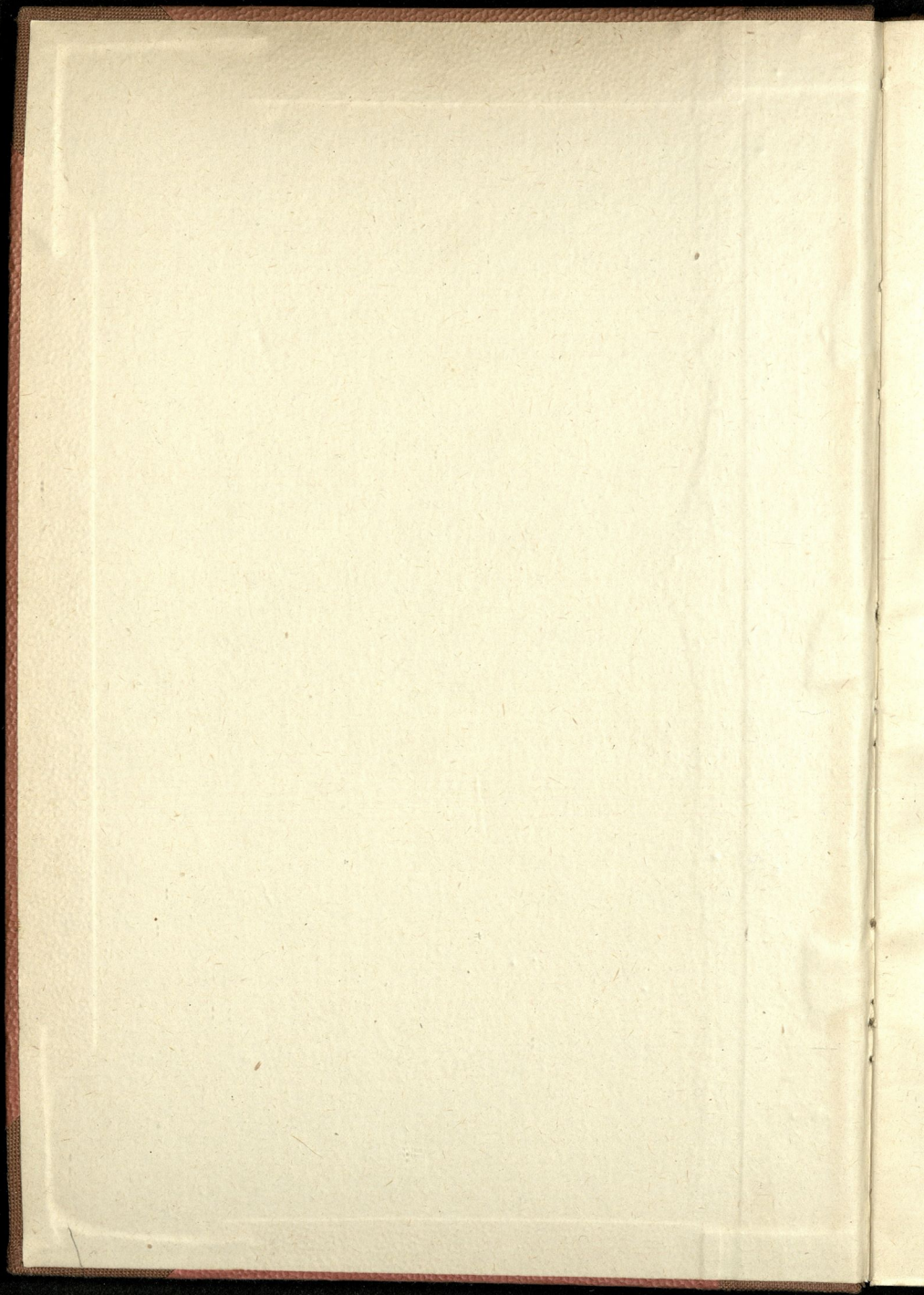


73636



ЗЕНОН КУЗЕЛЯ.

Кухар : Matviĭ Korvin

УГОРСЬКИЙ КОРОЛЬ МАТВІЙ КОРВІН

В СЛАВЯНСЬКІЙ УСТНІЙ СЛОВЕСНОСТІ.

Розбір мотивів зв'язаних з його іменем.

(Відбиття з „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка“
томи LXVII—LXX).

У ЛЬВОВІ 1906.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Велдирського.

ЗЕНОН КУЗЕЛЯ.

УГОРСЬКИЙ КОРОЛЬ МАТВІЙ КОРВІН

В СЛАВЯНСЬКІЙ УСТНІЙ СЛОВЕСНОСТІ.

Розбір мотивів зв'язаних з його іменем.

*(Відбитка з „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка“
томи LXVII—LXX).*

У ЛЬВОВІ 1906.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

73636



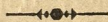
Nakup: A. Bizjak

Угорський король Матвій Корвін

в славянській устній словесности.

Розбір мотивів, зв'язаних з його іменем.

Написав Зенон Кузеля.



I.

Вступ. Історичний підклад.

Поміж історичними особами, які знайшли спеціальну симпатію у народу і стали предметом його творчості, подибуємо і угорського короля Матвія Корвіна, прозваного Матіашом. Його популярність справді надзвичайна: про нього знають не лише Угри та його тіснійша вітчизна, але також і иньші народи, що замешкували або замешкують пограничні краї. Сербо-Хорвати осьпівують його в своїх епічних і жіночих піснях, а Словінці оточили його таким німбом героїзму і тасмничости, який припадає на долю лише національним героям. Слава його імені і подвигів пішла навіть і на північ і удержала ся до нині в оповіданнях українських гірняків угорської і галицької Руси. Згадки про Матвія полишили ся також у Словаків і дали початок баладі, яка розійшла ся по Моравії, Чехах і Лужицькій Сербії.

Матвій Корвін особа історична. Важно тому поглянути, які факти з його життя відбили ся в народній поезії, яку форму прибрали і яким підпали змінам. Одначе аби се яснійше представити, мусимо принаймні коротко спинити ся над сучасним положенням Угорщини і Сербії і подати в найзагальніших

рисах історію тих осіб, які своїми подвигами причинили ся також до того, що Матвій став предметом народних пісень і оповідань.

Матвій Корвін дійшов до популярности не лише самими своїми заслугами. На його славу у сучасних зложили ся славні і героїчні подвиги иньших діячів, перенесені потім на нього, коли дійсні особи попали в непамять. І в першій мірі причинив ся до його популярности його батько Іван Гуніяді, звісний переможець Турків і регент угорського королівства.

Своєю хоробростю з'єднав він собі загальну славу в Угрів і Славян Балканського півострова і став скоро героєм сербсько-хорватської епічної поезії, а також болгарської, словінської і румунської. Ціле своє жите присвятив він на оборону своєї вітчизни і на здержане турецьких нападів. Часи, в яких жив Гуніяді, були дуже важні.

Турки¹⁾ обіймали чим раз тіснішим перстеном византийські посілости і грозили самому Царгородови. Цілий майже Балканський півостров був виставлений на їх страшні напади, які потягали за собою величезні страти в людях і маєтках і обертали цілі околиці в одну руїну. Від р. 1363, коли здобули перемогу коло Адріанополя, посували ся вони чим раз далі на північ. 1375 забрали Ніш, потім загорнули Болгарію, а в р. 1389 побили Сербів на Косовім полі. Тепер стали вони тут частими гістьми і господарями, як у власнім домі. За Стефана Лазаревича мусіла вже Сербія прийняти турецький протекторат і платити дань. 1396 упадає самостійність Болгарії. За Жигмонта починають уже Турки загрожувати Угорщині і викликають у цілім світі тривогу. Нічого не помогли і хрестоносні походи та не зломили їх напору.

Саме на той час загального занепаду духа являєть ся Іван Гуніяді і бере в свої руки борбу в обороні християнства. А борба не була легка, бо як на Угорщині, так і в балканських князівствах не було згоди, лише ненастанні межиусобиці і непорозуміння. Сербія, змушена прикрими обставинами, хитала ся в політиці постійно між Туреччиною і Угорщиною і бояла ся явно приступити до союзу з Уграми, бо не вірила їх силам та не могла певно на ній опертись. В Угорщині вели ся цілий час від смерті Альбрехта 1440 аж до вступлення на престол Матвія

¹⁾ Гл. Ст. Стоки 5, Турски ратови у Европи у XIV и XV веку. Отацбина перед. XX с. 519—529 і XXI с. 33—41.

1458 року домашні війни і інтриги. Претенденти до трону поборювали себе, а чужі володарі вмішувалися в користь одних або других. Війська властиво не було, а щоб його зібрати, про це тяжко було думати.

Гунїяді мав тяжку роботу до сповнення. По більшій частині мусів він сам збирати військо і сам поносити усі кошти, не оглядаючи себе дуже на те, що магнути, а навіть король бував проти нього. 1438 р. стає Гунїяді семигородським баном — звідси його назва Сибіґанін Янко в полуднево-славянських піснях — і переймає урядово обов'язок оборони своєї території, що й виконує завсіди совісно без огляду на зміни і заворушення в Угорщині. В краю не було спокою. По смерті Альбрехта хоче панувати його жінка Єлисавета і веде завзяту війну при помочі свого кузина Ульріха Цільського з польським претендентом, а далі й королем Володиславом, якого покликали Мадяри на свій престіл. Володислав стає вправді королем, але спокій не вертає, так, що аж смерть Єлисавети приносить бажану зміну (1443). Гунїяді не відступав однак з свого становища. Коли Турки впали під проводом Мезі-беґа до Семигороду і розбили семигородські полки під Сент-Імре, підійшов їх Гунїяді підступом і винищив усе турецьке 20.000-не військо. Розлючені Турки хотіли відплатити їм і вислали другу армію, зложеною з 80.000 вояків. Гунїяді вийшов проти них лише з 18.000 війська і розбив їх цілковито під Оршовою. Часи панування Володислава Варненчика — це найкраща епоха в житті Гунїяді. Особливо відзначився він під час хрестоносного походу проти Турків у 1443 р. За 5 місяців здобув майже цілу Болгарію і 5 разів побив переважні сили ворогів. Доперва по шестій побіді, яку здобувши з королівським військом здобув над Могоаммедом, повернувся (1444) додому, але на те, щоб ще того самого року вирушити на нове в поле. Правда, тепер ішов Гунїяді не радо: він не хотів ломити уложену з Мурадом трактату, на що так напивав папський легат Юліан. Виправа скінчилася нещасливо; військо хрестоносців розбито, а Володислав загинув під Варною 1444 р. Це дало новий привід до неспокою і бунтів на Угорщині. Гунїяді постарався силою привести лад і порядок. Ціллі, зятя сербського деспота Георгія Бранковича, змусив він просити згоди, а Дракуля, мультанського воєводу, заспокоїв зброєю. Угорські вельможі бачили добре, що ніхто не може дорівняти Гунїяді, і тому вибрали його регентом (5/6 1446) на час малолітності Лядислава, сина Альбрехта і Єлисавети, при-

держуваного на дворі австрійського Габсбурга, Фридриха. Нововибраний регент не дав себе збентежити новим титулом і як лише освободив молодого короля з рук Фридриха, звернув ся знов проти Турків, не вдаючи ся в жадні особисті обрахунки. 1448 р. прийшло до кровавої битви на Косовім полі. Мурад станув з 150.000 армією проти 24.000 Гуніядового війська і розбив його так, що лише поодинокі люди могли виратувати ся. Гуніяді удало ся втекти з рук турецьких жовнірів; одначе він попав у неволю сербського деспота Юрія Бранковича і мусів пересидіти у нього цілий рік, доки угорські стани не зажадали рішучо випущення свого регента. Юрій пустив Гуніяді, але аж тоді, коли він присягнув не мстити ся за цілорічне увязнене, віддати деспотови угорські посілости, погодити ся з домом Цілли, оженити свого сина Матвія з його донькою Елисаветою і дати другого свого сина Лядислава на закладника. Вимоги були — як бачимо — дуже тяжкі і звязували його руки. Поміг йому в тій справі угорський сойм, який звільнив його від вимушеної присяги і від зобовязань супроти Бранковича і згодив ся покарати непослушного і хиткого союзника. Бранкович довідавши ся про те перестрашив ся, прислав зараз послів і випустив Лядислава¹⁾.

В р. 1452 зложив Гуніяді регентство і передав власть в руки молоденького Лядислава (1452—1458 р.), вихованого під не дуже добрим впливом Ульриха Цілли. Тому не перестали за його пановання внутрішні непорозуміння. Ульрих не міг ніколи знести переваги Гуніяді і як лише міг, так інтригував проти них. З самим Гуніяді не удало ся йому нічого вдіяти. Старий вожд не дав себе зловити в лапки, а сам король, хоч як довіряв Цілли, бояв ся вхопити його, бо знав його популярність у народу і видів, що без нього не обійдеться ся. Гуніяді, іменований капітаном, зачав знов своє воєнне ремесло, не зважаючи на інтриги. Тоді обложив султан Смедерево. Гуніяді враз з Бранковичем рушили на поміч zagrożеному містови. Султан відступив зараз від облоги і лишив тільки Фірус-бега з 30.000 військом. Гуніяді побив його під Крузоліщами і вернув до дому. Щасте не полишало його і далі. В найближшій виправі відігнав він величезне військо Мугаммеда з під Бельграда і ввійшов з тріумфом до міста. Але тут чекала його смерть. Заразивши

¹⁾ Хитку політику Юрія Бранковича змалював докладно і вірно Мијатовић у студії: „Деспот Турић Бранковић“. Отажбіна I—III, 1880.

ся чумою помер нагло, полишаючи вдову і двох молодих синів, Лядислава і Матвія.

Таке було жите Сибиняна Янка. Розуміємо тому, чому його особа так добре вбила ся в пам'ять народу і стала предметом загального поважання. Розуміємо, чому про нього витворив ся цілий цикл пісень, чому він став справдішнім народнім героєм. Гун'яді не знав иньшого ворога крім Турків, коло яких обертаєть ся ціла старша полуднево-славянська епіка і які так займали пам'ять люду, що всі давніші мотиви пісень мусіли уступити і забути ся¹⁾. Ворог Турків мусів стати героєм у Сербо-Хорватів і Болгарів, мусів навіть стати Сербом.

Слава і популярність І. Гун'яді перейшла потім і на сина. Побачимо далі, що самі Угри бачили в Матвію достойного сина славного батька і оповідали про нього незвичайні річі, ще заки він відзначив ся чим будь.

По смерті Гун'яді думали прихильники Ціллі, що тепер не буде трудно знищити родину Гун'яді. Одначе оба сини не далеко відбігли від батька і не дали собі зробити кривди. Лядислав Гун'яді довідав ся, що Ціллі хоче його зловити при оглядинах замку в Бельґрадї і що король теж не від того. Тому приготував ся до оборони. До замку, обсаженого залогою, впустив лише короля і Ціллі та близше їх окружене і тут зажадав від Ціллі виясненя що до його поступування. Колиж той обкинув його лайками, виймив меч і хотів ударити Лядислава, випали з бічних саль його приклонники і вбили Ціллі²⁾. Король дав себе переблагати, коли йому Лядислав представив цілу справу, дарував йому провину, а навіть запросив обох братів до Буди. Але тут знайшли ся знов вороги. Гарай, а передовеїм Уйлякі підмовили недосьвідного і зіпсутого короля, щоб казав обох зрадників братів Гун'яді зловити і вбити. Король послушав ради, ув'язнив Лядислава і Матвія у себе під час забави і казав зараз виконати на першім із них засуд смерти

¹⁾ Др. Т. Мареція у студії: „Kosovski junaci i dogodjaji u narodnoj epiци“. Rad jugosl. ak. т. 97 (і осібно 1889 с. 115) старає ся докзати, що пісень перед косівською катастрофою не було і що вони повстали аж у XV ст., коли вже історична традиція улягла впливам казок і оповідань. Одначе з його гадкою трудно в цілости згодити ся. Пор. рец. Яріча в „Archiv f. slav. Phil.“ 1890 XII с. 609 і д.

²⁾ Про се гл. докладно Szalay, Geschichte Ungarns. Pest 1874, 3 том с. 182; E. Csuday, Die Geschichte von Ungarn. Zweite vermehrte Auflage übersetzt von Dr. M. Darvai. Wien 1898, 2 том; Bonfinius, Decades 1744. Dec. III. Lib. VIII.

в як найбільшій тайні. Се обурило і так розворушило місцеве населене, прихильне Гунїяді, що король почав потерпати за своє жите і утік, забираючи з собою Матвія. В Чехах заскочила його несподівано смерть¹⁾, так що Матвій лишив ся на дворі Юрія з Подебраду.

Тимчасом на Угорщині кипіло. З сього скористав вуйко Матвія Михайло Сіляді і порішив випровадити його на престіл. Коли прийшло до виборчого сойму, вибрав ся Сіляді з більшим відділом війська до Буди, припускаючи вірно, що військо на-строїть добре многих претендентів. Дійсно претенденти уступили і королем вибрано молодого Гунїяді, Матвія²⁾. Вибір його викликав велике одушевлене між простим народом. Бонфіній так прим. описує загальну радість: „Vulgus puerique Pesthani per compita, vicos et fora passim exclamarunt“³⁾, і далі⁴⁾: „Post-

¹⁾ Szalay op. cit. стр. 197; Csuday op. cit.; Aeneas Sylvius, Ep. 324; Bonfinius, Decades III Lib. VIII стр. 389—391. Fr. Toldy, Geschichte der ungarischen Literatur im Mittelalter стр. 164. Про смерть Лядислава існує німецька пісня, надрукована в 2 томі збірки Арніма і Брентано „Des Knaben Wunderhorn“ II том стр. 119 (з Зенкенберга Selecta iuris т. V), пор. також Wolf, Historische Volkslieder с. 726; Erlach, V. l. d. D. I с. 99 N. 5; Erk-Böhme, II с. 29 N. 240.

²⁾ Про Матвія існує велика література. Вчислю лише річч найважнійші, на які відтак переважно буду покликувати ся. У Vilim Fraknoi, Matthias Corvinus, König von Ungarn (1458—1490), auf Grund archivalischer Forschungen bearbeitet... Freiburg im Breisgau 1891, маємо повну біографію. Широко трактує про наш предмет Szalay у 3 томі своєї історії, далі Vj. Klaić в „Porjest Hrvata. Od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća. Svezak drugi, dio treći. Zagreb 1904 стр. 1—158 і I—IX; A. Huber в 3 томі „Geschichte Österreichs“; Csuday в 2 томі „Geschichte Ungarns“; Стојан Новаковић в „Посљедни Бранковићи у историји и у народном певању“ 1456—1502. У Новоме Саду 1886 (відбитка з „Летопис“ ч. 146—148). Жерела до історії Матвія напечатані майже усі в Schwandter, Scriptores rerum hungaricarum 1743; з них найважнійші: J. Thuroczy, Chronika Hungarorum (Schwandtner I с. 283—291); Galeotti Martii, Commentarius elegans de Matthiae Corvini Hungariae regis egregie, sapienter, iocose dictis et factis“ (Schw. I 528—565) і „Decades“ Бонфінія, що вийшли в кількох виданнях. Я мав видане з року 1744 з сл. var.: Antonii Bonfinii rerum Hungaricarum decades quinque і т. д. Posonii. Для нас має Бонфіній (1441—1502), що був королівським секретарем, передовсім велику вартість, бо приносить багато анекдотичного матеріялу. Інша література подана дуже докладно у Klaić-a стр. I—VII.

³⁾ Bonfinius, op. cit. стр. 397.

⁴⁾ Bonfinius, op. cit. стр. 399.

quam autem publice declaratus est, universa in gaudium et festivitatem conversa est Ungaria. Omnis aetas per pagos et oppida varia publicae hilaritatis simulacra edere, quae priscis nunquam regibus exhibita fuerunt. Tubis, tympanis ac fistulis, praeterea saltatione cantuque passim exultare, faustas acclamationes per multos dies ingeminare, Matthiae Corvino, Regi nostro, feliciter, liberatoris nostri gnato feliciter“ і т. д.

За той час сидів Матвій у Подєбрада, який не мав охоти пустити його на волю, бо сподівався, що син славного Гунґади мусить відіграти важнішу роль. І не завівся. Тим більше не хотів його з легкої руки пустити. Доперва на домагане угорських панів і по оплаченню великої суми випустив його, але рівночасно заручив його з своєю слабовитою донькою Катериною.

Матвій вернув зараз додів, відсунув скоро усіх дорадників, навіть свого вуйка, і перебрав пановане неподільно в свої руки. Се не подобалося самовільним і зухвалим вельможам: Уйлякі, що завсіди хотів бути перший і навіть носився з гадкою дістати королівську корону, і Тара хотіли хитро але делікатно обмежити його власть. Однак Матвій умів усе поладити добре. На соймі в Сеґедині 1458 р. перетягнув він інших панів на свою сторону і зараз потім звернувся проти австрійського герцога і рівночасно німецького цісаря, Фридриха, що не хотів видати угорської корони, завезеної там іще Елисаветою, і дав навіть противній партії Уйлякого коронувати себе на угорського короля. Матвій побивав Фридриха, скидав усіх виновників з урядів, однак не відтрчує їх від себе, лише приймає їх назад до своєї ласки, коли упокорилися перед ним і просили помилування. Молодий король умів, як видно, поводитися з людьми. Тим способом заспокоював він не одну бурю і з'єднував собі навіть найзавзятіших ворогів.

Початки пановання Матвія не були світлі. Крім тих і багатьох інших непорозумінь, між якими і справа чеського полковника Їскри мусіла бути залагоджена зброєю, мусів він час від часу звертати і проти Турків, а тимсамим займатися ближше справами полудневих, пограничних країв Сербії і Боснії. Над тим мусимо спинитися трохи довше, щоб порозуміти відносини короля до полуднево-славянських князівств і сербсько-хорватського народу і щоб хоч в частині знайти причину його популярності.

В р. 1456 скінчив жите Юрій Бранкович по 30-літнім панованю, лишаючи вдову Єлену і сина Стефана. Зараз таки зачали ся непорозуміння, а слідом за тим війни і впливи сусідніх держав. З одного боку бороли ся за престол амбітна Єлена з Стефаном Бранковичем під опікою Угорщини, з другого ж боку брат помершого Григорій і Мих. Анджелович при помочи Турків. В краю панувала чиста анархія. Вкінці перемогла угорська партія, а у керми держави стала Єлена. Не буду тут оповідати докладно про її амбітні пляни і про всі зміни, які заходили на престолі і в самій Сербії і привели державу на край пропасти¹⁾. Досить, що вона заключила самостійність Сербії. Турки, які діставши Царгород 1453 р. чули себе панами цілого балканського півострова, здобули 20 червня 1459 р. твердиню Смедерево і загорнули під свою владу цілу Сербію. Та сама доля стрінула в невдовзі і Боснію.

Угри заховали ся в цілій тій справі досить байдужно (Новакович *op. cit.* с. 41). Дперва по катастрофі стало ясно, яку страту понесла тим самим і Угорщина. Король Матвій стараєть ся про те направити блуд своєї короткозорости і бере Сербів у свою опіку. Поперед усього лишає у себе сина Григорія Бранковича, Вука, що прийшов був на Угорщину разом з турецьким посольством, приймає його в свою службу і дає йому досить великі маєтности. Далі усіми силами попирає кольтонізацію Сербів над Савою і Дунаєм, що вже давнійше зачала звільна проявлятись²⁾. Увільнює кольтоністів від оплачування церковної десятини і надає їм иньші пільги. М. и. просить навіть папу, щоб позволив віддавати ся жінкам мужів, позабраних у турецьку неволю, хоч би навіть їх смерть не була напевно доказана. Також просить папу, щоб позволив жовнірам поривати людей для кольтонізації пустих просторів, бо жовніри не хочуть того робити. Най отже папа „nobis et nostris indulgeat

¹⁾ Докладнійше гл. Новакович *op. cit.* стр. 32 і д. *passim.*, Klaić *op. cit.* стр. 32 і д. Th. Stefanović Vilovsky, Die Serben (Die Völker Österreich-Ungarns XI. B.), Wien und Teschen 1884 стр. 49.

²⁾ Szalay *op. cit.* III стр. 357 і д., Новакович *op. cit.* стр. 51 і д., Александеръ Стоячковийъ, Черте живота народа србскогъ у угарскимъ областима... у Бечу 1849 стр. 7 і д. Пор. рівнож книжку С. Павловича „Срби у Угарској“ 1883 стр. 1—63 і Безсоновъ, Болгарскія пѣсни стр. 10 і д. Гавр. Витковић, Критични поглед на прошлост Срба у Угарској. Гласник срп. уч. друштва 1870 књ. XI стр. 32—79.

eo modo, quo hostes nostri faciunt, homines quoscunque ex terra hostili arripere“ (Szalay III, с. 358). Еміграція з старої Сербії змагається ще більше пізніше підчас воєн Вука Бранковича — так що з кінцем XV ст. не лише сам Срем, але і дальші околиці залюднюються Сербами.

Сербська політика Матвія прибирає в 70-х роках іще конкретніші форми. Було се саме по великим нападі Турків на Стирію, Каринтію і Країну, коли ніхто майже не ставив їм опору. Се навело короля на новий плян. Щоб заохотити пограничних Сербів до боротьби з Турками і щоб привабити ширші верстви людности на Угорщину, іменує він Вука Бранковича деспотом сербським в р. 1471; того самого Вука, якого недавно приймив до себе на військову службу. Сей новий крок короля приніс йому дійсно багато користи, хоч був трохи за пізно зроблений. Вук, званий у народі Змай Огњани, взяв ся щиро до діла і Подунаве та Посаве стало ся через довший час аренною ненастанних воєн з Турками. Відновило ся давнє сербське юнацтво, вирости нові герої і нова надія вступала в серця розбитого народу. Народня пісня, яка, здавало ся, загигала, відживала на ново і засяла новим сьвітлом. В тій то героїчній атмосфері Вука і його лицарства знайшло ся місце і для доброго угорського короля Матіяша, що воскресив давню минувшість. Вукови завдячує Матвій не лише успіх свого оружи в Сербії і Боснії, але також свою популярність у народі.

На угорсько-турецьким пограничю не було ніколи спокою. Вже 1458 р. кермував Матвій операціями проти Турків. Невдовзі потім, коли Турки впали до Боснії тому, що Стефан відмовив платити дань, і заняли Ключ, появил ся Матвій тамже і здобув твердиню Яйце. В сей спосіб ціла територія від Бельґраду по Яйце належала від тепер до Угорщини. Рік пізніше спішить Матвій знов до Боснії, щоб відігнати Могаммеда від облоги Яйця, що йому дійсно удалось¹⁾. Вернувши домів, приготовлюється Матвій до дальшої борби, знаючи добре, що Могаммед схоче пімстити ся за свою невдачу. Сю справу ставить він на порядку деннім соймів з р. 1465 і 1466 і організує стале військо, яке йому потім віддавало неоцінені услуги. На Турків не треба було довго чекати. В р. 1469 появили ся вони в Славонії і викликали загальну паніку. Лише Вук та

¹⁾ Про облогу Яйця гл. *Crtica iz života bosanskoga*. Vjenac, 1871, III, стр. 39.

Матвій не падали духом. В р. 1475 обложили вони турецьку новозбудовану твердиню Шабач, звідки звичайно робили Турки напади на Срем і Славонію. Могаммед лишив тут 5000 залоги. Одначе твердиня не устояла і впала в руки Матвія (Szalay III 320; Csuday II, Новакович с. 61 і д.; Klaić III, 95 і д.). Матвій задумував здобувати Смедерево і приготував ся до увільнення інших наддунайських провінцій, але в тім перешкодив йому Фридрих, з яким усе мав непорозуміння. В 1479 р. напали Турки на Семигород і потерпіли страшну невдачу від сполучених військ Баторія, Вука Бранковича і Дмитра Якшіча, під Сас-Вароши (Кенер-Мезе, Brotsfeld). Зараз потім вибрав ся Матвій до Боснії, здобув турецьку твердиню Врбаш і вернув з добичею домів. Тимчасом оборонювали полуднево-східні границі сербські війська і семигородські. 1481 р. по смерті Могаммеда впали Вук, Дм. Якшіч і семигородський бан Kinizsy до Сербії і Болгарії і забрали з собою коло 50.000 Сербів, яких потім оселено в Банаті. Се завдало страху Туркам і прихилило їх до уложеня угоди в 1483 р., що тревала аж до р. 1491.

В половині 80-х років устають давні війни. Згода з Турками і смерть Вука Бранковича в 1485 р. зупинили і закінчили сю героїську епоху, що так сильно відбила ся в сербсько-хорватській епіці.

Ми навмисне спинили ся довше над відносинами Матвія до Сербії і над їх спільними війнами з турецьким ворогом, аби дати історичний підклад до подій, описуваних і представляваних у поезії. Для цілости згадаємо ще і про інші факти з життя Матвія. Матвій не сидів ніколи в спокою. Найдовші війни провадив з Фридрихом і з Чехами — з Юрієм з Подєбраду, до чого намовив його папа. Юрій дістав поміч від Поляків, коронуючи Володислава, Казимирового сина на чеського короля рівночасно майже з тим, як чеські католики виграли Матвія Корвіна королем. По Юрієвій смерті 1471 р. дістаєть ся на чеський престол Володислав, що задумує ослабити силу Матвія і усунути його з престолу. Польський королевич Казимир вибираєть ся з військом на Угорщину, запевнений, що там вибухне повстанє проти Матвія. Одначе Матвій провідав усе наперед, не допустив хитрим способом до поветаня і змусив здивованого тим Казимира до втеки, вибивши при помочи Вука його військо. Війна перенесла ся потім на Шлезк. Під Вроцлавом прийшло між Матвієм і Казимиром та Володиславом до угоди, на основі якої дістав Матвій Моравію, а Володислав Чехію.

Крім того мусів Володислав заплатити 400.000 дук. відшкодованя і позволити йому носити титул короля Чехії. Матвій помер в 1490 р. полишаючи нешлюбного сина Івана. Крім забезпеченя краю заслужив ся чимало коло піднесеня просвіти і науки, заложив велику бібліотеку і був зв'язним протектором гуманістів¹).

II.

Причини популярности Матвія Корвіна.

Вже сама коротка історія Матвія обяснює нам в часті його популярність. Його подвиги, його хоробрість, а zarazом м'яке серце з'єднували йому симпатію між низшими верствами Угорської держави.

Погляньмо, які чинники зложили ся крім того і побіч того.

Як ми вже попередю зазначили, був Матвій симпатичний вже задля того самого, що був сином заслуженого і тому загально любленого і поважаного Івана Гуніяді. Слава батька перейшла на сина і наперед уже настроїла до нього прихильно коли не всіх, то принаймні тих, які не мали жадних особистих обрахунків з Гуніядами. Ще перед коронацією окружено Матвія німбом чудесности. Бонфіній (III, стр. 397) подає нам кілька оповідань, що ходили не лише між простим народом, але і між шляхтою. Капістран приміром віщував вивисшене Матвія, уміщуючи завсїди його по правім боці, а Лядислава по лівім. „*Rogatus a patre, cur praepostero aetatis ordine in filiis uteretur, aperte respondit, prope divinitus admonitus id non ab re fieri: quando minor alter Alexander et acerrimus fidei propugnator ac rex futurus esset*“. Інші оповідали, „що Матвій мав так відповісти Німцям, коли вони висміювали його на дворі віденським під час утеки короля за те, наче б то він хотів бути королем: „І вашим ще королем буду, як лиш доживу“ (*ac vester, si vixero. Bonfin. 397*). Бонфіній згадує навіть про пісні „*quae certum huic in Mysia, cum patre militanti, regnum portendebant*“ (Bonf. ibid.). Про те згадував також і Сіляді в своїй мові на виборчій соймі.

¹) Про се гл. Toldy, *Gesch. d. ung. Lit. im Mit. c.* 189 і д., 201, 202 і д., 205 і д.; Fr. Toldy, *Handbuch der ungarischen Poesie.* Pesth und Wien, 1828 I том passim; Schwicker: *Gesch. d. ung. Lit.*

Не диво тому, чому так усі тішилися з вибору Матвія і чому його поворот з Праги був тріумфальним походом. Бонфіній уміє і про се багато оповісти. Наведу з нього цілий сей епізод, бо він не лише дає нам доказ прихильности людности, але й відкриває деякі риси Матвієвого характеру і його вдачі. „Куди лише король повернув ся, виходили всі з міст і з сіл без різниці віку йому на зустріч. Усюди панувала нечувана радість. Дівчата і хлопці і селяни (*rustica turba*) окружали всюди Матвія і витали нового короля, цілуючи йому руки і ноги і бажаючи йому всього найліпшого, щоб міг піднести і оживити Угорщину“. „*Inter plaudentem festinamque multitudinem, Matthias tanta popularitate, clementia et mansuetudine utebatur, ut mirum in modum populorum animos sibi conciliaret. Gratiam, quam sibi patria memoria promeruerat, affabilitate (приступним і милим поведженем) ac praecoci pietate sua usque adeo augere, ut in amorem observantiamque sui hominum pectora cuncta succendaret: hos fratres, patres illos, hanc matrem sororem istam appelleret: se complexandum deosculandumque omnibus*“ і т. д. (Bonfinius стр. 401).

Особисті прикмети причинилися, як можемо з того вже вносити, до того, що ім'я Матвія живе не лише в хроніках, але і в устах народу. Бонфіній, на якого так часто покликуємося, подає дуже докладну характеристику Матвія. Наводимо її в виїмках задля її важности (B. Dec. IV. Lib. VIII стр. 512 і д.): „*Ingens a iuventute celeritas ac robor pectoris, immensa animi magnitudo cum ingenti gloriae cupiditate coniuncta: item tantum roborem virtutis, ut neque animi, neque corporis laboribus defatigari posset*“. Від утіх і забав тримався здалека, не карав під першим напливом гніву і був дуже врозумілий та великодушний. „Блиск маєстату і подив збільшала ще ся обстава, що король не був ані зарозумілий, ані неприступний, лише противно відзначався милим поведженем, лагідністю і добротою, що люди чули себе щасливими навіть тоді, коли його лише бачили“. Любив науки, і хоч спроваджував багато ремісників, не любив виставности, не окружав себе слугами і говорив поважно і звязко. „*Salibus et facetiis admodum oblectatus est: quandoque ita popularis, ut inter amicos domestice, coenaturus culinae curae obiret*“ (ibid. с. 513). Для своїх і для чужих добрий і доступний, любив публично їсти і говорити; не відбирав

надії тим, що чого будь просили. І так як дома був милий, так знов у битвах страшний. Серед найбільшої бурі нападав на неприятеля і поступав надзвичайно скоро, хоча не без обережності.

Прикмети його характеру з'єднували йому всіх без різниці: одначе найбільшою популярністю тішився у селян і жовнірів. Пани, магнати, а в часті і духовенство не дуже були з нього задоволені, бо король занадто був справедливий і не хотів ніде попустити панській самоволі¹⁾. Справедливість Матвія не знала навіть стриму, коли йшло про членів родини. Знаний приміром випадок, що він казав увязнити свого вуйка М. Сілядія, коли довідався про його лихе поводження з семигородськими Швабами²⁾, про що й повідомив їх потім. Воеводу мультанського Дракула вкинув до темниці, замість поперти його, коли людність почала жалуватись на нього³⁾. Найбільше ж уважав на те, щоб урядники придержувалися законів і сповнювали совісно свої обов'язки та аби сильніші не надуживали права супроти слабших. Тому виступав він нераз в обороні селян і дрібної шляхти проти переслідувань зі сторони сильних, могучих і непогамованих магнатів. У вільних хвилях уживав він навіть того способу, який звичайно у нас прив'язують до імені Йосифа II і Рудольфа⁴⁾: перебирався за ловця або студента і об'їздив

¹⁾ Тому і деякі хроніки займають супроти Матвія більше або менше неприхильне становище: прим. т. зв. Дубницька хроніка і хр. Людвіка Туберо. Пор. Toldy op. cit. с. 152.

²⁾ Szalay op. cit. III, с. 212 і д.

³⁾ Szalay op. cit. III, стр. 235; Csuday op. cit. II, стр. 446. Нелюдськість Дракула, що переходила границі можливості (звідси назвали його Волохи Csepelrus себто катом) дала привід до зложення окремої повісті „О мультанскомъ воеводѣ Дракулѣ“, напечатаної Костомаровим у другім випуску „Памятниковъ стар. рус. литературы“ (1860 с. 397—402) з рукописи XV в. Повість ся перейшла скоро на Русь і була досить розширена по Московщині. Пор. також Ө. Буслаевъ, „Для опредѣленія иностранныхъ источниковъ повѣсти о мультанскомъ воеводѣ Дракулѣ“ (Лѣтописи русс. литер. и древности изд. Н. Тихоновымъ. Т. V 1863 стр. 84—86); J. Bogdan, Vlad. Tepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui. Bukureșt 1896 і велика рецензія А. И. Яцимирского, Повѣсть о мультанскомъ воеводѣ Дракулѣ въ изслѣдованіи румынскаго ученаго (Изв. отд. русс. яз. и слов. II 940—963).

⁴⁾ Пор. прим. Етногр. Збірник т. IV стр. 176; Świątek: Lud nadrabski стр. 61 і д. Подібно сповідають про Казимира Великого, який перебирався за діда, щоб переконати ся, чи пани добре поводять ся з хлопами. Kolberg, Lud XX стр. 241. Жиди оповідають та-

свої посілости, щоб усе побачити на власні очі і пізнати добре потреби свого краю¹⁾.

Не диво, що пам'ять про його справедливість лишилася до тепер в устах народу, в пословицях. Угри говорять: „Умер Матіяш, минула ся справедливість“²⁾. Подібну пословицю знають і Хорвати: „Pogle kralj Matijaž spi, nikakve pravice ni“³⁾. Словінці кажуть: „Kralj Matijaž, zlata doba naša“⁴⁾ (в Каринтії і Сирії).

І спомини про доброту короля удержали ся до нині. Семен Клементович зазначив уже з початком XVI в.: „1490 tada umri Matijaž, dobri kralj ugarski“⁵⁾. Подібно оповідають нині Словінці: „Pred dosti stami leti bla je štajarska zemla obraščena z gostimi lesi, no v njih pa so živele strašne divje zveri. Té je bia pri-nas en kral, ki so ga zvali kral Mátjaž. On je bia jako dober kral. Kmeton je ne trebalo štibre plačivati“⁶⁾. В другім оповіданню стрічаємо знов подібний епізод про Матіяша:

„Dere 'de kral Matjaž králüva
Te 'de kmetič lahko kmetüva“⁷⁾.

Пам'ять про се удержала ся і в угорських Русинів. „Вун (Матяш) тримав руську віру, тримав із народом благочестивим, хранив Угорщину“⁸⁾. Найбільше улюблений був Матвій у своїм війську, зложенім із усіляких народів, а головно з Сербів, Словаків і Чехів, яке вмів собі з'єднати справедливим і людським поступуванем. Воно було як пише Чудай (ор. cit. стр. 451), предметом його печальности, в його оточенню перебував він весь свободний час і ділив з ним усі труди і небезпеченства. Всіх вояків знав особисто по імені. Військо Матвія причинило ся дуже

кож про перебиранє Франца Йосифа, пор. Segel, Z. f. ö. Volkssk. 1903, стр. 125.

¹⁾ Csuday op. cit. I стр. 469.

²⁾ Szalay op. cit. III стр. 400. Csuday op. cit. стр. 469. Klačić op. cit. стр. 154. По латині: Matthias obiit, iustitia perit.

³⁾ Klačić, op. cit. стр. 154. Проф. Ягіч оповідав мені, що чув часто за молодих літ пословицю про доброго і справедливого Матвія в своїх родинних сторонах (коло Вараждину).

⁴⁾ Trstenjak, Novice 1857, 1—2; Scheinigg, Kres 1885, стр. 94. ⁵⁾ Klačić op. cit. стр. 154.

⁶⁾ Jos. Freuensfeld, Narodno blago s Štajerskega II. Pravljice o kralji Matjaži. Kres 1884 стр. 141.

⁷⁾ Ibid. стр. 141. ⁸⁾ Етногр. Збірник т. IV стр. 173.

до спопуляризованя його імені і подвигів, особливо між полудневими Славянами. Воно плекало у себе і розносило нові пісні по всіх закутинах і оповідало про хоробрість і иньші прикмети короля. Де не дійшла чутка про славного короля, там заносили її вояки, що переходили з місця на місце і сходили цілу Угорщину. Війни з Турками держали їх найбільше в сербсько-хорватських територіях, але були часи, коли їм приходило ся заходити і до Словінців та до Словаків.

Таким чином старали ся ми подати генезу популярности Матвія. Слава його батька, його особисті прикмети, а спеціально борби з Турками, далі досить прихильні відносини до Сербо-Хорватів і приближене особи хороброго деспота Вука Бранковича — се були причини, чому він став улюбленцем народу і народної поезії.

Погляньмо тепер, як представила його народна фантазія у поодиноких народів, які факти лишили ся передовсім в їх памяти і в якій формі.

III.

Матвій Корвін у Угрів (Мадярів).

Матвій Корвін не був звичайним, пересічним королем. Се відчували добре його сучасники і вміли се оцінити. Коли хорватський літописець XVI ст. Іван Томашіч оповідає про Матвія, що навіть його ворог султан Могаммед подивляв його велич і признав, „що ніде не знайшов йому рівного“ (*feci perlustrare orbem terrae, et omnes principes mundi, non inveni regi equalem*), то видно в тім найліпше, як високо ставлено Матвія. „*Hunc ego non solum clipeum, non solum defensorem nostrae civitatis, verum etiam totius Europae liberatorem atque universi christiani orbis vindicem adsertoremque fore confido... Hunc omnes in principem, in tutorem, in patrem patriae secundum deum ipsum nobis consalutemus*“ говорив славний Дубровницький писатель Црієвич у своїй похоронній мові і певно не дуже пересаджував¹⁾.

¹⁾ Fr. Rački, Iz djela E. I. Crievića Dubrovčanina. Starine izd. jugoslov. Akad. znanosti i umjet. K. IV 1872 s. 174—5. Се видно також із того, що по його смерті стратили всі відвару і надію. „*Nonnulli sanctas divi Matthiae reliquias e sepulcro evelli oportere afferunt, quibus regni fines lustrent et adversus hostes religiose gerant*“ — оповідає

Одначе при тім усім не став Матвій у Угрів народнім героєм такої міри, як у славянських народів. Про нього співали, оповідали і одушевляли ся його вчинками, бо такий був дух часу, але „цілий той сьвітлий сьвіт поезії загинув так, що сліду не лишило ся“¹⁾. Чому так стало ся, се вже тайна народньої душі, якої ми в тім випадку не можемо зрозуміти.

Народна поезія не була у Мадярів в занепаді. XIV і XV столітє виказують дуже гарні традиції так, що Kólcsey в „Élet és literatura“ (Pest 1826) уважав сі часи за початки національної поезії в цілім того слова значіню. Пісня і музика були старанно плекані²⁾. Сам Матвій був вихований на народних піснях, які на гадку Тольді мусіли вхóдити в програму виховання угорської молодіжи (Toldy, Handbuch X). Бібліотекар Матвія, Галеотті згадує приміром, що старий Гуніяді казав своєму синові співати пісні про подвиги славних героїв, аби в нім розбудити воєнну охоту. Молодий хлопець мав ними так перейматися (*attentus*), що, як каже літописець, забував про їду і питє³⁾ (*Galeotus, De egregie dictis et factis M. r. cap. XII*). Се замилюване до слухання пісень лишило ся у нього і пізнійше, так що король сходив часто між нарід і брав участь у його забавах (J. H. Schwicker, *Geschichte der ungarischen Literatur*, Leipzig 1889). Матвій попирав дуже ремесло співаків і музиків і радо приймав їх на своїм дворі. Galeotti так прим. описує пир на королівськім дворі: „*Semper in eius convivio disputatur, aut sermo de re honesta aut iucunda habetur, aut carmen cantatur. Sunt enim ibi musici et citharoe-di, qui fortium gesta in lingua patria ad mensam in lyra decantant. Cantatur autem semper aliquot egre-*

Bonfinius op. cit. стр. 514, тому і смерть його окружено легендарністю (*idem*. стр. 510).

¹⁾ Toldy, *Geschichte d. ung. Lit. im Mittelalter* стр. 237.

²⁾ Toldy op. cit. стр. 36, 136 і д., 156 і д. Fr. Toldy, *Handbuch der ungarischen Poesie*. Pest und Wien 1828 I том стр. VIII і д. Thuroczy, *Chron. Hungarorum* IV cap. 7 згадує пр. про епічні пісні про славного лицаря Стефана Конта; Каллімах і Длугош оповідають, як нарід зі співом на устах витав Володислава I в Буді (Toldy, *Handbuch* стр. IX); Fr. Toldy, *Die historische Dichtung der Ungern vor Zrinyi*. Denkschriften d. Akad. d. Wiss. in Wien 1850 стр. 397 і д.

³⁾ Були се героїчні пісні: Tot Lörinc'a сон, пригоди Toldi Miklosa, пригоди Ролянда і т. п. Pop. Czoernig, *Ethnographie der österr.-ungarischen Monarchie* III стр. 234. Toldy, *D. hist. Dicht.* стр. 400.

gium facinus; nec deest materia. Nam, cum Hungaria in medio hostium diversarum linguarum sita est, semper rei publicae habet fomitem (привід). Amatoria autem carmine raro ibi cantantur et ut plurimum gesta in Turcos in medium veniunt, non sine sermone concinuo¹⁾. Тольді догадуєть ся тому, що Матвій казав збирати угорські поезії і переховувати їх у великій, ново założеній бібліотеці. Одначе усе те загинуло²⁾.

З цілого мабуть не скупого репертуару пісень про Матвія дійшло до нас лише кілька відломків, перехованих у літописців. Szekely, хроніст із XVI в., занотував чотири стрічки піснї, яку співали хлопці по вулицях в день коронації Матвія³⁾. Дві стрічки иньшої піснї наводить знов поет Зріні: висьмівали в ній Могаммеда по побіді короля Матвія. Пісня мала бути так популярна, що навіть малі дівчата вміли її співати⁴⁾. З піснї про Шабац доховав ся також лише фрагмент. Швікер признає її за чисто народну епічну пісню і думає, що її співали на дворі Матвія⁵⁾. Вкінці знаний іще віриш, певно штучний, зложений про смерть Матвія.

От і все, що папір доховав до нині. Сам нарід і того навіть не знає. Забули ся навіть піснї, які — по згадкам літописців — співали ся ще в другій половині XVI в. Бонфіній оповідає приміром, що по битві під Сас-Вароші (1479 р.) співали жовніри при вечері воєнні піснї, в яких вихвалювали своїх полковників. Сї піснї були загально знані в Семигороді з кінцем XVI в. Про се згадує сучасний писатель еп. Іван Лішт⁶⁾.

1) Schwandtner, Ser. rer. hung. II с. 185. Співати і оповідати підчас пиру було загальним звичаєм у середніх віках. Пор. Wolf, Studien zur Geschichte der spanischen u. portugiesischen Nationalliteratur, 1859.

2) Toldy, D. h. D. стр. 392 і д.

3) Угорський цитат наві. у Toldy в „Handbuch“ з „Chronika ez Világnak jeles dolgairól“ 1559 fol. 216. В нашім перекладі виглядає пісня менше більше так:

„Ото вибрала ціла земля Матвія на престол,
Його нам дав на охорону з неба сам Господь,
Ми вибрали його, як дійсний божий дар
Хвалім на віки Бога й співаймо: амінь“.

4) J. Schwicker, Gesch. d. ung. Lit. стр. 71.

5) Idem. стр. 76.

6) Toldy, Handbuch стр. XI, Idem: D. histor. Dichtung с. 399. Czoernig, op. cit. стр. 234, Schwicker, op. cit. стр. 73. Загинули

Більше пощастило Матвієви в штучній поезії, особливо в латинській. Малярських проб не багато¹⁾. Доперва пізнійше по смерті короля, коли край був роздертий війнами, повертали поети нераз в ті часи і оспівували Івана Гуніяді, кор. Матвія й ин. героїв з кінця XV в.²⁾. Гуніяді і Матвій виросли в їх очах на взірці героїзму. Се поява анальоґічна з сербською, де витворився коло XV в. культ Марка Кралєвіча, також під впливом ненастанних борб з Турками і прикрого політичного положення. Подібно і в книжній хорватській літературі став Микола Шубіч Зрінскі репрезентантом того героїзма, який через чотири століття „iscrpljivao svu snagu hrvat-skoga naroda“³⁾.

Інша річ з переказами і казками. Тут доховала ся пам'ять про Матвія. Численні оповідання говорять про його перебирання і справедливість⁴⁾. Інші оповідають про його людяність і приступність. В однім переказі доховали ся навіть спомини про його похопність до гніву⁵⁾.

Багато з тих переказів удержало ся і у інших народів, нпр. у Сербів і Словаків.

IV.

Матвій Корвін у Сербів і Хорватів.

Не так блідо відбили ся спомини про Матвія і його подвиги в полуднево-славянській поезії, у Сербо-Хорватів і Словінців.

Коли у Уґрів доховались лише відломки кількох пісень і деякі оповідання, то у Сербо-Хорватів і у Словінців перетривала пам'ять про нього до нині в численних піснях і оповіда-

також пісні про довгі війни з Турками. Про се гл. G. Heinrich, *Ungarische Volksballaden*. Ungar. Revue 1883 II с. 152.

¹⁾ Pop. Toldy, *Gesch. d. ung. Lit. im Mit.* стр. 283.

²⁾ Про се гл. докладно в передмові Тольді до I т. „*Handbuch*“.

³⁾ M. Šrepić, *Sigetski junak u povjesti Hrv. pjesništva*. Rad. knj. 148, 1902 стр. 82.

⁴⁾ Fr. Pulszky, *Die Renaissance und König Matthias*. *Ungarische Revue* 1890 стр. 664—6; *Sagen und Novellen*. Aus dem Magyar. übers. v. Georg v. Gaal, Wien 1834. *Bestrafter Meineid*. Vaterlandsage... d. Alex. v. Kisfaludy стр. 135—170.

⁵⁾ J. Gebhardt, *Oesterreichs. Sagenbuch*. II. Aufl. Pest 1863 стр. 375. Arva.

нях. У Сербо-Хорватів увійшов король в цикл народнього епоса і став предметом кількох окремих пісень.

У Словінців займив місце сербського Марка Кралевіча і виріс на народнього, ліпше кажучи, на національного героя.

Пригляньмо ся наперед особі і чинам Матвія у Сербів і Хорватів.

Часи Матвія у Сербів дуже сприяли, як ми вже попередку згадували, творенню народних, героїчних пісень. Вук Бранкович, брати Якшичі, Свіловіч, а також і Іван Гунїяді не могли в тих часах пройти, не лишивши ніякого сліду в народній поезії. Нарід переживав хвилі піднесеного настрою, ніби відродження і мусів підносити і оспівувати тих людей, які впливали надію до його серця і ділали відповідно до їх ідеалів. Тому пустив в непамять, а принаймні усунув усе, що ділило колись його теперішніх героїв від нього. Дім Гунїядів не був для Сербів, особливо в висших сферах, ніколи приязним і тому не тішив ся у них великою прихильністю. Історія занотувала цілий ряд конфліктів між Сербами і Мадярами, а навіть сам Матвій продовжував у початках політику своїх попередників, звернену проти Сербів. Одначе нарід не має доброї пам'яті і не знає льотічного думання. Вороги, або, що найменше вже люди байдужні, обернули ся під впливом хвилі в приятелів і народних героїв. Оцінюючи єї наглі зміни зі становища історика, мусимо дивувати ся: ми приглядаємо ся усьому з віддалення, в'яжемо факти в одну льотічну будівлю, деби не було нічого противорічного, і розважуємо осторожно причини. Але народні співаки дивили ся на се цілком инакше. Вони не руководили ся історичною правдою і не працювали для неї, лише мали свої власні критерії, в яких ми нині не завсеїди можемо зорієнтувати ся і які нам деколи тяжко зрозуміти. „Інтерес історика не істнував для нього¹⁾”; він не розважував над вагою і далекосяглістю подій, лише оспівував те, що на нього робило вражінє, що побуджувало його чутє. Найбільші події переходили і переминали, не звернувши на себе уваги співаків, коли вони не мали на них ближшого індивідуального впливу і не доторкали яким будь способом їх або їх сусідів чи земляків. Співаки рідко коли обгортали широкі горизонти: були коротковорі і не мали почутя перспективи. Їх твор-

¹⁾ St. Novaković, Die serbischen Kosovolieder über die Kosovoschlacht. Arch. f. sl. Phil. T. III стр. 438.

чість була звичайно привязана до тісного круга родини й оселі, звідки доперва розходилися її продукти. Сей партикуляризм, зрештою вповні зрозумілий, ціхує кождо примітивну епопею, а тим більше середньо-вічну епопею сербську. Один і той сам мотив, одна і та сама подія могли рівночасно стати предметом кількох пісень, цілком незалежно від себе і могли діаметрально різнити ся навіть в самій головній гадці відповідно до індивідуума, його настрою і погляду. І так бачимо, що в піснях існує побіч себе і антагонізм проти Малярів і симпатія, що побіч Марка, ворога Турків, виступає той сам Марко, але вже їх приятель і слуга. Зміна поглядів народу, яку бачимо в новітніших піснях про Сибіяна Янка, Матіяша і ин., не була про те чимось надзвичайним. Їх геройські борби з Турками в обороні не лиш Угорщини, але також і Сербії, затерли прикру минувшість і зрівняли їх з иньшими славними любимцями, з иньшими оборонцями свободи і християнської віри. В початках чув іще дехто ріжницю, але з часом вирівняло ся все. Чужий герой набирав чим раз більше сербських красок; його подвиги злучено скоро з чисто національними і впроваджено в ближше свояцтво з Марком Кралевичом і з иньшими персонажами косовської катастрофи. Се причинило ся дальше до знаціоналізованя Гунія-дого, Матвія й иньших Угрів. Пізнітші генерації, видячи їх у товаристві сербських юнаків при обороні рідного краю, небавом прийшли на гадку назвати їх Сербами, бо не могли зрозуміти, як можуть чужинці боронити їх батьківщину¹⁾.

¹⁾ Новаковић op. cit. стр. 454. Про значіне і характер народної традиції і про питанє про повстанє історичних пісень існує ціла література. Спеціально для сербсько-хорватських пісень важні отсі праці: Ст. Новакович, Народне традиције и критична историја. Отадбине 1880. Його ж, Die serbischen Volkslieder über die Kosovoschlacht. Ar. f. sl. Ph. III; Його ж, Велики Челник Радич или Облачић Раде. Једна слика из традиционалне народне историје. Гласник српс. ученог друштва I, 1881 стр. 122 і д., 125, 130, 140, 150 і д. Його ж, Посљедни Бранковићи у историји и у нар. певању, 1886; особливо стр. 48 і д. passim.; Asmus Soerensen, Beitrag zur Geschichte der Entwicklung der serb. Heldendichtung. Arch. f. sl. Phil. XIV і XV особливо XIV стр. 560 і д. Jagić, Arch. f. sl. Phil. XII, 1900 стр. 609 і д. Халанскій, Южно-слав. сказанія о Кралевичѣ Маркѣ. Р. ф. вѣстник 1892—1895, особливо стр. 136—9 Р. ф. В. XXIX; Веселовскій, Изъ введенія въ историческую поэтику. Журналъ м. н. пр. 1894, V, стр. 26. Т. Maretić, Kosovski junaci i događaji u narodnoj epici. Rad. т. 97 стр. 108 і д. Також F. Krauss, Guslarenlieder III. Dzanüms Heerzug. Urquell 1897 стр. 134 і д.

Пробу націоналізованя побачимо найліпше на примірі, взятім з циклю пісень про Сибіняна Янка. Нарід трактує його тут цілком як Серба. Маю на думці пісню про походжене Сибіняна Янка.

Зібрані в Сибіні панове пригадують сербському деспотови Стефанови Лазаревичеви, що він ще не жонатий і пропонують йому сибінську дівчину: „Нег је узми, Стјепане за твоју за драгу љуби“. Стефан пристає на се, лише просить панів, щоб запитали ся її, чи схоче його взяти. Дівчина „стала на мисли и на размисли“ і згодила ся його „узети за господара“. Справила йому вечерю і приняла до себе на ніч. Коли Стефан почав рано вибирати ся до Косова, розплакала ся дівчина і стала нарікати, по що її „осрамоти и уцвили“. Тоді обіцяв Стефан узяти її за жінку по повороті з війни¹⁾, додаючи:

„Ако ми се не бисмо из Косова завратили
Сибинько млада,
Добријеме ћу разлогом тебе младу оставити;
Ако ми се што породи од Стјепана Лазаровића,
Гиздава дјевојко,
Ако ми се ту буде добар јунак породити,
Ја ми њему остављам шестопера буздогана,
Младоме дјетету;
Ако ми се породи гиздава дјевојка,
Ја ми њојзи остављам лијепе златке ножеве
Гиздавој дјевојки“.

Сибінська дівчина породила Сибіняна Янка, угорського воєводу²⁾.

Подібний мотив стрічаємо ще у Мілютиновича³⁾ і у Петрановича⁴⁾, а також у боснійським варіанті, напечатанім у „Босанска Вила“⁵⁾. Те саме, що в піснях, подибуємо і в оповіда-

¹⁾ Той сам мотив знаходимо також у 21 пісні у Богішича: Кад се Секуло сестритић вјерио у краља будимскога, стр. 64, 69 і д., пор. Гавриловић, Белешке, стр. 286.

²⁾ В. Богишић, Народне пјесме из старијих, највише приморских записа. Књига прва. Биоград 1878 стр. 25 N. 8: „Деспот Стјепан Лазаревић и Сибинька дјевојка, родитељи Сибинянина Јанка.“

³⁾ С. Милутиновић, Пјеванија пригорска и херцеговачка. У Лајпцигу 1837, 160.

⁴⁾ Б. Петрановић, Српске народне пјесме II, 28.

⁵⁾ Босанска Вила, Сарајево XI, 1896, стр. 113, 145, 178. „Рођење Сибиняна Јанка“. Варіант дуже просторий.

нях. Сербі оповідають, що Стефан Високий, син Лазаря, вертаючи чи йдучи з Росії в Сербію, зайшов на нічліг до Будима і переспав одну ніч з гарною дівчиною, яку йому підіслали якісь угорські пани, хочаби мати від нього потомка. Коли на другий день пускав ся Стефан у дальшу дорогу, дав їй перстін і просив її, щоб на випадок, якби вродив ся хлопець, назвала його Янком (якби вродила ся дівчина, Янею) та щоб віддала дитині перстін, як лишень підросте. Дівчина породила хлопця і дівчину і назвала їх так, як бажав Стефан. Янко підростав скоро, але мусів зносити жарти і дотинки від своїх товаришів за своє нешлюбне походження. Тому пожалував ся матери. Мати віддала йому тоді перстін, на яким він з радістю вчитав про свій царський рід. Се піднесло в нїм духа і він пустив ся шукати воєнних пригод з Турками¹).

Зерензен²), згадуючи про пісню, наведену у Ботішіча, що впроваджувала Гунїяді в родину сербських героїв, висловляє гадку про нове походження сеї пісні, руководячи ся мабуть змішанем історичних фактів. На мою гадку повстала вона скорше — саме в часах Матвія, або навіть перед ним. Історичні недогляди не можуть тут рішати. Пісня витворила ся з устних переказів про походження Гунїяді, які дуже скоро почали кружити між народом, а навіть між висшими верствами. Бонфіній оповідає приміром цілком анальоґічну історію, лише з иньшими іменами. Гунїяді мав бути, як оповідали вороги Матвія Корвіна, нешлюбним сином Жигмонта, угорського короля і якоїсь незнатної Румунки, з якою король запізнав ся принагідно на польованю³). Те таме оповідає і Гельтай⁴), виступаючи проти Бонфінія. Відгуком того можемо також вважати слова хронїста словінських ір. Цілл, що Гунїяді був низького походження (*eines geringen rittermessigen Geschlechts war*)⁵). Сі оповідання мусіли бути знані і у Сербів і дали привід до зближення Гунїяді до місцевої пануючої родини.

¹) Вук Караджич, Живот и обичаји народа српскога, у Бечу 1867 стр. 242—244. Також у Безсонова, Болгарскія пѣсни, Москва 1855 стр. 74 і 75 і Maretića op. cit. стр. 79 і д.

²) Soerensen op. cit. стр.

³) Bonfinius op. cit. Dec. III. lib. IX стр. 406. Pulszky op. cit. стр. 665.

⁴) Toldy, Die hist. Dichtung d. Ung. vor Zrinyi I, стр. 413.

⁵) Chronika der Edlen Grafen von Cilli... в Hahnii, Collectio monumentorum. Tomus II, Brunsvigae 1726, стр. 704.

Так поволи ставали Угри й угорські герої чим раз популярніші. За часів Матвія набрали вони ще більше популярності і запустили сильне коріне в сербсько-хорватську епіку.

Сей об'яв цілком зрозумілий і так ясний, що нема найменшої потреби приймати за Зеренzenом чисто угорське, себто хорватське походжене угорського циклю і культу¹⁾.

По упадку Сербії стали Угри не лише політичними опікунами Сербів, але й моральними. Крім тих Сербів, які заселявали Срем, Банат і дальші наддунайські околиці і були просто під властю Угорщини, мали Угри завсіди діло і з дійсними мешканцями Сербії та Боснії. І там уходили Угри, зі зрозумілих причин, за оборонців християнства і за опікунів і приятелів сербського народу. Нарід не міг забути численних походів Івана Гун'яді, Матвія Корвіна і Свілосевича.

Вік XV а спеціально друга його половина виповнена заходами Угрів знищити турецьку перевагу і скинути їх ярмо з пліч поневолених народів. А ціла та столітня борба відбувала ся в першій мірі на сербській території коло Бєлґраду, Косового поля, Смедерева, Шабацу і иньших міст Сербії та Боснії. Рік в рік виходили угорські війська, зложені в певній часті і з Сербів, на полудне і вже самою своєю появою ширили свою славу і славу своїх провідників, популяризували назву Угрів і Угорщини, з якими нині стрічаємо ся на цілїм сербсько-хорватськїм просторі. Проф. Ягіч навів у своїй розвідці про полуднево-славянську поезію багато примірів угорської популярности з дальматинсько-рагузанської літератури, які вказують навіть, що слово „Угрин“ „Угарски“ служило довший час на означене усього хороброго і відважного²⁾.

¹⁾ Soerensen op. cit.

²⁾ Jagić, Die südslawische Volksepik vor Jahrhunderten. Arch. f. sl. Ph. IV стр. 192—242; особливо стр. 210, 212 і 216. Пісні про Янка співають ся по цілій Сербії і Болгарії (зіставлене жерел у J. Mácha'a, O bohatýrském epose slovanském. V Praze 1894 стр. 137 і д. і 131 і д.). Пісні зіставлені в збірці М. Поповичів „Сибіянани Јанко у нар. песмама“ (У Новом Саду). Так само загально знані пісні про його свояка бана Секулу. Пор. Bogišić op. cit. N. 20, 21, 22, 17, 19. Станић, Српс. нар. песме и нар. приповедке. Београд, 1869 стр. 84—85 „Роцтво Бановић Секуле“. Тут виступає Секула як дійсний Серб. „Мапар нисам, да корујем Турки“. Григ. Николић, Српске нар. песме из Срема, Лике и Баније. У Новому Саду 1889 N. 38. „Женидба Секуле срдара“. Вук Караджич, Српске нар. пјесме. Књ. II. У Бечу 1845 N. 85. Секула се у змију претворио. N. 86 idem.; Пе-

Матвій Корвін не стоїть одначе в осередку угорського циклу, якби можна сподівати ся. Се місце займає його батько. Йому припадає далеко скромніша роль.

Пісні про Матвія не знайшли такого прийняття, як пісні про його батька¹⁾, і тому скоро почали забувати ся або скорочувати

трановић ор. cit. N. 34, 35, 36; Hrvatske narodne pjesme, skupila i izdala Matica Hrvatska. J. Broz i St. Bosanac, Junačke pjesme, I. Zagreb 1896, N. 60. Car Lazar i Sekula, N. 72, 74, 75, 76, 77, 78 (з численними варіантами). II, 1897, N. 63. Чубро Чойковић, Піванија черногорска и херцеговачка. У Лайпцигу 1837 N. 159; Српске нар. pjesme. Покупљене по Босни. Збирка Косте Ристића 1873 с. 99 N. 3. Ћ. Рајковић, Срп. н. п. 1869 с. 125 N. 169. Качановскій, Памятники болгар. нар. творч. 1882 с. 329 N. 148. Сборникъ за народни умотворенія IV с. 64; VI с. 50. Миладиновци, Български нар. пѣсни. Загребъ 1861 N. 143; болгар. паралелі нав. у Máchala ор. cit. стр. 138. Слово Сибинъ, а передовсім Будим стали улюбленим місцем у сербських, народних жіночих піснях. Хочу лише подати кілька цитатів: Нема лепшег града од Будима, Ни деблега дала од јаблана. Вук. С. н. п. к. I нове видане 1891 с. 385; Prošećao lijep mlad Kroz bijeli Budim grad. Marjanović, Hrvatske nar. pjesme, što se pjevaju o gornjoj hrvatskoj krajini i u turskoj Hrvatskoj, I, 1864 с. 175. Šećer Marko i Jandrija zlato, Pod Budimom plandište činili. Otište se stina od Budima i т. д. ibid. с. 194; A ta troj puntast nos med lišca usajen, како i Budin grad merliči ograjen. Fr. Mikuličić, Nar. pripov. i pjesme iz Hrvats. Primorja, 1876 стр. 165; Завршил ми се свети Илија Од Будим града краљева ћерка. Ястребовъ, Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ. Сиб. 1889 стр. 81: Сина жени из Будим девојком, ibid. 357; Ће одиме в Будим по њевеста, ibid. стр. 433; Miko šeće po Budimu gradu... Ter mu veli budimska devojka. (Hrvatske narodne pjesme, što se pjevaju po Istri i kwarnerskih otocih, preštampane iz „Naše Sloge“. U Trstu 1879 с. 37, також с. 96, 97. Гл. ще у Вука Ср. н. п. I, стр. 458, 233 (у Будиму граду чудно чудо кажу), 385, 418, 417, 419, 422, 452, Вук, т. V (нового виданя) стр. 196, 627 і т. д. Будимска дјевојка і будимска краљица приходять у сербських піснях як стала фраза. Примірів можна би навести багато; обмежу ся на кількох, чисто сербських. У Ястребова ор. cit. записана з Дибри пісня про „Сон будимској кралиці“ стр. 478. Тамже стр. 357, 433 і д. Вук т. I 469; будимска краљица в боснійській казні Даница 1869 с. 494 N. 30 і т. д. Слово Угрин, Магарска земља і т. п. стрічаємо також часто в сербських, боснійських і черногорських піснях. Уже з тих кільканацятьох примірів можемо вносити, що слово і понятє Угрин, Мадяр були дуже популярні і симпатичні, коли так загально прийняли ся в народній поезії.

¹⁾ Крім пісень існують про Івана Гунїяді і перекази. Доховала ся і пословица: „страдао као Јанко на Косову“. Гл. А. Гавриловић, Белешке о варијантима срп. народ. песама. Годишњица Николе Чушића. Књига XVIII. У Београду 1898 стр. 264.

ся і тратити характер героїчних пісень. З порівняння збірників бачимо, що вони не загально сербсько-хорватські, а обмежені тільки на Хорватію і хорватсько-словінське пограниччя; давнійше мусіли вони співати ся і в Сербії, як на се вказують деякі фрагменти, але не притягали до себе співаків і народу і загинули. Богато пісень, які ще у Ботішіча, отже менше-більше з кінцем XVII і з початком XVIII ст. виступають в повній формі, зійшло до ряду жіночого репертуару або й затратило ся цілковито. З пісень про Матвія не годен зложити такої біографії, яку можна зіставити про Марка Кралевича, Вука Бранковича, Сибіняна Янка і д. и. Нарід очевидно не прикладав до нього великого інтересу, хочай знав про нього багато і цінив та подивляв його хоробрість, доброту і справедливість. Надармо шукаємо за піснями про уроджене або походжене, про женитьбу або про смерть Матвія — саме про ті моменти в життю кожного героя, які передовсім любить нарід оспівувати. Не дуже численні пісні про Матвія доторкають ся лише деяких подій з його життя, а то його відносин до Вука Бранковича, його неволі та весіль, його вибору на короля угорського і його участі в деяких битвах.

Про походжене Матвія читаємо в 23 N. у Ботішіча в пісні про весіле Сибіняна Янка :

„И бјеше ти с Маргаритом Угрин Јанку бог помог'о,
Она њему породи Лауша и Матијаша“.

Більше пісня про се не говорить. Довідуємо ся дещо про його молодість в 10 N. Пісня має старше походжене і передає досить вірно факт ув'язнення Сибіняна Янка по нещасливій битві на Косовім полі. Ранений Янко доходить до Смедерева і просить сторожів, щоби його перевезли на другу сторону. Але війська не хоче вволити його просьбі, бо має наказ від свого пана Юрія не пускати жадного Угрина. Тоді заявив Янко, що мусить запитати Бранковича, що має значити його наказ, і каже завести себе на його двір. Як тільки Джурац побачив Янка, казав його вхопити і кинути до темниці. В тім нещастю пише Янко лист до своєї жінки Маргарети і просить її, щоби приїхала з обома синами. Жінка вибираєть ся зараз у дорогу, не зважаючи на Свилоєвича, який їй се відраджував, і просив Джураца, щоби випустив її мужа в заміні за обох синів соколів. Джурац пристав на се і пустив Янка :

А дјецу је његову у тамницу затворио.
 Ту ми к њима доходи млад Лазаре Деспотовићу,
 И ш њима ти отиде играти на лора игре.
 Ма му бјеше Матијаш триста дукат задобіо;
 Матијаш их питаше, Лазар их не дадијаше,
 Него њега удара том срамотном заушницом.
 Бјеше ти се Матијашу на то врло ражалило,
 Лазара је удрио ханцаром у срце живо,
 И он се је изврґ'о у тамницу на ложницу. (стр. 33—4).

Під той сам час надіспів Янко з військом на відсїч си-
 нам і так перестрашив Джураца, що сей випустив обох заклад-
 ників, заки ще довідав ся про те, що вони зробили.

Пісня носить на собі ознаки історичної докладности. Стиль
 вказує на те, що пісня не була в великім обігу і не мала часу
 вигладити ся. Тепер мусїла вона загинути, бо не стрічаємо її
 в жаднім збірнику. Матијаш ділить у нїй судьбу свого брата Ля-
 дислава в супереч історії; в дійсности не був він у тїм випадку
 закладником. З піснї пізнати ворожий настрій Бранковичів про-
 тив Гунїядї і Угрів, подібно, як пісня N. 9 і 26 у Богішїча
 а також Вук II (старе вид.)¹⁾ 81. Смрт војводе Каице, і Милу-
 тинович (пїввання) N. 74 стр. 127 (Деспот Ђуро) дають ілю-
 страцію ненависти Гунїядї до Джураца Смедеревського.

Найбільше пісень доторкаєть ся відносин Матвія
 і Угорщини до Сербії.

Зачну від піснї, надрукованої у Богішїча на стр. 46—49.
 „Кад је Вук огњени одмијенио од копја краља босанскога и кад
 је убио његова заточника“ (N. 15). Вук Огняний живе з Матвієм
 в як найліпшій згодї, прибуває йому на поміч при облозі Відня,
 якого король не може здобути „ни голодом уморити“, стає
 проти найзавзятїйшого ворога Протопоповича Николи і схоплює
 його в свої руки. Матвій фігурує тут під назвиском „од Будима
 съветли краљу“ (стр. 46) і „краљу будимски“ (стр. 48). Прото-
 попович Никола, званий у пізнїйших варїантах „поп Латинин“
 або „поп Сплєћанин“²⁾, міг би тут пригадувати угорського вель-

¹⁾ Другий том пісень Вука цитую з віденського видання з року
 1845, не маючи під рукою II тому нового державного видання. Усї иньші
 цитати з иньших томів наводжу з нового видання: С. н. п. Државно из-
 дање. I том 1891, III 1894, V 1898, VII 1900 і т. д.

²⁾ Новаковїћ, Пос. Бранковићи стр. 99. Пор. Милутиновић,
 N. 152.

можу Николу Уйлякі (Ілоцкого), який збунтував ся був проти Матвія і навязав зносини з Фридрихом, але потім просив помилування і зістав пізнійше боснійським королем¹⁾.

Часи, в котрих Вук Бранкович „служив“ у Матвія і проводив його військам, знайшли ще відгомін і в иньших піснях. Оповідаєть ся в них про війни з Турками і про битви з польським військом Казимира. 14 пісня у Богішіча „Кад се свадю Огњани Вук и Бан Пав'о Стријемљанин“, яка належить на гадку Зерензена²⁾ до пісень старшого типу, передає саме спомини про відносини Вука до Матвія і оповідає один епізод із численних війн з Турками.

Матвій, що фігурує тут під іменем „будимски краљу“, висилає Вука і Павла Стриємлянина на Косове поле. Щастє сприяло їм: побили Турків і вертали до Будима. По дорозі відлучив ся Вук до Купеновця, а Павло вернув на двір короля. В розмові з королем оклеветав він Вука, оповідаючи, буцімто Вук утік „у планину у зелену“ і вернув аж по битві „по пољу мртве главе ос'јецати“. Ся відомість розгнівала дуже короля так, що він постановив покарати Вука. Се почув присутній на пирі Дмитро Якшіч, повідомив про все Вука і привів його зараз до королівської палати. Вук сів за стіл і зачав говорити, беручи буздоган у руки, щоб звернути на себе увагу короля:

Здрав си брате буздогане, у моје и твоје здравље!

Данас ћемо видјети, ко је вјера и невјера!

Тоді запримітив король Вука і промовив з жалем:

Дје си, Вуче Огњени, вјеро моја и невјеро?

Ово ми је служба твоја, коју ми си одвратио?

Ја сам тебе отхранио уз моје господско кољено,

¹⁾ Новаковић, *op. cit.* стр. 57. Klaić, *op. cit.* стр. 90. Новакович догадуєть ся крім того, що і в пісні у Мілутиновича N. 182 с. 280 треба розуміти під Вукашином з Леджене града кор. Владислава, що тут має заступати Матвія, а під Вуком нашого Вука Бранковича. Вук приходить тут на поміч Матвієви при облозі міста Силету проти попа Николи, при чім переповідаєть ся переказ про вихованє Вука на дворі Матвія від самого дитинства. Гл. стр. 45. Новакович звертає також увагу на пісню у Вука II N. 43 с. 255 „Царица Милица и змај од Јастрепца“, де говорить ся, як Змај добував корону, а то сремську Бановину. Імя Лазо відповідало би тут Матвієви, а Милица його жінці Беатриче. Новакович стр. 94.

²⁾ A. Soerensen, *op. cit.* стр. 15, Archiv.

Како сина мојега, којега сам породіо
А ти ми издају на Косову учинио (стр. 49).

Вук покликав ся на свѣдоцтво паші, а сей заперечив усї брехні Павла. Щоб одначе короля переконати, що він не невірнього коліна, вибрав ся зараз „на размјерну покрајину“, набрав багато Турків у неволю і привів їх усїх королеви.

Імя Матвія не згадуєть ся в піснї, але дуже свѣжо переховані історичні спомини вказують лише на нього. Зерензен думає навіть, що в первісній редакції мусіло виразно говорити ся про Матвія.

Згадку про приятельські відносини Вука до Матвія і про його перебуванє на угорськїм дворі переховали два варіанти, у Ботішича N. 16 „Кад је Вук Огњени умрѣо шта је наредио на смрти“ і в III т. Archiv f. sl. Phil. N. 1 „kad se svadio Miloš Kobilović i Vuk Branković“¹⁾. Варіант в Архіві старший в порівнаню з Ботішичевим, який показує вже трохи новїйшу закраску. В обох варіантах описуєть ся послїдні хвилї Вука. Вук розділює своє майно, наказує, що кому дати, а Матвієви відписує свою землю (в Archiv I):

Zemlje i grade ostavljam, tko ich je meni darovao;
Mene ich jě darovao svjetli kralju Matijašu,
Na dar opet njemu dajem zemlje moje i gradove.

У Ботішича знаходимо крім того переказ про виховуванє Вука на дворі Матіяса, про що згадувала і попередня пісня²⁾. (Вјерно сам те дворио од дјетета малахнога). Подібні мотиви стрічаємо також у Вука II N. 91 „Смрт Іова Деспотовича“ стр. 572 в переносї на Йована, що був внуком Юрія Бранковича. Деякі ремінісценції подибуємо — як на се вказує Зерензен — і у Мілутиновича N. 104 в перенесеню на жінку Вука. Дуже вірну характеристику відносин Матвія до Вука і Сербії дає пісня 12 в збірці Ботішича (стр. 37—40) „Барбара, сестра краља босанскога, краљ угарски и деспот Вук“:

Донька боснійського бана, з якою обіцяв Матвій оженити ся за те, що опікувала ся ним, як був ще в неволї, прибуває

¹⁾ St. Novaković, Ein Beitrag zur Literatur der serbischen Volkspoesie. Arch. f. sl. Ph. III c. 640—653. Піснї надруковані з рагузанського рукопису XVII ст.

²⁾ Пор. також нотку 2 на стр. 43.

на його двір, перечувши, що король має вже иньшу на гадці. Король не має дійсно охоти женити ся з нею, тому хоче її висватати за найкращого юнака. Сходять ся юнаки і засідають за столом угорського короля побіч гарної Варвари. Коли всі підохотили ся, просив її король, щоб собі вибрала найкращого з поміж них. Варвара вибирає Вука Бранковича: одначе він схоплюєть ся на обі ноги і каже:

Остави се, дивојко, од убога сиромаш,
Барбаро дивојко,
Коли јунак не има куће своје ни баштине,
Ер је њему краљ уз'о куће своје и баштине,
Тај будимски краљу.

І тут наступає момент, коли король привертає Вука „до повної ласки“ і віддає йому титул деспота. Се стало ся, як знаємо, аж в р. 1471. Матвій говорить:

Муче, слуго, мој Вуче, ништа ми се не припада',
Мој деспоте Вуче,
Даћу теби, слуго Вуче, очине баштине твоје,
Јоште ти ћу од мојијех добар дио учинити.

Одначе усі ті пісні не вичерпують іще вповні ремінісценцій про Матвія і про історичні події, які відгравали ся за його панованя. Деякі з них перенесені на иньші особи або обслонені казковими і легендарними мотивами. Найхарактеристичнійша з того боку 94 пісня в другім томі віденського виданя Вука (стор. 592—604) про весіле Якшича. Студії Новаковича, що займав ся спеціально циклом пісень про Якшича, виказали, що під Якшичами треба розуміти Сіляді, який був довший час комендантом Бельґраду¹⁾. Усі оповідання і пісні про Сіляді перенесла народня традиція на Якшичів і зробила їх осередком воєн коло Бельґраду, звязала з ними події, які там відбували ся від року 1427 до 1521 себто до упадку твердині, а далі перенесла їх і в ряд косовських героїв. Крім того причеплено до Якшичів багато казкових мотивів так, що з часом стали вони надзвичайно популярні в сербсько-хорватській епіці²⁾.

¹⁾ Новакович: *op. cit.* стр. 83 і д. Из Нове Искре. Београд 1901 стр. 1—9. Гл. Ст. Стакојевич: Нешто о Јакшићима.

²⁾ Докладно обговорює се питанє і подає огляд мотивів Máchal: O slov. boh. epose, стр. 132 і д.

В нашій пісні перейшла переміна і перенесенє імен іще в дальшу стадію. Подібно, як і в пісні у Милутиновича¹⁾ і у Петрановича²⁾ змішано тут Якшичів з Бранковичами і долучено зараз по аналогії иньших пісень спомини про їх ворогованє з Гун'ядами. Теперішній вигляд пісні ось який:

„Будимска краљица“ хотіла оженити Тодора Якшича з своєю донькою Іконією. Тодор згодив ся на се, дав королеві 1000 дукатів і обіцяв вернути ся, залагодивши деякі пильні справи у себе. Колиж не вертав ся три роки, думала королева, що він вже не вернеть ся і обіцяла свою доньку Іванови Звієздичеві. Як то зачув „од Будима краљу“ пожалував Тодора і повідомив його листом про нове засватанє Іконії. Тоді забрав Тодор сватів і свого брата Стефана і вибрав ся до Будима, щоби привести звідтам „невісту“ до дому. В повороті напав на нього Звієздіч, котрого про усе повідомила королева, і хотів йому відбити дівчину. Одначе Якшич не стратив притомности: щоб наречена не потерпіла, привязав її до коня і нагнав його до дому а сам розпочав завзяту бійку з Звієздігом і з його дружиною, розігнав її і убив зрадливого суперника. Потім вернув домів і застав там свою суджену.

Поминувши усі переміни і додатки доховало ся і тут зерно історичних фактів, які нам вчасти звісні з літописей³⁾. Друга жінка Матвія Беатріче, в пісні будимска краљица — хотіла оженити Юрія Бранковича з своєю сестріницею Елисаветою (Ізабеллею). Одначе справа тягнула ся довше і не скінчила ся добре, бо Ізабелля вийшла заміж за иньшого.

Кели вже говоримо про жінку Матвія, то треба згадати, що пісні знають дещо і про його весіле; принаймьне деякі мотиви змушують нас так думати⁴⁾.

Дванадцята пісня в збірці Боґишіча згадує, як догадуєть ся Новакович, про відносини Матвія до своєї першої жінки Катерини, доньки Юрія з Подєбраду, хоч, що правда трохи неясно.

Боснійський король пише до короля Матвія лист, в яким пригадує йому, як то його плекала в темниці Варвара, сестра боснійського короля, і не забувала його в хвилях, коли усі його

¹⁾ П'єванија стр. 163—165 N. 95 „Дворба Якшића“.

²⁾ Петрановић: Српске нар. пјесме из Босне и Херцеговине 1867 стр. 647—651 N. 54 „Женидба Д. Јакшића“.

³⁾ Гл. Новаковић: оп. cit. 70 і д. і нав. статя Ив. Руварца в „Матици“ 1870 і літопись в XI т. Гласника.

⁴⁾ Новакович оп. cit. стр. 103—106.

полишили. Пригадує йому далі, як то він обіцяв взяти її „за свою вјерну љуби“ і питає його, чи то правда, що він заручився з иншою дівчиною. Матвій признає, що се правда, але відповідає, що не може женити ся з Варварою, бо вона приходить ся йому кумою (стр. 38).

Народна традиція переховала, як бачимо, спомин про неволю Матвія у Юрія, лишень змішала чеського короля з боснійським і причепила епізод про заручини Вука Бранковича з Варварою. Імя Варвари місто Катерини дістало ся сюди через те, що жінка Вука називала ся Варварою. Спомин про другу жінку, Беатріче доховав ся в пісні N. 37 у Милутиновича (стр. 56 Минна и Марко).

Марко¹⁾ дістає три листи, між ними один з білого города Будима

„Од силнога краля Матіаша,
Да ми иде у Будиму Марко,
Да вјнчава краля и краљицу“.

Марко йде за радою матери до Будима,

„Те бы краљу за кума вјнчанна“.

Король Матвій був три рази оженений, але не мав дітти від жадної жінки²⁾. Тому гриз ся дуже, хто по нім обійме пановане. Особливо погано настроений був король коло р. 1485. „Його жінка, Беатріче — пише Салаяй — з якою він вже дев'ять літ був подружений, була також неплодна, а Матвій глядів зажурений в будучність, видячи, що його сили убувають з кожною дниною і що не одна небезпечність грозить його величезній державі, яку він поставив так високо за час свого тридцятьлітнього панованя“. І королева відчувала гризоту мужа і журила ся не менше від нього тим, що не може його обдарувати наслідником. Вона уживала певно всіляких средств против неплодности, але нічо не помагало. Іще на початку 1487 р. чекала вона на „ljećenika, od sestre svoje Eleonore, ferrarske kneginje, koji bi joj svojim ljekarijama i vjestinom omôgućio,

¹⁾ З сеї пісні бачимо, як нарід старав ся винайти спільні точки між новітшими угорськими героями а давнітшими сербськими. Подібний випадок маємо також в пісні „Matijaž jde na mejdan mjesto Marka Kraljevića“, напечатаний у II томі „Hrvat nar. pjes.“ Босанца стор. 280—283 N. 67. Тут стає Матвій сином Марка Кралевича і виручує його в поединку з удбінським агою.

²⁾ Klaić, op. cit. стр. 148, Szalay стр. 373.

da se izpuni vruća zelja njezina¹⁾. Сей настрій і єї клопоти, які вже від 1480 р. займали королівську пару, а мабуть і королівський двір, не могли бути тайною і для ширших кругів. Можливо, що під впливом сього настрою і оповідань про неплідність королеви, причеплено її ім'я до надзвичайно між Сербами і Хорватами популярних пісень про неплідність жінки, уроджене змія і його весіле.

Сам мотив про змія-жениха кружив уже перед тим між народом в формі оповідань і пісень: належить він до загально розпросторених казкових мотивів і приходить вже в Пантчатантрі (II с. 144—145) і в індійських казках. З Азії дістав ся він до Європи і знаний майже у всіх народів в всіляких варіантах²⁾. Особливо прийняв ся він в сербсько-хорватських піснях. Більшість версій згадує на початку про неплідність королеви, що требає (в деяких варіантах) дев'ять літ і про ради, які їй давали всілякі люди. У Юкіча³⁾ маємо пр. такий початок:

Dva putnika putom putovala
Iz pod grada biela Budima;
Dolazili Budimu na vrata,
Stav gledahu biela Budima,
Medju sobom oni govorili:
„Dragi Bože, liepa Budima!
Al' j' u njemu još liepša kraljica,
Al' zaludu kraljice budimskoj,
Jer nejmade od sërdea evlada“.

На те дають путники раду, і її передає слуга королеві.

Подібну версію приносять і варіанти, наведені в першій томі „Hrv. nar. pjes.“ Босанца⁴⁾; в однім славонським дає раду пустельник на просьбу короля, якого жінка вже 9 літ не родила. В варіанті N. 33 у Босанца вчислені навіть, як „лікарі“ Марко Кралевиц, Сибінянин Янко і Релья Бошньянин, що зви-

¹⁾ Klaić, op. cit. стр. 148.

²⁾ Паралелі зібрані у Бенфея, Гана, Келера і ин. і зіставлені у Máchala op. cit. стр. 53—56. Пор. пр. Рудченко: Нар. Южнор. сказки I N. 43. Початок також у Гнатюка: Етн. мат. з Угорщини I, N. 8 Сучкир Янко і його подвиги.

³⁾ Narodne pjesme bosanske i hercegovačke skupio I. Fr. Jukić i L. Hercegovac. Svezak I. Pjesme junačke. U Osijeku 1858 N. 11. Zmija mladoženja стр. 116 і д.

⁴⁾ Bosanac op. cit. стр. 69 і д. N. 32 Zmaj mladoženja і варіанти, надруковані в додатку стр. 520—530.

чайно виступають лише в важнійших моментах. Певне заокруглене виказує варіант у Вука¹⁾ „Лијек Будимске краљице“. Тут нема мови про уроджене змія і про його дальшу історію. Пісня займаєть ся лише самим фактом неплідности будимської королеви і уродин сина наслідком виповнення ради двох чудесних птиць. Кінчить згадкою про радість короля з нагоди уродин:

Краљ Будимски чудан шемлук гради,
Јошт чудније гради задужбине,
Све на славу Бога милоснога.

Характеристична обставина, що навіть версія, приложена до Марка Кралевича льокалізує цілу подію в Будимі. В болгарській пісні²⁾ їде Марко невеселий по Будимі, бо його жінка Єлена, з якою він вже жиє девять літ, не має дітий. Марко думає, чи не покинути б йому жінку, до чого його й намовляє його рідна сестра і приводить навіть нову „невісту“. Щасливу розв'язку приносить Єлена, коли приводить на світ гарного хлопця.

На мою гадку можна б розуміти під будимською краліцею жінку Матвія, Беатріче. Її неплідність, заходи коло усунення сего лиха та клопоти Матвія причинили ся до того, що пісня про змія-жениха стала актуальнішою і зльокалізувала ся в Будимі. Можливо навіть, що доперва Беатріче дала привід до зложення спеціальної пісні про неплідність королевої, менше-більше в такій формі, яку маємо в варіанті у Вука V, VI, 257. Перед тим могли бути лише оповідання, в яких головну ролю грала не неплідність королеви чи жінки, лишень мотив про змія жениха. До сього мотиву, обробленого також в пісні, долучив ся потім початок з пісні про неплідність королеви.

В тім упевняють мене не лише історичні мотиви, присутність імен як: од Будима краљ, будимска краљица і деякі иньші натайки, але також дві иньші обставини. По перше співають ся пісні про неплідність королеви головно в Хорвації або Славонії, де могли спомини скорше доховати ся. Друга обставина

¹⁾ Вук: Ср. н. пј. државне видане V, стр. 196—197, N. 257.

²⁾ Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Софія II, стр. 105—107:

„Еве станá девет годин време
Како водим Єлена невеста,
Оти нема пород да породи:
Или мажко, или женско“ і т. д.

іще важнійша. Ми вже бачили перед тим, що Будим держить ся також і в версії про Марка. Подібний прояв бачимо і в пісні в другім томі Вукової збірки¹⁾. Мотив про неплодність звязаний тут з сербським королем Мілютіном (1275—1321), якому жінка від девяти літ не уродила дитини. Одначе і тут перенесена подія до Будима, а навіть сам Мілютин названий „краље од Будима“. Се вказувало-б на се, що версія про неплодність королеви з Будима була надзвичайно популярна і вплинула на змінене пісні про Мілютіна, та що се стало ся тоді, коли вже Сербі забули про свою державу, в якій колись Мілютін був королем²⁾.

По тім епізоді вертаємо знов до пісень про Матвія. Усі дотеперішні пісні, з виїмком Вукового варіанта „Лијек будимске краљице“, належали до пісень, що звисні під назвою юнацьких. Тепер переходимо до пісень або чисто жіночих або витворених з юнацьких вже в тих часах, з яких маємо записи.

Жіночих пісень про Матвія нема багато, а і вони мусіли повстати з більших епічних пісень, які стратили свою вартість між „юнацькими“ піснями, почали поводи забувати ся і удержали ся лише в жіночім репертуарі. Се можемо виказати на однім примірі. Ботішич наводить аж два варіанти пісні про коронацію Матвія. Пісні великі і чисто „юнацькі“ і походять

¹⁾ Вук ор. сіт. старе видане II с. 51—60, N. 12. Змија младожења.

²⁾ Мотив про неплодність стрічаємо іще у М. Осветника в Сбор. разн. серб. п. Изъ Боки котореккой и околини. Дубров. N. 3 „Љубовца Краљевића Марка“ (наведено у Халанского: Южнослав. сказанія о Марк. Кр. Рус. Фил. Вѣст. 1895, XXXIII стр. 131), але в трохи иньшій формі: Марко чує випадково, як Шеверська дівчина ганьбила його жінку за її неплодність і говорила, що породила-б йому чудового сина, коли-б з нею оженив ся. Марко обіцяє взяти її за жінку, але до того не доходить, бо його жінка приводить на світ дитину.

Пісня, уміщена в II томі Вукової збірки під ч. 13 (з Чорної Гори) стр. 61—63 знає мотив про змія жениха. В заспіві не говорить ся про неплодність жінки бана Михаїла, лише про бажанє дістати і сина по девятьох дітях-дівчатах.

Пісня у Петрановича стр. 24—39 N. 4 женидба змије Лутице Богдана становить самостійний варіант, в дечім відмінний так само, як і варіант у Мажуранича „Hrv. nar. pjesme“ 1880 стр. 112—115; оба зближують ся найбільше до анальогічних казок.

Для заокруглення згадаю іще про дві, в бібліографіях казок не заважені паралелі до сього мотиву: Жена неродиља и св. Саво. Босанска Вила стр. 219 Бр. 14, 1889 (жінка девять літ неплодна). Лијени младећ. Вл. Красић: Срп. нар. прип. из Горње Крајине, стр 118 і д. в Летопис Мат. Српс. 146.

з кінця XVII ст., коли ще були дуже популярні. З часом одначе стратили вони свою повагу, зачали скорочувати ся, а вкінці зійшли до ряду жіночих пісень вже в иньшій формі і в иньшій виді.

Мабуть так само мусіло бути і з пісню про облогу твердині Шабач, яка дійшла до нас в короткій і легкій формі жіночої пісні. Вук надруковав ще два варіанти тої пісні: вони були в кождім разі записані найпізнійше в перших роках XIX ст. Від того часу одначе не записано її ніде; принайменше нема її в жаднім збірнику пісень, навіть в так великім як „Hrv. nar. pjesme“. Можливо тому, що пісня забула ся цілковито або що найменше доживає свого віку.

Перший варіант, надрукований у Вука в новім виданю V, на стр. 303—4 (N. 537) п. з. „Краљ Матијаш и Вук Огњанин“ віддає іще спомини справжніх подій. „Матијаш, земљи господар“ не вино а Вук услугує йому. Король обіцяє йому дати доньку за жінку, лише щоби здобув „мали градац, мали Шабач град“. Вук годить ся на те:

Ођу, царе, господаре, како да играм,
Нег' ми подај мало войске, мало пет хиљад',
И подај ми нову Зету и Нови Пазар,
И подај ми Вртијельку, лубардени прах,
И лубарду прилијерку, која бије град¹⁾.

Король пристав на се.

В другім варіанті²⁾ затемнюєть ся уже первісна форма, а з тим і історичні спомини: місто Шабач не згидуєть ся так само як і претенсії Вука. Пісня прибирає цілком новіший характер і пригадує лише іменами Матијаша і Вука свій давнійший прототип. Йде мова тут також про те, щоби здобути місто—„једак град“—що хоче король зробити при помочи Вука, одначе Вук жадає три кораблів пороху і олова, бомб і майстра Петра, що уміє коло того ходити. Король дає йому усе, а тоді нищить Вук місто своїми бомбами.

Тут стрічаємо ся уже з мотивом про п'янство і зарозумілість Матвія. В першім варіанті N. 537 говорить ся лише, що

¹⁾ Вук хоче, сказавши по військовій термінології, „куль і гратів“.

²⁾ Вук, нове вид. V, стр. 404—5, N. 538.

„вино пије краљ Матијаш“, в N. 538 робить ся з того иньша ситуація. Матвій хвалить ся і

„Попио је триста дукат и злаћен буздоман,
Вранца коња испод тебе, све у један дан“ (с. 404).

Ся подробности і сї стрічки дістали ся сюди з загально популярної у Хорвації і Славонії пісні про піянство варадинського бана, Петра Дойчина. Вук наводить її в I томі (нове виданє с. 472 N. 633) п. в. „Дојчин Петар и краљ Матијаш“. Пісня зачинаєть ся так:

„Вино пије Дојчин Петар, варадински бан,
Попио је триста дукат све за један дан,
И још к томе врана коња, златан буздоган“.

За се розгнівав ся Матвій і почав на нього сварити. Але Дојчин Петар не тратить притомности і боронить ся:

„Не карај ме, краљ Матијаш, земљи господар;
Да си био ти у крчми, где сам пио ја,
И љубио крчмарицу, којуно сам ја,
Попио би равну Пешту и сав Будим град“.

Крім Вукового варіанту, маємо іще 7 иньших, які дуже мало відбігають від себе. Найближше до Вукового стоять славонські варіанти, надруковані у Л. Іліча і в збірці Дежеліча¹⁾. У Іліча лише трохи иньший кінець:

„Popio bi Zlatnu Peštu i Budima pol,
I k otomu grad Biograd i cil Waradin“.

З сими варіантами годить ся дуже пісня болгарська²⁾ „отъ криворѣчна Паланка“, „Пейчинъ Петъръ и краљ Матея“, яку співають в хороводі. Варадинський бан пропиває іще на третій день „чиф пиштоли“, а королеви відповідає:

„Еі, тизека крал Матеја
Зѣмски господар,
Ти да знаиш, ја што љубим,
И Босна би даў“.

1) L. Ilić: Slavonski običaji. Zagreb 1846 стр. 272. Варіант Дежеліча знаю лише зі збірника Фр. Кугача: Južnoslovenske narodne porievke, IV knjiga. U Zagrebu, 1881 с. 242 ad N. 1472. У нього наведені також усі иньші варіанти з виїмком болгарського.

2) Сборник за нар. умотв. XI, стр. 33, N. 2.

Да ву бржкнеш (вложиш) у пазуки
 Кралество би даў
 Да ву легнеш у постельа
 И душа би дау“.

Пісня мусіла очевидно дістати ся до Болгарів від Сербів. Інші варіанти зльокалізували ся в західних частинах хорватської території і перейшли, як можна догадуватись, і до Словінців. Вони зближують ся до себе тим, що місто Дойчина Петра виступають „Cjuti Peter“¹⁾, „Tucipeter“²⁾, „Lucipeter“³⁾ і що в усіх маркантно згадуєть ся імя корчмарки Катерини. Так само заспів в усіх трьох відмінах однаковий⁴⁾. В. Вука пригадує іще варіант в збірці Пльоля⁵⁾.

Мотив „питя“ з Дойчина Петра перейшов легко до пісні про облогу Шабаца, бо в обох піснях згадував ся Матвій, а вкінці й тому, що початки обох пісень були однакі і згадували про вино і питє⁶⁾. Він повторюєть ся і в довшій епічній

¹⁾ Kuhač, op. cit. стр. 242 N. 1473.

²⁾ Različita djela Iv. Kukuljević-Sakcinskoga IV. Pěsme, u Zagrebu 1847 с. 227 „Ban Tucipeter“ (Medjumurska).

³⁾ Kuhač, op. cit. стр. 243.

⁴⁾ „Zišla nam je vinska rozgva
 Lepa j zelena,
 Na njoj zrasla holba vina,
 Lépo j' crvena“.

⁵⁾ R. F. Plohl: Hrv. nar. pjes. i pripov. I. Waraždin 1868. Пісня у Миладинівців N. 156 про Петра Дойчина, що стереже Солуна з „сираком“ Янком і королем Марком, забавляючи ся з ними при їдї і питю, не має з нашою піснею нічого спільного і належить до циклу пісень про болгарського героя Дойчина. Про се гл. В. Джури́нський, Болгарс. пѣсни о Дойчинѣ и Момчилѣ (Кієвъ, 1893) і Máchal op. cit. стр. 118.

⁶⁾ Зворот „вино пије“ служить часто заспівом в сербсько-хорватських епічних піснях, прим.: „Вино пију до два побратима“. Вук II, с. 81, N. 17; „Вино пије царє Костадине“ ibid. с. 85, N. 18; „Пије вино Српски цар Стеване“ ibid. с. 129, N. 28; с. 180, N. 32; „Вино пију два брата Јакшића“ ibid. с. 629, N. 99; с. 620, N. 98; також ibid. II с. 587, N. 93; с. 438, N. 73; с. 401, N. 67; с. 348, N. 59; с. 298, N. 47; Petranović op. cit. с. 172, N. 18 (Лазар); с. 205, N. 21 (три воеводе); с. 233, N. 22 (12 војвода); с. 626, N. 52 (Стјепо Бановић). L. Marjanović op. cit. с. 26, N. III (tri junačke majke); с. 57, N. X (Turci Udbinjani); с. 64, N. XI (otočka gospoda); с. 69, N. XII (kotarski serdari); Милутинович op. cit. с. 114, N. 67 (17 агахъ); с. 117, N. 69 (Срби у Косово); с. 122, N. 72 (Новак и Груица); с. 134, N. 79; с. 155, N. 93 (20 обршѣнахъ); с. 160, N. 94 (Митар одъ Уд-

пісні, записаній Фр. Кравцом (König Matthias und Peter Gereb, Ein bulgarisches Guslarenlied aus Bosnien. Ethnolog. Mittheilungen aus Ungarn), що дає спомини про битву над рікою Рабою. Принагідно згадаю, що кайкавські Хорвати співають також про Матвія любовну пісню „Slavuj tica i kralj Matia“, надруковану у Кукулевича-Сакцінського в „Razl. dela“ knj. 4, Pěsme s. 197. Матвій надить пташку до себе, але надармо, бо вона волить буяти собі свобідно над горами і Дунаєм і виспівати на честь божу.

Таким чином переглянули ми усі пісні, де лише згадується Матвій або яка небудь історична подія, в якій він брав участь, стараючи ся усюди виловити сліди історичних споминів і піднести, що могло б характеризувати його і народню творчість. На сам кінець лишили ми наумисне численні верзії про його коронацію, щоби їх докладнійше оглянути і спинити ся над деякими подробицями.

V.

Пісні й оповідання про вибір і коронацію Матвія.

Пісні про коронацію Матвія належали колись до найпопулярніших пісень про нього. Вони доховали ся в кількох варіантах і донесли ся до угорських Русинів, де дістали ся до казок про Матвія, змінивши свою поетичну одіж на прозаїчну. Можна навіть думати, що мотив про киданє корони, який стрічаємо в одній польській казці (і у Семигородських Німців), має своє жерело в хорватсько-сербських піснях про коронацію. Перейдімо наперед зміст пісень, які знаємо з трьох записей — з двох старших з XVII в., уміщених у Богішіча, і з одної новішої, надрукованої в збірці Хорватської Матиці.

Найстарший вигляд має перший варіант у Богішіча (N. 30 стр. 80—84) п. з. „Кад су учинили Матијаша сина Јанкова за краља од Будима“. Янко дістає лист від будимської королеви:

„Ово хоће у Будиму свјетла краља,

Ходи Јанко војводе, на Будиму бјелу граду,

варя); с. 183, N. 104 (Змай огнянинъ Вуче); с. 193, N. 108 (30 хайдукахъ); с. 197, N. 110 (Драгиша); с. 208, N. 116 (Цмилинићъ); с. 240, N. 133 (Сердаръ Марко); N. 144, с. 261 (турско момче). Bogišić op. cit. с. 287, N. 103 (Шокрачић); с. 293, N. 106 (Новак и Радивој); с. 296, N. 108 (сењски витезови) і т. д.

И ти собом доведи два сокола сина твоја,
Једа кога допаде од Будима краљевина“.

Янко каже тоді синам збирати ся, їхати на перед до Будима, злізти з коний перед містом і поручає їм, як прийдуть „прид угарску, прид госпуду“, поклонити ся усім і глядіти, хто їм не відклонить ся. Потім наказує їм, аби вийшли проти ньому на зустріч. Сини виповнили усі припорученя батька і поклонили ся по черзі кождому угорському панови. Усі відклонили ся їм, один лише Миклеуш Банович не відповів на їх поздоровленє. Потім вийшли сини проти Янка і привели його до міста і на збори. Янко приступив зараз до річи і запитав ся панів, кого б собі бажали мати королем. Пани очевидно не рішили ся ще: Миклеуша Бановича або твого сина Матвія — кажуть вони і просять Янка, аби приніс золоту корону від королеви. Королева не робить трудностей і віддає зараз корону з характеристичною заміткою:

„Није круна Микљеушу по дјелу, ни по кољену
Нег је круна по кољену Матијашу, сину твоєму.
А ово ти, Угрия Јанко, свјетна краља круна златне,
Да би тебе допала или Матију, сина твога“.

Янко приносить корону на збори і знов починаєть ся рада. Панове не можуть рішити ся і уживають до помочи божого суду:

„Х’о мо круну метати у висину ведра неба,
Кому круна и срећа допаде на русу главу,
Да је броји негова у Будиму краљевина“.

Корона упала на голову Матвія. Панове, а передовсім Миклеуш озлобили ся тим і повторили ще раз пробу, але і за сим разом спочила корона на голові Матвія. Се ще більше розлютило панів; вони почали приписувати щастє Матвія тій обставині, що він сидів на славнім столі. Тут несподівано вмішуєть ся Янко, бере сина за руки, веде його на своє місце, а сам стає на місци сина і кидає в гору корону. Корона знов спадає на голову Матвія. Янко кланяєть ся тоді йому і дає йому свою шаблю, додаючи з резигнацією, що се, чого він сподівав ся, дістало ся йому. За прикладом Янка пішли усі иньші панове і поклонили ся новому королеви; не вклонив ся лише Миклеуш Бановић.

На тім кінчить ся пісня, яку треба уважати за найстаршу з трьох варіантів. Одначе і в ній подибуємо певні нерівності і неконсеквенції, які вказують на се, що се вже не первісний текст, лише дальша перерібка, яка могла повстати уже пізнійше. Так починає вже тут проблискувати мотив про суперництво Янка, що розвинений ширше в другім варіанті N. 31: правдоподібно, се вже пізнійша інтерполяція¹⁾, подібно як і мотив про кидане корони в гору, що пристав до Матвія пізнійше з оповідань.

Зрештою доховала пісня досить вірно історичні події. Кандидатура Матвія не була для всіх симпатична; були й інші претенденти і тому мабуть згадує пісня побіч дійсного претендента Миклеуша себто Николи Уйлякі (Ілоцького) ще й Янка Гунїяді. Можливо, що в тім доховав ся епомян про незгоду Матвія з своїм стрийком, Мих. Силяді, якого місце заступлено в пісні Янком.

Мотив Янкового суперництва виступає ще яснійше в N. 31 збірки Боґішіча (стр. 84—86). Місце Миклеуша займає Стїєпан Мишић, якого хотять угорські пани вибрати на короля. Про се довідує ся Янко і їде чим скорше до Будима, забираючи з собою Матвія. На коронаційних зборах радить він метати корону:

„Да' да круну метнем у висини ведре неба,
Кому круна буде панут' на његовој русој глави
Да је њему краљевстви и господство Будима“.

Панове послушали його ради. Корона упала на голову Матвія. Угорські „банови“ були невдоволені і дорікали Янкови. Янко боронив ся:

„Нијесам сина довео, да га краљем учините,
Него га сам довео, да ми чува коња мога“

і пропонував ще раз кинути корону. Коли корона знов упала на Матвія, поклонили ся йому всі панове, лиш не поклонив ся йому Янко воєвода: противно, вхопив зі злости нового короля за руку і вивів його геть з будимської палати. Тепер був певний, що корона впаде на нього самого, тому радив ще раз спробувати. Але тут стало ся чудо:

„Вијала се славна круна пред том будимским полачом
Боже златна круна,
Иштући русу главу Матијаша Јанковића.

¹⁾ A. Soerensen op. cit. стр.

Како није пашла у том будимском полачи, Б. з. кр.,
Излетјела бијаше из те будимске полаче
Тер на главу ј' панула Матијашу Јанковићу,
Она златна круна“.

А тоді поклонили ся йому усі панове, навіть воєвода Янко.

Варіант підходить вправді дуже до першого, але нема в нім тої заокруглености і ясности, що в попереднім. Очевидно належить він вже до новійшої формації. Ще новійшу закраску носить на собі приморська пісня „Izbor Matijaža za budimskoga kralja“¹⁾.

В Будимі вибори: барони не можуть погодити ся, кого мають вибрати королем і запрошують листовно Янка, аби приїхав чим скорше порадити, лише сам, а передовсім без свого сина. Одначе батько забрав сина з собою тай станув з ним на вічу. Панове були невдоволені з того, що Янко забрав дитину на віче, але приступили до вибору. Тут наступає хвиля кидання корони. Янко не був вдоволений з вибору Матвія; ударив його по лици, аж кров потекла та замінув його „u kulu visoku“.

„Pa itaju krunu u visinu,
Kruna se je i vila i vila,
Ona pade na kulu visoku,
A kroz kulu na Jankova sina,
Na Jankova sina, Matijaša“.

Тоді погодили ся пани з божим судом:

„Маєш щастє, воєводо Янку!
Має щастє і твій син Матіаш —
Най же возьме корону і царство!“

Як бачимо з порівняня усіх трьох варіантів, затирали ся чим раз більше історичні спомини і скорочували ся не до пізнання. Один лише епізод оставав і остає цілком незмінений і повторяєть ся майже дослівно в усіх варіантах, а се місце про метанє корони. В першім варіанті займав він іще дійсно епізодичне місце, але в двох иньших, коли більшість подробиць забула ся, став він осередком пісні. Йому мусимо мабуть завдячувати се, що пісня не затратила ся, лише полишила ся до нині в устах народу. Мотив про метанє корони мусів бути досить

¹⁾ Bosanac-Broz: Hro. nar. pj. Junačke pj. I s. 337, N. 67.

популярний, бо стрічаємо його також в збірці Петрановича в перенесеню на царя Уроша¹⁾.

Протопоп Неделько радить королеви Вукашінови передати своє царство Урошеви, а коли б йому не хотів вірити, пересвідчити ся метанєм корони. Розгніваний Вукашін:

„Узе круну у бијелу руку,
Пак је баца небу под облаке,
Круна оде небу у висине,
Она паде дијете Јурошу
На десницу, на бијелу руку.
И томе се крађе не вјерује,
Всђ је три пут баца под облаке
Сва три пута пада на Јуроша“.

Серензен виказав, що цілий сей мотив втручено до пісні пізнійше, бо він суперечить иньшим словам пісні. Очевидно його причеплено тут під впливом пісень про Матвія, або просто з них, або з оповідань, які стали тоді популярніші з огляду на коронацію.

Метанє корони має в усіх випадках значіне суду божого, якому мусять усі повинувати ся.

Не трудно відповісти, чому саме звязано метанє корони з вибором Матвія.

Настрій народу супроти Матвія був дуже прихильний: нарид ждав від нього ще більше, як від його батька і думав, що ніхто не посміє зробити йому яку будь прикрість або кривду. Матвій був за дитини ще „чудесною дитиною“ і виростав — можна б сказати, під опікою ширших верстов населеня угорської держави. Певно, що більшість леліяла в своїй душі гадку, як то син славного Гунїяді стане королем і сповнить їх бажаня і надії.

І на сей настрій, повний оживданя і прихильности до Матвія, а мабуть і до його брата, спадають вісти про кривди і переслідуваня, які їм приходить ся терпіти.

Смерть Лядислава, неволя Матвія викликали вже загальне обуренє проти тих, що нищили милі надії народу. Огірчене мусіло також безперечно викликати ненастанне інтриговане всіляких явних і тайних претендентів, що не дивили ся на на-

¹⁾ Петрановић op. cit. N. 17, стр. 163 в пісні п. з. „Смрт Душанова и Урошева“ (з Герцеговини). На се вказав A. Soergensen в својј студији op. cit. стр. 3 Arch. XIV.

стрій більшості, а передовсім на настрої сфер нижших. Коронація випала на користь Матвія лише через військо Сіяді і через його зручне поступованє. Одначе традиція зрозуміла се инакше. У неї став вибір Матвія судом божим. Сам Бог показав, хто йому наймиліший і хто правно повинен стати королем в Угорщині. Сильна була перевага панів, завзяті були їх проби не допустити Матвія до корони, але се нічо не допомогло, проти волі з неба, що виступило в обороні справедливости. Сей погляд висловлений в пісні, а певне і в оповіданнях, не був одначе чимсь частинним або обмеженим тільки на деякі класи. В се вірили і інтелігентні висші сфери¹⁾ і широкий загал. Се мусіло дійти і до папи Калікста III, який так характеристично писав до Матвія в 1458 р.: *Illuxit tandem felicissimus dies, quo te divina pietate regem Hungarie electum esse percipimus, domumque tuam exaltatam, quod futurum et predixeramus et credebamus, deumque, pro que totaque christianitate bone memorie genitor tuus tam gloriose strenueque decertavit, minime passurum, ut domus tua calamitatibus offuscaretur*"²⁾.

Таким чином пристав до Матвія мотив, знаний також і з історичних та книжних традицій і розвинув ся далі самостійно під впливом обставин. З Матвія перейшов він потім на Уроша, а мабуть і далі.

Мотив сей стрічаємо ще в кількох иньших верзіях, а власне в українських, польських, моравських і в одній німецькій: з ними вяжуть ся угорські оповідання про скривлений хрест на угорській короні (гл. *Ethnol. Mitth. aus Ungarn* 1897, V, стр. 68). Мабуть можна його обмежити на територію Угорщини і пограничних держав, особливо північно-західних.

Ся обставина наводить нас само собою на гадку, чи не стоять усі ті верзії одного мотиву в залежности від себе. Насуваєть ся зараз цілий ряд питань про їх жерела, відносини до себе і причини повстання або запозичення, питань тим інтереснійших, що їх виясненє кинуло би деяке сьвітло на розширюване не лише казкових і легендових, але і епічних мотивів. Тому спинимо ся над ними трохи довше, відбігаючи в части від предмету.

¹⁾ Klaić, op. cit. стр. 7^{нотка}.

²⁾ Theiner, Monum. Hung. II, 312. Klaić, стр. 7. Пор. також Bonfinius, op. cit. стр. 397.

Найблизший до сербського мотив маємо в оповіданнях про короля Матіяша в українських гірняків Угорщини і Галичини. Залежність сербської і української верзії не може підлягати найменшому сумнівови. Одначе, аби се стало тим яснійше, мусимо задержати ся над традиціями про Матвія у Русинів, які доховали ся в кількох оповіданнях.

Для нас найважнійші передовсім два оповідання, записані Гнатом з Никлович¹⁾ і В. Гнатюком²⁾. Варіант Гната з Никлович походить з Бойківщини і виглядає трохи старше в порівнянню з варіантом Гнатюка. Оба варіанти доповняють себе взаїмно і не відбігають далеко від себе.

В замку Камяниці жила Поган-дзівча³⁾ турецької віри і походження і ніхто не міг її вигнати. Зробив се аж Матіяш. Заким іще став королем, служив він у Руснака в Оріховиці. Саме тоді випала коронація і багато людей вибирало ся на ню. Матвій закликав також свого газду, одначе сей не мав великої охоти: вкінці обіцяв піти тоді, коли Истик розвіе ся, заким обійдуть поле, бо тоді котрийсь з них може бути королем. Истик розвинув ся — отже Матвій йде на коронацію. Приходить саме, як „вже краля клали. Пустили коруну, оби літала та на кого сяди, тот буди за краля. Та лем на нього сідають, на того хлопчиска; а другі пани гнівають ся. І тричь тота корунация була, а все на нього сїдала коруна. За того го ни хотїли покоронувати, жи був такий нивеликий, худобний, сирохман і Руснак“. Матвій стає про те на службу у коваля, набирає сили і виростає і знов стає до коронації. Корона паде на нього і він стає королем. По виборі зачав Матвій бороти ся з Поган-дзівчом. Набрав в ночі всілякої худоби і зьвірини, узброїв багато людей і підступив під замок. Поган-дзівча настрашила ся дуже, думаючи, „жи то усякий язик“, бо зьвірина ревіла всілякими голосами, сіла на коня і пустила ся утікати, але король кинув ся за нею на здогін, дігнав її в дубовім лісі і стяв їй голову. Потім вибрав ся король „шпигонити“ на Туреччину і зайшов до царя, який його

¹⁾ Казки, зібравъ Игнатій зъ Никловичъ, стр. 52—56. Передруковано у Драгоманова, Малорус. нар. преданія и рассказы, Київ 1886, стр. 425—429. Пор. Гринченко, Литер. украин. фолклора, стр. 44.

²⁾ Етногр. Збірник т. IV. Етн. мат. з угорської Руси, зібрав В. Гнатюк. Т. II Б. стр. 171, N. 1 „Про Матяша краля“.

³⁾ Варіант Гнатюка.

пізнав і казав повісити. І тут йде вже оповідане взяте з циклю Соломона, про його останню волю і освободжене. Оповідане кінчить ся характеристикою панованя Матвія, яку ми перше навели.

Матвій служить у попа¹⁾ і оре в поли. Робота випала як раз на коронацію, тому Матвій просить попа, аби його увільнив від праці. Він хотів би також піти на коронацію, бо йому снило ся, що як би Бог хотів, то він став би королем. Піп каже йому тоді стулити в жменю вівса і зайти на кінець загона. Як за той час овес скільчить ся, то буде міг йти на коронацію. Овес скільчив ся, а також розвинула ся суха бучина. Тоді пустив його піп на коронацію. Матвій прийшов на місце і став собі з боку. „Пустили коруну (а та коруна літала) а коруна літай, літай і на нього сіла; а він був звичайні обдертий, та ся ним встидали; взяли, корону з нього здерли, випрали го, а він втіки аж до води в лози ся сховав. Пустили коруну, коруна літай, літай, зновель сіла на нього; они імили зновель, вибили і знов пригнали, а корону зняли з нього. Відтак утіче, утіче, та у купінку сіна ся сховав. Они пустили коруну, коруна літай, літай, як фурне, та право сіла на нього, там на купінку. Они взяли го зараз тамки знайшли, взяли гет звоклали го, і зложили на нього королевські шати і він сів до королевського двора, і зараз за кріля бив“ (Драг. стр. 426).

Зараз зачав він війну з Поган-дівчатем і поконав її подібним способом, як і в варіанті Гнатюка. Потім мусів ся бити з турецьким царем. „Він (Матвій) з Турком найбільши війни мав, і так му вже бив ся надоїв, що годі“. Королівський генерал обіцяв тоді принести турецького царя з жінкою; одначе Матвій сам хотів переконати ся, що Турок буде з ним робити і дав ся йому зловити до неволі. Очевидно неволя була тяжка, тому послушав Матвій чорта і дав ся йому перенести до дому. Чорт переніс його а крім того приніс йому на другий день турецького царя з жінкою. Перестрашений цар присяг 12 разів, що не буде більше провадити війну.

Оба варіанти різнять ся лише в подробицях. Головні точки приходять в обох: 1) Матвій служить, 2) чудо віщує йому наперед щасте, 3) коронація і метане корони, 4) війна з Поган-дівчатем і її смерть при помочи підступу і чудесного коня, 5) спомини про війну з Турками і тур. неволю.

¹⁾ Варіант Гната з Никлович.

Історичного тут мало: крім самої особи Матвія і кількох споминів про війни з Турками усе иньше казочне, причіплене потім до імени популярного короля. І в иньших оповіданнях не лишило ся багато слідів історичних споминів; те саме, що оповідаєть ся про нього, можна б безпечно оповісти і про кого иньшого. Одначе для нас цікавий вже сам об'яв, що не коло кого иньшого, лише коло Матвія ґрупували ся всілякі казкові мотиви. Для нас важна також обставина, що лише деякі мотиви причеплено до нього а то лише такі, які ілюструють характер і погляди короля. В однім оповіданю¹⁾, зльокалізованім в Будапешті, виступає король як справедливий пан, бо нагороджує проворного шевця. В иньшій чуємо знов про хитрість короля (що мав жити в 56 році). Матвій з'їв яйці в Кошицькій „трахтирні“, де було більше панів. Відходячи лишив панам під столом карточку з написом, що то був він, король Матіаш. Пани пустили ся здоганяти його, бо хотіли його повісити, але не пізнали його, бо взяв пастуший капелюх і колесо.

Се оповіданє могло розвинути ся і пристати до Матвія з причин чисто історичних (розумієть ся, коли воно не перенесене на Матвія з Кошута або з кого иньшого). Матвій був майже ціле своє жите в незгоді з панами: він виступав проти їх зрадливого поступованя і проти нелюдського поводження з селянами і накладав на них все і все нові обовязки. Маїнати не стояли по стороні Матвія і шкодили йому, де лише потрапили. Сей стан річи і сей настрій міг дати причину до повисшого оповіданя²⁾.

Як бачимо, знають і Русини про Матвія³⁾. Довідали ся про нього і безпосередно як угорські піддані і — як можна догадувати ся — посередно через Словаків. Дещо могло зрештою повстати в новійших часах під впливом мадярських оповідань. Особливо одначе застанаваляє нас мотив про вибір Матвія і про метанє корони, який так докладно годить ся з верзією в серб-

¹⁾ Етн. Збірник т. IV, op. cit. N. 2, стр. 73. Паралелі до поодиноких мотивів наведені у Гнатюка і в рефераті Полівки в Archiv f. sl. Phil. т. XXII, 1900, стр. 300 — 1 і в Narodopis. sbornik, т. IV—V, стр. 137.

²⁾ Подібний переказ про Матвія знають і Угри. Пор. F. Pulszky, op. cit. стр. 665.

³⁾ Не можу сказати, чи се вже усе, що оповідають про Матвія, бо на жаль не міг я дістати четвертого тому угорської часописи „Ethnographia“, де подав М. Врабель перекази про нього.

сько-хорватських піснях, що нам лишається або прийняти за-позичене наших версій від полудневих Славян або припустити спільне жерело для обох. Версії годяться зі собою навіть в по-дробицях: і у Русинів і у Сербохорватів згадується виразно, що корону пускали виборці аби пізнати, кого вибрати на ко-роля і що повторяли це три рази, бо не хотіли вибрати Мат-вія; в обох версіях стрічаємо ту саму черту, що Матвій за тре-тім разом або сам ховається, або мусить уступити за напором батька (V, Драг. — Bos.). Українські версії різняться лише тим, що роблять Матвія наймитом і знають про чудесні знаки, якими призначений він вже перед вибором на короля.

Яке б могло бути спільне жерело для обох версій, цього не можна сказати для браку ближших вказівок. Мотив про ме-тане корони, отриманий з вибором призначеного на престол, не стрічається в тій формі нігде більше, крім ще одного поль-ського переказу про Локетка. Інші версії, про які далі зга-даю, виказують вже деякі різниці. На мою гадку можна при-няти безпосередню зв'язь усіх трьох версій.

Про Локетка записав Маліновський таке оповідання¹⁾: Було 12 студентів в школі. Раз вийшли вони на з'оране поле, зробили собі стіл і лавки зі скиб, посідали довкола стола і вий-мили книжку, з котрої коронують цесаря. „Корону положили на столі. Як тільки зачали читати, піднесла ся корона в гору, так що не було її видно. По хвили зачала спускати ся в низ і сіла на голову одного студента, що називав ся Локетек. Він був най-бідніший і споміж усіх, тому інші, багатші, зазирували йому щастя. Положили про те корону ще раз на стіл і знов за-чали читати. Корона взнесла ся в гору і знов спустила ся на голову Локетка. Колиж і третій раз вернула на голову бідного студента, признали його усі за короля“. Потім він провадить війну з одним паном, що не хотів йому признати прав до корони і поконує його при помочи підземного війська.

Інакше виглядають дальші версії, злучені з вибором угор-ського короля Стефана. Одну з них подає Тілде з ваяшського Мезіріча²⁾.

¹⁾ Zarysy życia ludowego na Szlązku (Odbitka z „Ateneum“). Warszawa 1877, стр. 92—3. Оповідання переповідане власними словами записувача; докладно і з діалектологічними признаками надруковане в його посмертній спадщині „Powieści ludu polskiego na Szlązku. Z ust ludu zebrał L. Malinowski“, надрукований в IV томі „Materiały antropol.-arch. i etnogr.“ 1900, стр. 24—5.

²⁾ V. Tille, Lidové povídky o panovníkovi, povoláním od zele-žného stolu. Český Lid, I, 1891, стр. 466.

Давно-давно не мали Угри короля, тому дістали з неба письмо, що дістануть короля: хто буде обідати на залізнім столі, сей буде угорським королем. Усі Маляри наробили собі залізних столів, а що бідний Стефан не міг собі справити так дорогої річи, то обернув плуг залізом на верх і засів при нім до обіду. „А ангел зніс з неба корону і вложив йому на голову“. Стефан хотів її скинути, одначе ангел ще раз вложив йому на голову так, що не можна було її здімжити. Тоді приймили його Маляри на короля. Стефан не панував довго, бо мав у себе дома ворогів. По його смерті перейшли Угри під австрійську владу.

Подібний переказ, лише більше неясний, записав К. Матіас в Забережу у підпенінських гірняків¹). Було пророцтво, що той зістане королем, хто їсти ме на залізнім столі. Хлоп перевернув собі плуг до гори залізом і сів їсти при таких столі з заліза, на який його стало. „Лише що з'їв, як счинив ся великий шум і надлетіла на нього корона. Він обганяв ся истиком і диявола то на нинішніх угорських грошах похилений хрест над короною²). Але пани не хотіли його мати за короля і зігнали його зі світа“. Від того часу не мали вже своїх королів.

Переказ польських гірняків, наведений Завіліньським³), не привязаний до жадної особи. Репродукує він — коли так вільно казати — досить докладно цілий початок про пророче вибиранє королів при залізних столах, лише розвиває ширше закінченє і змінює причину, чому корона сіла на хлопа. Се стало ся тому, що він дуже сьміяв ся з свого дотепу, що буде їсти як пани за залізним столом. Головну вагу кладеть ся тут уже не на залізний стіл, лише на корону, що доти літала по небі, доки не сіла на призначеного. Сей звичай мав бути все при вибираню короля.

До сього польського переказу зближуєть ся епізод в німецькій казці з Семигороду⁴), про двох мудрих братів і третього дурного, які вибирали ся на коронацію. Було то ще в тих до-

¹) K. Matyas, Z historycznych podań górali podpienińskich. (Odbitka z fejetonu Gazety Lwowskiej) Lwów 1889, стр. 8, пор. Tille op. cit. стр. 466—7.

²) В словацькім оповіданю повтараєть ся також алюзія про похиленє хреста і то в подібних словах (Tille op. cit. стр. 466).

³) Z powieści a pieśni górali beskidowych. Do druku przygotował R. Zawiliński. (Odbitka z „Wisły“ t. V), Warszawa 1890, II, стр. 21—23.

⁴) Haltrich, Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen. Berlin 1856, N. 46 „Der Aschenputtel wird König“.

брих, давних часах, коли Пан Біг сам вибирав собі на короля того, хто йому був наймильший. Колиж король помер, оголошувано се зараз по цілій державі, аби нарід сходив ся на коронацію, де сам Бог вложить вибраному корону. Як лиш король помер, станули і брати на коронації: оба мудрі, зарозумілі між людьми, а попелюх здалека в свинячій стайні. „Тоді положено корону на горбку, а коли задзвонено в усі дзвони, піднесла ся поводи корона в гору і крутила ся довго під облаками. Вкінці спустила ся на долину, саме на свинячу кучу“. Попелюха вибрано королем по заслужі, бо Бог не дивить ся на гордих і сильних, лише на добрих і побожних.

Так отже стрічаємо той сам мотив, приложений до Матвія в сербських піснях і укр. казках і трохи відмінний, злучений з королем Локетком. Усі ті версії творять одну групу, звязану угорсько-руськими казками з другою групою про короля Стефана. Групу сю заступає одно словацьке і одно польське¹⁾ оповідане в яких названо імя Стефана і друге, трохи затемнене, в яким лишаєть ся король без назви. І тут згадуєть ся про метане корони, одначе осередком стає мотив про залізний плуг, від якого покликають на престіл. Спільна також подробиця, що корона літає лише раз. Угорсько-руські казки становлять між обома групами посереднє звено, бо у них оповідаєть ся про оране хлопа в поли підчас коронації, чого нема в сербсько-хорватських піснях, а що повторяєть ся стало в версіях другої групи. Крім того стрічаємо в обох угорсько-руських казках мотив про передкоронаційні пророцтва, — що суха палиця розвинула ся, а се приводить нашу казку в ще тіснішу звязь з переказами про Стефана.

Мотив про розвинене сухої палиці не приходить вправді в переказах про Стефана, лише в оповіданнях про Лібушу і Пржемысля, в яких розвинений широко той сам мотив про покликване на престол від плуга.

Оповідання про Лібушу²⁾ концентрують ся около двох мотивів — залізного плуга і розвинення палиці, а не знають нічого іско про метане корони. Вони б становили в нашім циклю третю,

¹⁾ До тої групи належать і угорські оповідання про мадарську корону: оповідане, уміщене в 5 томі *Ethn. Mitth.*, приписує викривлене хреста Матвієви.

²⁾ Tille op. cit. 118 і д., 253 і д., 462 і д., Č. Zibrt, *Pověsti o Přemyslovi ve Slezsku. Český Líd*, VI, стр. 137—138; *Österreichisches Sagenbuch*, hrg. von J. Gebhart. II Auflage. Pest 1863, стр. 200 „Der Ahnherr der Premysliden“.

цілком незалежну групу, оснований на дуже старих, мабуть чисто місцевих мотивах, розвинених в часті під впливом християнсько-жидівським¹⁾. З ними найближше пов'язані, коли не тотожні, перекази польські, особливо перекази про Пяста²⁾.

З зіставлення усіх трьох груп можемо прийти до такого висновку що до їх відносин.

Оповідання про божий вибір короля при помочи корони зльовкалізувалися головно в границях Угорщини і пристали до королів Матвія і Стефана. Оповідання про Матвія обмежилися передовсім на Сербів, звідки перенеслися до Угорських Русинів, а через них, або і просто — і до Поляків, де пристали до Локетка. В північній Угорщині зустрінулися вони з другим, чесько-польським циклом про покликане короля від залізного плуга, з циклом, який пройшов був вже на Словацьчину і пристав до переказів про угорського короля Стефана. Тут наступило зближення обох циклів і вирівняне обох мотивів. Угорсько-руські версії, що переняли найвірнійше пол. слав. редакцію, додали ще і відголоси чесько-польських мотивів, і то так, що в другім головнім мотиві (розвинене палиці) стоять навіть ближше до них, як словацько-польські про Стефана. Трудніше рішити питане, в якій залежності стоять оповідання про Матвія і про Стефана, що годять ся в мотиві про літане корони, але різнять ся в иньших подробицях і в аргументації.

Мотив про чудесний вибір короля був вже знаний перед Матвієм і зв'язаний з особою першого угорського короля з Стефаном. Він поветав під впливом першої коронації, яка в погля-

¹⁾ I. Franko, *Pověst' o Přemyslově kvetoucí líšce a pověsti o kvetoucí holí. Český Lid*, 1895, IV, стр. 26. Мотив: суха палиця розвивається і приходить часто в оповіданнях. Паралелі наведені у Vernaleken-a: *Sitten u. Bräuche*, стр. 117—119 і в примітках до казки, уміщеної Е. Скларек в *Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde*, 1903, стр. 72 (і 70), *Erk.-Böhme Altd. Liederbuch* I, стр. 49 і д.

²⁾ Карлович в своїй рецензії на Войцеховського „*O Piaście i piasćie*“ (Kraków 1895) зближує оба перекази, чеський і польський в одну цілість, що різнять ся лише незначними подробицями. *Wisła*, 1896, стр. 153. Також Č. Z. „*Čes. Lid*“ VI, стр. 112. Др. Франко вказав, що подібний переказ існував в XVII ст. і про Михайла Корибута Вишневецького (у зб. L. Siemieński, *Podania polskie, ruskie i litewskie*). Č. L. op. cit. стр. 22. Мотив про покликане від плуга повтарається ся зрештою у Римлян і Греків. Гл. про се докладно у Ор. Миллера, Ілья Муромець, стр. 207, 225—233 і у Всевол. Миллера, По поводу Трояна и Вояна „*Слова о полку Игоревѣ*“, Ж. М. Н. II. 1878, N. 200, стр. 261.

дах сучасних пішла від самого Бога, бо Стефан приймив тоді христіанство: на се й вказує обставина, що ангел вкладає йому корону на голову.

Коли потім і вибір та коронацію Матвія окружено чудесністю, пригадав ся знаний мотив і його злучено з новою особю. Угорські оповідання знані в такій формі, що імя Матвія виглядає тільки як причеплене до готової вже теми.

Одначе сей мотив міг також дістати ся з книжної літератури або навіть витворити ся, подібно як і в оповіданнях про Стефана, самостійно. В книжній літературі знаний він в Александрії, яка була особливо в XV в. дуже популярна у полудневих Славян¹⁾. Мотив про літанє корони звязаний там з Александром. Єгипетський цар Нектанеб, що під видом бога Аммона сплотив Олександра, полишив Єгиптянам перед відходом до Македонії писемо, в яким написав між иньшим: „стар одхою од вас и доиду к вам млад. И ово буде билиг дошастѣ мога: када ка образу мому доиду поклонити се ки на ступу сриде Єгипта стои, тада винац од руке неговоє спаде и на главу мою падне“. Коли Олександр прибув до Єгипту і довідавши ся про се, підійшов до стовпа, „урва се винац на глави негови и на Александра паде“²⁾.

Цілий сей епізод стрічаємо і в грецьким первовзорі, у Псевдокаллістена³⁾: одначе тільки сербські верзії віддають його разом з мотивом про літанє корони. Деінде він скорочений або не має місця про корону⁴⁾. Ще більше схожу паралелю находимо в однім сирийським романі, надрукованім Nöldeke-м в „Zeit. für die deutsche morgenländische Gesellschaft“, XXVIII, 1874, с. 278, який мав повстати в часі між роком 502 а 532: Коли Йовіян

¹⁾ Гл. Polívka, Arch. f. slav. Phil. XXII, с. 300. Про Александрію пор. м. и. А. Н. Веселовскій, Изъ исторіи романа и повѣсти. Вып. I. Спб. 1886; Истринъ, Александрія русскихъ хронографовъ. Исслѣдованіе и текстъ. Москва 1893; студіи Zarncke, Вейсмана і літ. нав. у Wolf-a, Studien zur Gesch. d. span. Nationallit. 1859, с. 68, у Goldeke, Deut. Dicht. im Mittelalter, 1854, с. 873 і деінде.

²⁾ Jagić, Ogledi stare hrvatske proze. IV. Život Aleksandra Velikoga. Starine III, с. 258—9. Новаковић, Приповестка о Александру Великом. У Београду 1878, II, гл. 2—4, Веселовскій op. cit. стр. 237. В иньших рукописах читаємо місто „од руке“ „съ главы њего“.

³⁾ C. Müller, Pseudocallistenes, 1846. Liber II. K. 27, с. 84.

⁴⁾ Немає його в руських верзіях, наведених у Істрина. Пор. також Веселовскій, Новыя данія для исторіи романа объ Александрѣ. Сборникъ отд. рус. яз. и слов. 1892, т. 53, с. 38; Гастеръ, Еврейская Александрія XII вѣла. Ibid. стр. 29—56.

заявив в молитві перед Богом, що не може прийняти корони з земських причин, злетіла цісарська корона сама з хреста на його голову¹⁾.

Мотив про корону, який знаходимо в наведених славянських, угорських і німецьких верзіях та в Александрії опирає ся на погляді чи вірі, що Бог (або яке иньше божество) дає знаки чи то короною, чи чимсь иньшим, аби люди знали, яка його воля. Се психологічно цілком зрозуміле і появляється у всіляких народів в ріжних видах. Подібну верзію маємо прим у Радлова в оповіданю про обмовлену жінку²⁾. Жінка дістається на кораблі до краю, де вибирали короля. Весь нарід вийшов за місто; випустили птицю, що жила у старого короля. Птиця сіла на голову жінки і її вибрано королем.

Зближене до того оповідане про Гордія, основателя фрігійської династії. Переказ оповідає, що він був простим селянином і мав лише пару биків і віз. Раз, коли орав, злетілись до нього з усіх сторін птиці: в иньшій верзії спустив ся орел на ярмо його плуга. Здивований тим Гордій, запитав ся оракула, що се мало значити і віща жінка вияснила йому, що се знак, що стане королем³⁾.

В иньших оповіданнях заступає місце корони або птиць сьвічка. В жидівськім оповіданю дістається жінка до краю, де вибирали короля. „У кого засьвітить ся в царських воротах против Преображенія сьвічка, повита золотом, той стане королем“. Сьвічка засьвітила ся коло жінки і її вибрали королем.

В иньших верзіях звязано сей мотив з вибором папи⁴⁾.

З подібного жерела вийшов і мотив про розвиване сухої палиці і дуже популярний в середньовічних літературах (і в народній поезії) мотив, що корона або плащ удержують ся тільки на невиннім.

Яке б одначе не було жерело нашого мотиву, все таки можна сказати з як найбільшою правдоподібністю, що верзії

¹⁾ F. Kämpers, Kaiserprophetien und Kaisersagen im Mittelalter. München 1895, стр. 38 нотка 1).

²⁾ Radloff, Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme Südsibiriens. I, стр. 141; пор. Г. Потанинъ, Восточные мотивы. Москва 1899, стр. 15.

³⁾ Веев. Миллер op. cit. стр. 261.

⁴⁾ Веселовскій, Мелкія замѣтки къ былинамъ. Ж. М. Н. П. 1885, стр. 166—7. Жидівське опов. в Grünbaum, Jüdisch-deutsche Chrestomathie 1882, с. 421—424. Також Веселовскій, Южно-русская былина, II, стр. 392; тамже і в Мел. Зам. Наведені паралелі. Köhler, Mélusine I.

нашого мотиву, які маємо в першій по моему означеню групі, стоять в звязи між собою.

На мою гадку могли українські перекази повстати під впливом сербських пісень при співділаню словацьких і мадярських версій про Стефана. Таксамо стоїть до певної міри справа з оповіданем про Локетка, яке зрештою забарвлене впливом иньших традицій. Питанє лише, яким способом зайшли сербські пісні між угорських Русинів, евентуально між Поляків. Постараю ся на нього відповісти.

Сербські пісні не були обмежені своєю вітчиною. Військо розносило їх усюди, плакаючи у себе лицарський спів. Раїч оповідає приміром за хронікою Бранковича, що по битві з Турками в 1485 р. зібрали ся вояки на пир між „мертвими тілесами“ і веселили ся: „и воставше начаша воинственно хоро играти, припѣвающе различными юнацкіе пѣсни“. В війську перебували сталі співаки і гусларі, які спеціально займали ся співанєм, а певно і складанєм пісень, виховувані в спеціальних школах. Героїчна епоха породила таку силу спеціалістів співаків, що їм не стало місця у себе дома; тому пускали ся далеко в свѣт поза границі свого рідного краю. Сербі були загально звисні в цілій середній Європі в XVI і XVII в., а особливо на півночі в Польщі.

Тут були вони так популярні, що саме слово „серб“ „staje się równoznaczne z gęślą“²⁾ і що треба було видавати для них спеціальні постанови. „Wiele rzeczy szkodliwych — читаємо в „Voluminach“³⁾ — dzieje się w państwach naszych za przechowaniem Wołochów i Serbów nieosiadłych i luźnych; przeto zakazujemy przechowywać ich pod winą, która jest w prawie o przechowywaniu cyganów“. Вандрівки серб.-хорв. співаків почали ся досить скоро, бо вже р. 1415 нотуєть ся їх присутність на дворі Ягайла⁴⁾. З кінцем XVI і з початком XVII в. були вже так популярні, що навіть поети не забували згадувати їх в своїх творах. Так згадує Мясковський⁵⁾ сербські „скри-

¹⁾ Пор. у Wolf-a Proben portugiesischer und catalanischer Volksromanzem. Доповнення у Köhler-a в „Jahrbuch f. roman. Lit.“ 1861 III. Пор. ще Erlach, Volkslieder d. Deutsch. I, стр. 132.

²⁾ Leonard Lepszy, Lud wesolków. Przegl. powsz. c. 391—2. Пор. ще Linde, Słownik під словом Serb.

³⁾ Vol. legum III, 468, нав. у L. Lepszoro op. cit.

⁴⁾ Monum. med. aevi. T. XV. Dr. F. Piekosiński, Rachunki Władysława Jagiełły i Jadwigi, стр. 457 і 459. Lepszy op. cit. c. 392.

⁵⁾ В Крашевского, Pam. do hist. obyczajów w Polsce w XVI і XVII st. Jagiełło, Свідечанства из прошлости о серпским нар. пјесмама.

пки“, а безіменний автор книжки „Światowa rozkosz“, виданої Морштином в 1606 р., вкладає в уста музики слідуючі слова:

„Drudzy zaś co to lata na żoldziech trawili
Trąb już y bębnów syci i kozła polubili:
Przy nim Serbin żałośny długi smyczek wlecze,
Łeb skrzywiwszy po polciu a Rywułę siecze,
Graiąc im starodulskie dумы, iак przed laty
Turków bili Polacy y mężne Horvaty“.

Останні слова говорять недвозначно, що співаки співали пісні про війни з Турками, а то з часів участі Поляків в угорській історії, з часів діяльності Володислава Ягайловича, Івана Гуніяді й інших. Пісні про Матвія мусіли також бути в тім репертуарі, бо вони повстали менше-більше в четвертій частині XV віка.

Потім, як ми висше сказали, нема ніякого сумніву, що і в північній Угорщині, між Українцями і Словаками крутилися сербські вандрівні рапсоди і що вони скріпили культ Матвія співанем сербсько-хорватських пісень і оповіданнями про його подвиги.

На тім епізоді, звязанім з сербсько хорватськими піснями про Матвія, вичерпали ми весь матеріял про нього і можемо зібрати результати.

Культ Матвія повстав під впливом подвигів його батька і вийшов з героїчного настрою, спричиненого турецькими війнами. Вук Бранкович і прихильне (хоч не знати чи щире) покладжене сербської квестії зблизили його до інтересів сербського народа, а його хоробрість, особиста участь в війнах та людяне поступоване з військом і з підданими зробили його ім'я популярним на полудни. Одначе ся популярність не дійшла таких розмірів як популярність Гуніяді і зачала скоро затрачувати ся в піснях епічних. Деякі з них загинули безповоротно, як прим. пісня про Матвія і Варвару, яку наводить ще Богішич, а інші затратили первісну свіжість і вірність і зійшли до ряду жіночих пісень або дуже скорочених юнацьких, як пр. пісня про Шабач, про коронацію і т. и. Вже за самого життя не грав Матвій надзвичайно визначної ролі; його роля в більшій часті епізодична, потрібна лише з огляду на інших героїв сеї воевничої епохи, а спеціально з огляду на Вука Бранковича, якого вже в початкам злучено з королем ближшими нитками.

Отаѣбине 1875. XII. Idem, Gradja za slovinsku nar. poeziju, Rad jugosl. ak. XXXVII. U Zagrebu 1876, стр. 118 і д.

Богато пісень не називає навіть імени короля і скриває його під іменем „будимски краљу“ (Богишне N. 14, 15, 16) або навіть під іменем сербського Лазаря і то уже з записях XVII і поч. XVIII в.

Народня традиція віддає вправді досить вірно історичні спомини, але не ільорифікує геройства і хоробрости Матвія, прив'язуючи її до інших близьких осіб. Пісні трактують його лише як звичайного короля, якому прийшло ся жити в героїчних часах, коли його герої доказували юнацьких подвигів і виручували його не раз в тяжкій хвили. Зрештою малюють його симпатично і згадують про його повагу, доброту, справедливість — і хитрість. Остання прикмета доховала ся і в однім сремськім оповіданю про те, як Матвій учив лїнивих¹⁾. Він довідав ся про 3 лїнивих у Будимі і хотїв спробувати, хто з них найлїнивший. Коли жадні способи не помагали, казав запалити хату, яку їм сам подарував і тоді аж знайшов найлїнившого, що волїв згинуту в огни, чим рушити ся з місця.

VI.

Матвій Корвін у Словінців. Загальний характер і історичний підклад пісень.

Сербсько-хорватські пісні про Матвія і про події, що припадають на час його пановання не в'яжуть ся з словінськими баладами, до яких саме тепер переходимо, і рїзнять ся від них не лишень формою, але також змістом і загальним характером.

Епічні поезії Сербо-Хорватів, осьпівуючи угорського короля Корвіна, виходили з історичної підстави і не відбігли далеко в сторону казочности і легендарности. Близша аналіза показала, що в них відбили ся досить вірно, коли не самі дійсні історичні факти, то принаймьше народна традиція і погляди народу на сучасні події²⁾. Казкових і легендарних мотивів майже не стрічаємо: лише в деякі пісні вспіли вони закрасти ся. Причи-

¹⁾ Јавор. У Новоме Садy 1876, стр. 54—5. Записав Светозар М. Бајић. „Чудан краљ беше краљ Матија“.

²⁾ Ђ се один доказ більше на те, що вихідною точкою кожного епосу були історичні події і історичні особи, виведені на сцену на тлі тодішних битових обставин і що мітологічне пояснюванє не має підстави. (Н. Дашкевич: „Разборъ сочиненія Вс. Миллера: Экскурсы въ область русскаго народнаго эпоса“. Отчетъ о 36 присудж. наградъ гр. Уварова, 1895, стр. 73 і д., Веселовскій в критиках на Воеводского: „Введеніе въ мнє. Одиссеи, 1881“ в Вѣстн. Европы,

ною сього було се, що пісні ті повстали ще за життя Матвія або зараз по його смерті під впливом дійсних, сьвіжих подій а потім скоро забули ся і не мали часу набрати в себе тих елементів, які так легко переходять з казок, легенд і оповідань.

Цілком инакше мусимо оцінювати словінські балади про Матвія, що анї трохи не відбігають від звичайного типу західно-європейської балади. Тут вже тяжко дошукувати ся історії і контролювати народну традицію, себто сучасні оповідання історичними жерелами. Історична подія дає тут лише підставу до зложення поетичної цілости, закрашеної веілякими більше або менше популярними мотивами, що не мають звичайно звязи з оспівуванням фактом або лучать ся з ним в дійсности дуже слабо. Балада не потребує навіть історичних осіб і їх подвигів: і жите звичайних людей або побутові явища можуть бути її жерелом так само, як і народні вірування і легенди. В баладі важний не історичний факт, а навіть не особа, лише тема, яка подобала ся її творцеві або робила на нього вражінє. Тому розмальовує вона яркими і поетичними красками теми про пориванє дівчат, їх висвободжуванє, утечі, про розлуку і поворот, про щасливу і нещасливу любов, про зраду в любови, в подружю і на війні, про чесність та сталість і про хиткість та слабкість і про звязь з надприродним сьвітом і позагробовим життям, теми, що побуджували фантазію і могли загальною подобати ся тим, для яких були призначені. Історична особа була тут звичайно лише усанкціонованєм теми, була лише неминучим майже декоративним елементом сеї лицарської поезії.

1882, IV, стр. 757—776 і на праці Нугор'а і Рајн'у про французький епос в „Новыя изслѣдованія о франц. эпосѣ“ Ж. м. н. пр. т. 238 отд. 2 с. 244 і д. А. Лобода у вступі до праці „Русскія былыны о сватовствѣ“ Универс. Извѣстія, 1902, XLII, N. 10 стр. 51 *passim* і ин.). В цілім т. зв. угорським циклю нема анї одної прикмети, що могла би бути мітольоґічною: майже кожда подробиця має тут підставу в історичних традиціях. Наші пісні можуть бути про те прикладом, в якім виді могли бути історичні чи епічні пісні зараз по утвореню, заким підпали перерібкам і впливам казок і оповідань. Так виглядали мабуть колись і пісні про иньших сербських героїв, особливо про Марка Кралевича, який прибрав в студії Ноділя цілком мітольоґічну форму (Religia Srba і Hrvata Rad.), а також німецькі та французькі епопеї і більшість російських билин (G. Gröber: Französische Litteratur. Grundriss d. romanischen Philologie. Strassburg 1902, II, 1, стр. 450 і д., 462 і д. Веселовскій, Ж. м. н. пр. 238, стр. 244 і д.).

Одначе часто навязували ся балади дійсно до зв'язних осіб і зв'язних фактів. Child, Grundtvig і Nigra виказали на багато прикладах, що основою великої частини балад послужили історичні події і що велике число героїв, з якими вони зв'язані, грали колись ролю в історичній минувшості.

Так отже не можна і тут спускати з ока історичної оцінки. Лицарська поезія (балади і романси), як відміна епічної, а до певної міри і її спадкоємниця, не могла цілком розпрощатись з лицарською обстановкою, з історично-побутовим підкладом¹⁾. Її предметом було саме життя лицарства і то життя його найкращого вицвіту. Співак брав з нього приклади і не сходяв в нижші верстви та не займав ся якою будь незначною особою. Нині балади прибрали уже иньший характер. Дух середньовічного лицарства став для народу незрозумілий так, як і більшість імен королів, князів і иньших героїв. Місце льордів, перів і визначних колись осіб заняли тепер звичайні персонажі, з сучасними іменами і з сучасним характером²⁾. Се особливо видно на баладах тих народів, які занадто далеко були віддалені від центра, з якого розходила ся лицарська поезія, або переймали її в часах пізнійших, коли вже і дух та характер її почали затрачувати ся.

Се видимо передовсім у Славян, де місце лицарів і королів заняли иньші особи зверхніх верств, а передовсім пани. Лише в деяких баладах виступають певні історичні особи: між ними на першій місці можна поставити словінські балади про короля Матвія.

Оцінюючи їх, не можемо одначе забувати, що балада не була витвором славянським, що вона прийшла до нас з Заходу і принесла зі собою не лишень саму форму, але також і зміст. Баладові мотиви вандрували так само як і казки та легенди від народу до народу, змінюючи ся більше або менше відповідно до місцевих обставин і обставин часу. Блискучість

¹⁾ Пор. м. и. F. Wolf, Schwedische Volkslieder der Vorzeit. Leipzig 1857, с. XVI і д. Созонович, Къ вопросу о западномъ влияніи на южно-славянскій эпосъ. Варшавс. Унив. Изв. 1897, II, с. 2 і д. Const. Nigra, Canti popolari del Piemonte. Torino 1888, с. XXXIV і д. і pass. Goedeke, Geschichte der deutschen Dichtung. II Aufl. стр. 74 і д.

²⁾ М. Драгоманов, Відгук лицарської поезії в руських народних піснях. Пісні про Королевича. Розвідки М. Др. про укр. нар. словесність і письменство. Т. I, 1899 стр. 67 і д.

теми улекшувала їм дорогу і прийняте: так більшість лужицьких балад перейшла просто від Німців, як би ми нині сказали, в дословнім перекладі; багато полуднево-славянських пісень знаходить знов дуже близькі паралелі у романських народів. Українські балади витворилися під двома впливами: одна їх частина перейшла від Поляків, які дістали їх від Німців за посередництвом Чехів (і може Лужичан), друга часть прийшла з полудня і виказує велику близькість з сербсько-хорватською поезією, а що характеристичне — і з поезією романських народів. Що при тім не обійшлося також і без впливу чи посередництва Словаків, се річ певна, і я постараюся незабаром виказати се на кількох характеристичних примірах. Тепер вистарчає констатувати, що мотиви майже усіх нам знамих балад у Славян були лише відблиском західних, германських і романських первозорів, і що не можна трактувати їх окремо без звязи з продуктами иньших народів.

Словінські балади не становлять тут виїмку. Противно, побачимо з їх близшого перегляду, що і вони не були цілком самостійним витвором і зближують ся значно до романських і германських поезій, переймаючи при тім багато з сербсько-хорватської епіки.

Балади сї звязані з угорським королем Матвієм. Виринає про те зараз питанє, чому саме Матвій став предметом оспівування, — Матвій, який все таки не мав до Словінців таких відносин, як приміром до Угрів або Сербо-Хорватів. Повстає і друге питанє, чи не перенесено тут імени на готову вже пісню і чи не належить під іменем Матвія видіти кого иньшого; чи не вплинули на витворенє його слави і популярности які иньші особи і які були до сього причини? На сї питання мусимо відповісти, заким перейдемо до огляду мотивів наших балад, аби можна було, принаймьєне з деякою правдоподібністю сказати, для чого сей або иньший мотив звязаний з Матвієм. Нині став Матвій у Словінців справді народнім героєм, ідеалом усього найхоробрійшого і найліпшого, оборонцем і сторожем національної будучности. На цілім просторі, замешкуванім Словінцями, в Стирії, Каринтії, Країні і на Побережю співають про нього пісні і оповідають популярні перекази.

Матвій вріс неначе в орґанізм народу і затратив свій малярський характер, прибираючи за те багато добра, яке прибиралося коло иньших забутих, знамих і незнамих героїв. Іван Гунїяді, графи Цільські передали свою славу і популярність

хороброму оборонцеві від турецької навали. Коло його імени зігрупувалися всілякі інші спомини, але в такому вже неяснім і запертій виді, що тяжко, а властиво неможливо розділити їх від себе. Що Гунїяді мусів вплинути на формацію особи Матвія в піснях, се річ дуже правдоподібна, а навіть майже певна: його слава і його популярність у Угорів і Славян, а особливо у Сербо-Хорватів не могли не дійти і до Словінців. Так сама мала се річ і з гр. Цільськими: про перше можемо лиш здогадувати ся, на друге маємо докази в піснях.

Одначе і сама особа Матвія була знана у Словінців: людність мала нагоду чути про нього, а навіть бачити його. В війнах турецьких брали участь і словінські жовніри і били ся під проводом угорсько-сербських вождів, між якими визначали ся Іван Гунїяді і його син Матвій. Між Угорщиною і народами, що її замешкували, і між Словінцями та їх краями йшли ціле XV ст. живі політичні зносини.

Згадаю для ілюстрації найважніші факти, причім скажу кілька слів і про Цільських, про яких доховали ся спомини в словінських баладах.

Словінці не творили ніколи одноцільної держави і були розділені на кілька самостійних князеств, що доперва в XIV в. (і в XV) злучили ся під скиптром Габсбургів. В р. 1335 дістала Австрія Каринтію, в 1282 р., а зглядно 1335 Країну, в 1374 часть Істрії, в 1340 зглядно 1500 Горицію, а 1282 зглядно 1456 Стирію¹). Між словінськими володарями набрали найбільшого значіння графи Цільські, яким судило ся відіграти виднішу ролю в історії. З незначних початків (в XII в.) дійшли вони до великих посіlostей і держали в своїх руках майже

¹) Історичні дані зачерпнені з ширших праць, які тут вчисляю, аби далі уже на них не покликувати ся. Загальні огляди дають статі в збірнику „Öst. Ung. Monarchie in Wort und Bild“, книжка Осипа Шумана „Die Slowenen“. Wien 1881 (особливо с. 14—78) і збірне видане Матиці Словінської „Slovenska zemlja“, яке складається з таких частин: I відділ, „Poknežena grofija Goriska in Gradišćanska. Spisal S. Rutar“. V Ljubljani 1892—3, 2 томи. Історії присвячений другий том. II. „Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra. Spisal S. Rutar“. L. 1896 (особливо с. 193—280). III. „Beneška Slovenija. S. Rutar L. 1899“ (особливо с. 96—177). IV. „Vojvodina Kranjska. Spisal Fr. Orožen. L. 1901—1902, 2 томи. З спеціальних праць побіч австр. історії Кронеса і Фр. Маєра треба іще користувати ся старими творами А. Діміца і Трдіни („Geschichte Krains“ 2 томи, „Kurzgefasste Gesch. Krains“ 1886 і „Zgodovina slov. naroda“ 1866).

цілу Країну і полудневу Стирію, а крім того маєтки в Каринтії й Хорватії. До великого впливу добили ся наслідком сьвіт-
лих колігацій. Донька Германа Цільського, Варвара, віддала ся
за угорського короля і німецького цісаря Жигмонта і принесла
графам титул князів (1436 р.). Єлисавета, донька Жигмонта
і Варвари, пішла знов за австрійського герцога Альбре-
хта, що став потім чесько-угорським королем і німецьким ці-
сарем. Се причинило ся, розуміть ся, до живійших зносин між
Уграми і кн. Цільськими. Ще більше заангажували ся вони на
Угорщині по смерті Альбрехта і мали там довший час велике
слово. В самих війнах за Єлисавети (і в усіх непорозуміннях)
грав велику роль, внук Германа, Ульрих Цільський; цілу бурю
можна було аж тоді вчаси успокоїти, коли його побив
Ів. Гунїяді і вкинув до темниці. Увільнений потім, звертає
Ульрих пильну увагу на Угорщину і займаєть ся усіми спра-
вами не лише з огляду на виключно амбітні справи, але також
і як свояк Єлисавети та опікун її сина Лядіслава, якого навіть
виховував. І тепер саме, себто менше-більше від р. 1443 до
1456 припадає час найживіших взаємин, але zarazом час не-
настанного ворогованя і конфліктів між Гунїяді і Ульрихом,
які комплікували ся ще їх відносинами до Фридриха IV. Ще
1443 року зачали ся непорозуміння між Ульрихом і Гунїяді.
Ульрих хотів дістати Боснію в спадщині по Тврдку, а Гунїяді
не хотів до того допустити, бо бояв ся мати під боком так силь-
ного противника і вплинув на боснійських боярів, що вибрали
королем Стефана Томасевича. Се дало привід до війни. Сло-
вінці нищили полудневі угорські області, а Гунїяді від-
плачував ся грабованем Стирії і иньших земель Ульриха.
І потім не приходило ніколи до довшої згоди, навіть коли Ля-
діслав дістав ся на престол угорський і коли Ціллі розпоряджу-
вав усім місто нього. Противно, тоді старав ся Ціллі пімстити
ся на ненависних Гунїядах і усюди інтригував проти них. Раз
навіть хотів зловити Яна, принадивши його обіцянкою, що
дасть йому зелізнний лист, який забезпечить йому доступ до ко-
роля. Одначе Ян не дав собі зробити кривди, а Ульрих упав
жертвою своєї ненависти, убитий в замку Гунїядих.

Така була „політична“ історія. Бачимо з неї, що між Сло-
вінцями і Угорщиною були ненастанні зносини, зносини не
лише самих володарів, але і простої людности. Нині не зна-
ємо, які були ті взаємини між народом: історичні дані промо-
вляли би за тим, що і вони були ворожі. Одначе більше пра-

вдоподобна гадка, що вони були досить приязні, особливо за часів Матвія, по смерті Цілли, коли угорські війська спиналися Турків і боронили полуднево-західних границь.

З сього прихильного настрою виріс певно культ Матвія, який і так часто заходив на словінські пограниччя¹⁾. Зрештою було його ім'я загально знане у Словінців. Навіть неприхильний Матвієви літописець Унрестус згадує його дуже часто в своїй хроніці і високо ставить його заслуги в боротьбі проти Турків²⁾, називаючи його найвизначнішим угорським королем.

Що сей настрій не мусів бути дуже ворожий, про се свідчить і ся обставина, що пісні про Матвія нічого про ворожнечу не оповідають, хоч правдоподібно повстали під кінець його пановання або скоро по його смерті³⁾, бо в половині XVI ст. були вже так популярні, що звернули на себе увагу історика Ніколетті⁴⁾. До витворення сього настрою могли причинити ся і Сербі та Хорвати, з якими були Словінці в дуже близьких зносинах; Хорватія належала навіть якийсь час до Цільських, а Сербі зіткнули ся з Словінцями в своїх нових кольоніях, які посунули ся за Матвія дуже далеко на захід, аж до словінських

¹⁾ J. Parapat, Turški boji v XV in XVI veku s posebnim ozirem na Slovence. Letopis Matice Slovenske za 1871, стр. 83, 85, 86 і ин. Jacobi Unrestii... Chronikon Carinthiacum op. cit. стр. 655. В жерелах згадуєть ся про спустошенє словінських околиць угорськими військами в війнах з австрійським Фридрихом. Одначе се не мало мабуть великого впливу на нарід, який не конче прихильно дивив ся на Фридриха.

²⁾ (Jac. Unrestus) Chronicum Austriacum. Pars posterior, Friderici III. imperatoris vitam luculenter descriptam imprimis exhibens. Hahnii... Collectio monum... Tomus I, 1724, стр. 742: (Matias) „der zu Ungern und allem dem, das zu der Kron Ungern gehort, geweltigklich regirt hat, das vor kain Kunig von Ungern nach Andreas Zeitn nye vermüget hat“.

³⁾ Так думає також і Fr. Orožen, Vojvodina Kranjska I, 1901, стр. 258. Що пісні про історичні особи (і нар. епос) повстають за життя героїв і оспівуваних подій або принаймьєне підчас сьвіжого ще вражіння, то се підноси́в іще Л. Н. Майков, О былинах Владимірова цикла (Лобода: Рус. бог. эпосъ. Киев. Ун. Изв. 1902, X, стр. 41).

⁴⁾ J. Scheinig, Ös. Ung. Mon. in Wort und Bild. Krain. Mythen, Sagen und Volkslieder der Slovenen. стр. 389 і S. Rutar, Kralj Matijaž v slovenskih narodnih pesmih in pripovedkah. Zvon. Na Dunaji 1878, с. 139 („Usano essi cantare in versi ne varii modi della loro lingua le lodi di Christo e dé Beati, nonche di Matthia re d' Ungheria e di altri celebri personaggi di quella Nazione“).

погранич¹⁾. Вони, себто їх оповідання і пісні причинили ся до того, що Матвій заслонив собою спомини про иньші історичні особи і став найславнішим героєм сумної турецької епохи у Словінців²⁾, надаючи фірму готовому вже в децим матеріялови.

Передовсім злучено з його іменем спомини про ір. Цільських, а спеціально про останнього з них Ульріха. На се напроваджує нас пісня про смерть Матіяса, наведена у збірці Штрекеля під числом 12 і 11. Матвій називаєть ся тут виразно цільським королем:

Stôji, stôji mesto belo,
Celje lépo in veselo,
V Celji lipica zelena
Tam je post'lja narejena,
Mehko pernice zrahljane,
Belo rjuhe se oprane,
In blazine in odeje
So iz drage turške praje.
Tam leži pri belim dnevi
Kral Matjaž, bolnik kraljevi³⁾.

Замилуване короля до розкішних комнат і строїв можна б також приписати впливам традицій про ірафів Цільських, бо про Матвія знаємо, що він любив простоту і не зносив виштованости, коли б се, що можливо, не було звичайною лише стилістичною прикрасою, яка відповідає характерови баяди. І сам мотив сеї пісні можна б також добре погодити з характером Ульріха Цільського, як се підносить Рутар в своїй розвідці.

Одначе усіх тих натяків і споминів не багато — бо не багато й дійсних споминів про Матвія. Се лише останки деяких подробиць народної традиції, які потрапили втиснути ся в склад

¹⁾ П. Падејски, Српске насеобине у Штајаској и вараждинском пограничном генералату. Стражилово 1880 (У Новом Саду), с. 360 і д.

²⁾ Турки полишили значні сліди в споминах Словінців. Турецьким війнам присвячено кільканацять пісень, в яких між иньшим підносять ся спільна участь словінсько-хорватсько-угорських військ — пр. в пісні N. 24 у Штрекеля „Turek označuje naše zastave“ (стр. 64). Пор. також N. 19—23, 39—47, 53—58, 96, 895—902 і ин. Пор. Dr. Wl. Lewes, Die ersten Türkeneinfälle in Krain und Steiermark в Mitteil. des Musealvereines für Krain. Jhr. XVI, стр. 169 і д.

³⁾ Slovenske narodne pesmi, iz tiskanih in pisanih virov zbral in vredil dr. Karol Štrekelj. Svezek I. V Ljubljani 1895—1898, с. 33.

чужих, неісторичних, мотивів балади і удержали ся в ній якби на доказ, як примінювались заходжі теми до місцевих обставин. Се, що так скажу історичний підклад, на який, як фарби на образі накладали ся всілякі казкові, новелістичні і легендові мотиви так чужого як і питомого походження. Матвій стояв перед очима народу як синтеза усього героїчного і тому причіплювано до нього такі теми, які могли припасти тільки на долю таких героїв, як сей ідеал словінського народу. Відкинувши імя короля і згадку про мадярську корону, ми б не могли пізнати, що се пісня про звісну історичну особу, а навіть не могли ближе означити її епохи. Тому не можна тут, на мою гадку, класти головну вагу на історію, як се робить проф. Рутар, що зрештою виходить з мігольотичного становища.

Історія може нам лише прояснити в дечім генезу наших балад: вона може нам подати вказівку, чому нпр. повстала балада про любовні пригоди Матвія і чому нпр. пристав мотив про висвободжене героя з неволі при помочи доньки ворога не до кого иньшого лише до Матвія. Історія дозволяє нам деколи зрозуміти хоч в часті „секрети поетичної творчости“ народу і кидає часами світло на історію вандрівних тем народної літератури. При її помочи і при помочи народної психології можемо доперва на певно порішити, чи даний мотив, особливо епічної поезії перейшов звідки инде, чи виринув самостійно, чи він належить до первісних складових частин пісні, чи пристав пізнійше і т. д. Обмежувати ся лише на самім констатованю паралель і аналогій се ще за мало, особливо за мало там, де історія може дещо сказати.

Оглядаючи і розбираючи пісні і оповідання про Матвія будемо вже уважати на сю сторону.

VII.

Балади про Матвія, а спеціально балада: „Матвій освободжує свою жінку з турецької неволі“.

Тепер знаємо про Матвія чотири пісні в кільканацяти варіантах. До недавна були вони розкинені, як і иньші народні пісні, по рідких і майже неприступних збірниках з початку XIX ст., або спочивали собі в рукописах. Тому панував загально цілком неоправданий погляд, що Словінці не мають народньої поезії¹⁾, і то не лише

¹⁾ Гл. W. Nehring, Die slowenischen Volkslieder. Mitth. der Schlesischen Gesel. f. Volksk., hrg. v. T. Siebs. H. XII, 1904, с. 44 і д.

у перших „с'явістів“, як прим. Прейс, але також у новіших дослідників. Покійний Пипін не умів про неї багато сказати: очевидно не багато муєли про неї чувати і ті славянські учені, що займалися студійованем славянських поезій, а передовсім полуднево-славянської епіки. Згадаю для прикладу, що проф. Халанскій¹⁾, який зібрав стільки матеріалу до Марка Кравевича, не стільки не звернув уваги на подібність деяких пісень сербських і болгарських з словінськими, але навіть не використав усіх пісень про нього, які також співають ся у Словінців. Так само і Созонович в своїй великій студії про поворот мужа на весіле жінки, цілком пропустив словінські варіанти, які наведені у Штрекеля на стор. 276—281 під числами 215—218 (*Mož se vrne na ženino svatovčesino*)²⁾, подібно як і проф. Сумцов в своїй розвідці на подібну тему³⁾. Таких прикладів можна би навести більше, поминаючи розуміється се, що і у самих Словінців ніхто не вказав, де видно сей вплив Марка Кравевича на словінську поезію, а властиво на пісні про Матвія, і як він об'являєть ся хоч про се так загально говорять ся⁴⁾.

Що тут вина учених дуже мала і майже ніяка, се річ очевидна і не можна їм задля того робити закидів. Трудно вимагати, аби кождий міг мати під рукою всілякі старі словінські календарі, політичні і літературні часописи, яких і у Відни годі роздобути.

Тому велику заслугу треба признати проф. Штрекелеви, що зібрав усе друковане в цілість і докинувши до того старі рукописні збірники та ново назбирані записи, видав се в двох великих томах, чим улєкшив значно студійоване словінської поетичної літератури і усунув давний погляд про брак поезії у Словінців. У нього знаходимо і пісні про Матвія, доповнені новими варіантами (I том стр. 1—34 і 112—116) і як найдокладніше порівнані з первісними рукописами. Дальше маємо у нього дуже

¹⁾ М. Халанскій, Южно-слав. сказанія о Маркѣ Кравевичѣ. Рус. Фил. Вѣст. 1894—5.

²⁾ И. Созоновичъ, Къ вопросу о западномъ вліяніи на славянскую и русскую поэзію. Варшав. Универс. Изв. 1898, I.

³⁾ Н. О. Сумцовъ, Мужъ на свадьбѣ своей жены. Этногр. Обзорѣніе 1893, N. 4.

⁴⁾ Се згадує в своїй студії і Рутар, але також не дає близших пояснень, обмежуючи ся на констатованю сього, що перекази про сплячого Матвія повстали під впливом подібних версій про Марка Кравевича. Чисте констатоване стрічаємо також у Фр. Губада в *Öster. Ung. Mon. in Wort u. Bild. Steiermark*, с. 224—5 і у інших.

гарно і вірно угрупований матеріал. Проф. Штрекель порівнював усюди, котрий з варіантів може бути первісний і може мати більшу вартість, а котрий новіший і більше відбігає від основної форми і надрукував їх по вартості версій в такому порядку, що навіть без ближшого студійованя впадають в очі усі відмінні і додатки.

Загалом маємо тут 4 пісні про Матвія в 14 варіантах і 19 редакціях. В першій (N. 1—8) оповідаєть ся про те, як Матвій увільнює свою жінку з турецької неволі, в другій (N. 9—10) про утечу Матвія з турецької темниці при помочи доньки султана, в третій (N. 11—12) про його смерть, а в четвертій про те, як вибавив з пекла свою жінку. Більшість пісень походить з Країни, між тим пісня третя, якої ніде инде не записано, а так само і пісня четверта. Друга пісня про турецьку неволю Матвія znana з Країни і Гориції; лише перша „kralj Matjaž reši svojo nevesto“ приходить в усіх словінських територіях в Країні, Сирії, Каринтії і на Побережю. Вона мабуть і найпопулярніша: записана в вісьмох варіантах, з котрих перший знаний аж в трьох редакціях.

Ми відступимо від порядку прийнятого у Штрекеля і зачнемо з пісні третьої, як найбільше самостійної, що навіязує до історичних споминів¹⁾.

Пісня про „Smrt kralja Matjaža“ описує наслідок його залицянь до чужої жінки Бобнарки і до иньших. В першій версії (N. 11), яка виглядає на старше при всій своїй короткості, представлена хвиля перед смертю короля. Матвій лежить умираючи під зеленою липою і говорить з своєю сестрою Аленчіцою про свої рани. Сестра дає йому науку, аби не ходив „k moškim ženam“, себто до музулманських жінок, бо їх годі дістати навіть за королівську голову.

Сей мотив про смерть за залицяня розвинено і доповнено в другій версії, дуже популярній. В Цілях розкішно уряджені комнати Матвія: він лежить на постели, сильно потурбований мужем Бобнарки, до якої любив заходити, цілий обкравлений

¹⁾ Strekelj, op. cit. стр. 32—34, N. 11 a, b 12, N. 11 надрукований пораз перший з рукописів Врза, N. 12 передрукований зі збірки Кугача op. cit. III, с. 98—101. Стрічаємо її також в збірці Станка Врза, Narodne pèsni ilirske, koje se pjevaju po štajerskoj, koruskoj i zapadnoj strani Ugarske. I. U Zagrebu 1839 с. 26—28, і в збірці Коритка, Slovénске pèsmi kranjskiga naróda. V Ljubljani. IV, 1841, стр. 5—8.

і пообв'язуваний і передчуваючи смерть просить сестру, аби покликала знахаря і післала по сьв. олій. Сестра пригадує йому :

„Vedno, kralj, sim te svarila,
Ne lotit' se žen prosila:
Serčne rane žene ptuje“

але натура короля не змінюється навіть перед смертю :

„Tol'ko Bog daj zdravlja meni,
Da bom vás šel k' lepi ženi!“

Се й були послідні слова Матвія і ними кінчить ся основна частина пісні, що родить ся з попередньою відміною. Конець належить уже до самої Бобнарки і її сумної долі. Дзвони дзвонять по цілім Ціллі. Бобнарка питається по кім, а як довідала ся що по Матвію, то так зворушилась, що аж пустила ложку на землю. Се запримітив Бобнар і пізнавши аж тепер кого вона любила, пробив її ножем, а сам утік з міста.

Як ми вже висше згадували, доховали ся тут спомини про гр. Ульріха Ціллі, який був славний зі своїх любовних пригод. Се більше можливе, ніж иньша гадка, що тут відбили ся згадки про любов Матвія до жінок. Зрештою нема ніяких близших даних, аби пояснити ієнезу сеї балади: можемо тільки сказати, що пісня повстала між Словінцями, бо не знаходимо до неї близьких паралель у иньших народів.

Інакше стоїть справа з першою піснею „kralj Matjaž reši svoje nevesto“¹⁾, до якої переходимо. Тут і мотив і подробиці, як покажуть ся, переняті від сусідів.

В пісні (N. 1) описується героїська пригода :

Коли король Матвій женився
Аленціцу собі узяв,

¹⁾ Štrekelj op. cit. стр. 3—24 N. 1 a, b, c — 8. Число перше, взяте з рукописи Водніка, було вже надруковане з відмінами у Враза op. cit. стр. 16—21 в „Kranjska čbelica“ IV с. 86—94 (v Ljubljani 1833) і у I. Korytka op. cit. II, с. 42—52, який опирає ся на виданий тепер (I с.) редакції Равнікаря Поженчана. Число друге було в рукописній збірці М. Мајар-а, Sbornik narod. pësnij... 1839 і в записях С. Враза і появляється у Штрекеля по раз перший в друку. Число 3 зване зі збірок Scheinigg-а (с. 84 N. 69), де наведена паралеля з Германа (I, 263) і Кугача (IV, 299). Штрекель користується крім того кількома рукописами. Числа 4, 5, 6 і 7 надруковані по раз перший в рукописної спадщини Враза. Фрагмент 8 стрічаємо у Scheinigg-а.

Гарненьку молод дівчину,
Що була з роду угорського.

Одначе вже на самім початку трапляє його нещастє: пишуть йому, аби сейчас збирав ся і їхав над Дунай на угорські покраїни воювати. Матвій зажурился тим,

Бо досить мало при ній спав,
За коротенько, ночий три,

але прикликав зараз свою жінку, оповів їй, що мусить виїхати і просив її, аби сиділа дома та стерегла ся Турків (de Turki te ne vjamejo), потім виїхав проти Турків. Коли вже шатра були розложені, запримітив Матвій пташка, що облетів 3 рази шатро і заговорив до здивованого короля, повідомляючи його про велике нещастє, що Турки забрали жінку. Матвій не хотів спершу вірити і гадав, що пташок дурить. Але коли пташок запевнив, що се правда і що за се дає свою голову, тоді:

На свого сів король коня
Як пташка на галузочку:
Скоренько він домів жене
Живійше ще, як хмарочка,
До свого камен-города
До свого дому білого.

Напротив нього вийшла челядь і почала плакати та нарікати. Король потішив її:

„Не бій ся челядко моя!
На третій день, ось кажу вам
Цареву в хату приведу“.

І тут наступає місце, на яке хочу звернути більшу увагу:

Po turšk' obleče se vsiga,
Ogerne halo do petá,
Pripaše svetlo sábligo,
Na sabli vózo rudečo.
Pod halo skrie šmaren križ,
Se nós' ko gróm in blisk in piš.

В турецький убиравсь стрій,
Обгортувєсь до самих пят,
Блискучу шаблю припина
Ще й з биндою червоною.
Під одіж же ховає хрест
Огнистого бере коня
Й сідає верхи на нього
Дрібненько з двору виїджа.

Відтак приїжджає в глибоку Турцію до одного місця, де забавляли ся Турки під липою. Між ними була і його жінка.

Аленчіца, в якій любив ся турецький паша. Матвій задумав вхопити жінку в танці: зачав тому випитувати ся, по кілько платить ся за танець а запрошений приязно пашою, кинув на стіл золоту монету. Одначе паша пізнав, що то гріш Матвія: тоді Матвій сказав як би приготований:

Povem ti jo, deš' nič ne daš,	Чомуж тобі б я не сказав,
Matjaža ob život sim djal	Матвієви жите я взяв
Mu zlate vse vse čist' pobral.	Всі гроші чисто загорнув.

Потім йде до танцю й каже грати музиці:

Бере собі Аленчіцу, (Царівну сю Аленчіцу); За рученьки її бере І раз її обкручує — Тай перстень свій показує. Тоді вона: „О друже мій! О як тебе чекала я, Як жила в муці і тузі! На дармо всі тут слинять ся! Тепер най сушать бороди“. Король до неї мовить так: „О камінь спав з моїх грудий! Ще раз лише обкрутим ся, Щоби зблизитись до коня, На скорого тебе всаджу,	На мого, білого коня. Рубати буду праворуч Тому на ліво все держись“. І другий раз ще обкрутивсь До нього з нею наблизивсь, На нього скочив він, як стій, До Сави порох закуривсь. Як Турки лиш споглянулись Пустили ся їм за здогін, А баша маже бороду І мовить сьміючись ось як: „Я був при ньому близько так, Мож було стати голову; А так Аленчіцу на все віддав, Хоч як її з душі кохав“.
--	---

Тимчасом січе Матвій шаблею на обі сторони:

А шабля весь, як блискавка:
І так як жнець снопи кладе,
За косарем трава лежить,
Так Турків ряд за ним паде.

Одначе Турки не уставали в погони. Аби їх змилити, казав Матвій ковалеві підкувати коні так, аби підкови були обернені задньою стороною на перед. Таким способом виратував ся король і дістав ся з жінкою щасливо до дому.

Інші варіанти відбігають в подробицях від тексту першого числа. Можемо в них відрізнити дві групи. Першу становлять числа 2, 3 і 4, другу числа 5 і 6. Друга група вяжесть ся з першою кількома чертами, головню заспівом, але показує також велику схожість з головним текстом під ч. 1 і в тім

лежить її головна ріжниця від першої групи, що прийняла виправді дещо нового, але ще більше пропустила. Друга група задержала за те багато подробиць з числа 1.

Усі варіанти зв'язані між собою характеристичним заспівом, який вказував би на се, що нарід забув походжене Матвія, бо порівнює його корону з мадярською і ставить її висше від неї:

Lepa je krona vugerška,
Še lepsi je Matijava (bis)
Matijava, Matijažava.

1) Мотив, що король дістає зазив зараз по весілю потварається лише в трьох перших варіантах. Жінка Матвія називається постійно Аленчіца — або донькою турецького цісаря з глибокої Турції (ч. 3), або звичайною дівчиною з Істрії (ч. 6), або навіть ірацькою кельнеркою (ч. 8). Відомість доходить або як і в першій числі листом (ч. 2, 4), або газетою (cajtinje ч. 3).

2) Король іде в ч. 1 і 4 проти Турків, в ч. 2 і 3 взагалі на війну. В усіх иньших варіантах наступає зараз по заспіві згадка, що Турки забрали Матвієви жінку, коли він тільки при ній переспав три ночі.

3) Муж наказує жінку, аби стерегла ся Турків лише в першій числі. В третій віддає її та свою стару матір під опіку птиці, яка йому про все доносила.

4) Рабунку dokonують в усіх варіантах Турки.

5) Король довідується про се від птиці навіть в тих варіантах, де не говорить ся нічого про війну або його неприсутність дома. Найліпший доказ, що мотив про війну з Турками належить до основного складу пісні. Птиця летить до короля з сумною звісткою, але перед тим облітає три рази шатро, так якби чого бояла ся. Се мусіло мабуть бути в первісній редакції, де птиця з власної волі і прихильности переносить відомість. Так читаємо і в найновішій пісні під числом один. Звідси можемо догадати ся, чому птиця не рішила ся просто, заговорити. Вона бояла ся перестрашити короля і не хотіла, аби її за се спіткала кара, на яку, як бачимо з наведеного висше тексту заносило ся. Версія про птицю, що стояла на службі у короля, се видумка пізнійша. Пізнійші також версії скорочені, в котрих нема розмови з пташиною.

В ч. 4 не згадується цілком про сей епізод, бо король довідується про все вернувши до дому.

6) В усіх варіантах вертає Матвій зараз до хати, аби переконатися, чи відомість правдива. Лише п'ятий і шостий варіант не підкреслюють цього докладно, але тільки для того, що в них сам зміст затемнений. Король не виїздить на війну; жінку поривають по 3 днях; птиця дає йому знати і робить йому закид, що він далекі землі мірить, а своєї жінки не пильнує. Дальше настає вже перебирання в своїй хаті. З цілого угруповання видно, що тут пропущена випава короля на війну і його поворот; інакше не потрібно би ані птиці ані її закидів, що — зрештою — належить до основного змісту. Перша пісня оповідає також про те, що Матвій застав дома плач і смуток. З тим стрічаємося лише в ч. 4, але тут мотив сей дальший розвинений. Стара мати оповідає синові його нещастя, але уміє йому дати раду і каже йому, де тепер його жінка пробуває. Мотив сей, як побачимо, повторяється лише в західноєвропейських піснях.

6) Довідавши ся, що птиця не сказала неправди, йде Матвій шукати жінки. В тім годять ся усі відміни. В усіх говорить ся виразно про шукання жінки, бо герой сам не знає, куди її забрали. Лише в ч. 4 чоловік вибирається, щоб увільнити жінку з знаного вже від матери місця. Аби дійти до своєї цілі, уживає Матвій перебирання. Майже в усіх варіантах бере він на себе турецьку одіж, під котру припасує шаблю (ч. 1, 5, 6). Лише в характеристичнім варіанті ч. 4 перебирається король за монаха. Очевидно се пізніша зміна. Одіж бере з своєї скрині, бо вже має готову. Одначе в другім, третім і четвертім варіанті мусить її робити. Тому посилає по кравця. (Poslo je po miniški žnidarji, De są mo strili miniški gvant c. 18 N. 4).

8) Епізод з танцями під зеленими липами приходить в усіх піснях і то з невеликими змінами, тому нема причини сумніватися, що се основна і первісна частина складова балади.

9) Так само усюди стрічаємо місце про те, що Матвія пізнали по його власних грошах і що він мусів ужити викрутку, аби відсунути підозріне: він убив угорського короля і обрабував його. Виїмок становить знов число 4, де про се нема згадки.

10) В танці дає себе Матвій пізнати своїй жінці, показуючи їй свій перстень. Так в ч. 1, 2, 5 і 6. В пісні третій сама королева питає незнайомого „королевича“, що він за один і дістає на се таку відповідь:

„Jaz sëm kralič tam doma,
K so v bělam hradi line tri, (bis)
Vanej si že stala ti“.

По нїм виглядають дальші слова зайвими:

„Al bi poznała svojha moža,
Al bi čej pred te peršel?“
„Mene se pa le taku zdi,
Da zda z menoj hovori“

одначе вони в баладі цілком зрозумілі.

В четвертій піснї йде справа скорше. Матвій кидає скоро танечницю з заду на коня і утікає з нею. Дперва на дорозі питаєть ся її, чи пізнає його, а коли вона заявляє, що не виділа його ніколи, показує їй свій золотий перстень. Але і се не переконало ще вірної жінки — і король мусів ужити иньших аргументів, про які ми одначе не знаємо, бо пісня тут саме перериваєть ся. З порівняня виходило би, що перша пісня найправдоподібнійше найстарша, про що впевнили вже нас і иньші основні прикмети, а ще більше впевнює ясний опис утечі.

11) Утеча відбуваєть ся на однім кони (в усіх відмінах), про якого більше розказуєть ся в піснях 4, 5 і 6:

„Kir nij nigdar pio mèrkle vode
Jino nij jédo drobne otave:
Pio jè sladko ipavčina,
Zoblo je rumeną šenicą“ (с. 18 N. 4).

12) Утікачів здоганяють Турки, але Матвій уміє їх усіх перебити і вернути щасливо (лише в ч. 4 відбуваєть ся утеча цілком спокійно). В 2 числі баша змушений навіть сам завернути погоню. До того долучено іще в першій піснї мотив про прибиванє підков відвортною стороною, який повтараєть ся також в дальшій, другій з ряду, баладі.

13) На кінци згадую про ще один характеристичний мотив, з котрим стрічаємо ся в 1 (5 і 6) піснї. Баша жалує за Аленціною, а жалує тим більше, що любив її по правді.

Я навмисне подав ширше зміст тої балади і її складові части відповідно до того як вони приходять в поодиноких варіантах, аби дати понятє про сам характер піснї, оцінити вартість декотрих мотивів з огляду на час повставаня і мати ліпший підклад до порівняня.

Сам характер балади каже нам вже багато. Відразу видно, що се щось инше як сербські пісні про Матвія, що се навіть не подібне до тих епічних пісень про інших сербських героїв, в яких оброблені подібні баладові мотиви. Нема тут сього важного спокою і повільности, що в угорськiм циклі, а за те живійше темпо і скоро переміна образів. Епічна форма 16-ти і 10-ти складного вірша уступає місце лекшому складови з мужеським ритмом. Льотічна і звичайно консеквентна будова епічних рапсодів набирає тут дуже часто уривчастости: цілі розділи стоять нероз'язані побіч себе, зв'язані на перший вид слабо між собою. Ліричний спосіб мальовання, який знаходимо в народних піснях з правдивим того слова значінню, появляється вже тут далеко частіше.

Се вже балада, улюблена форма Словінців, перенята від Італійців і Німців, що не мала часу загніздити ся у Сербів, бо вже трапила на багату місцеву народню поезію, яка вповні заспокоювала потреби народа. Инакше було у Словінців: тут мабуть не застала лицарська поезія Заходу нічого такого, щоб їй могло противділати, і стала скоро загально уживаною.

Що форма (а не лише сам зміст) перейшла живцем від євродів, про се — на мою гадку — нема сумніву. Треба лише порівнати нашу баладу з італійською з Піємонту, нпр. з „*Il sacrasino*“¹⁾, а самим собою приходить ся гадка. Близші студії над сею темою могли би певно показати цікаві результати²⁾. Я вкажу тут лише при нагоді на одну формальну сторону словінської балади, а то на сліди рефрена, який був нерозлучною складовою частиною більшости північних балад германських, а також стрічається і деінде³⁾. Слідів тих не багато. В цілім

¹⁾ C. Nigra op. cit. стр. 213.

²⁾ Пор. пр. результати Халанського, op. cit. Гл. XX. Славянській епічеській стих, стр. 762 — 800.

³⁾ Про се гл. розвідку Geizer-а в збірнику R. Warrens, *Germanische Lieder der Vorzeit*, де розібрано значіння рефрена і покладено класифікацію. Багато примірів можна би навести зі збірника Чайльда, з пісень англійських і шкотських. Я наведу лише один з балад „*The fair flower of Northumberland*“, з якою далі познайомимо ся:

It was a knight in Scotland borne
Follow, my love, come over the strand
Was taken prisoner, and left forlorne,
Even by the good Earle of Northumberland.

(Коли я переходила попри темницю — Ходи, моя любове — ходи зі мною через край — стояв полонений і виглядав — О коби я був дома

збірнику Штрекеля подибуємо лише кілька примірів, з котрих наводжу два з пісень, безперечно старшого типу. В пісні про Матвія ч. 3 повтарається рефрен: „Oj bohme, bohme, kral Matjaž“ (стр. 14 і д.), а в пісні про дівчину воячку „Bog me da, de je ta, de velja“ (стр. 95 і д.). До задержання приспіває мусіла причинити ся і латинська релігійна поезія (пісня N. 615 стр. 580 „O moj Bog, o moj Bog Ljubi sveti Jernej!“ або пісня про сьв. Христину стр. 579 N. 613 „Če se izzravim, Vse bom vrnila; Če rak umrjem, Vam pa Bog lonaj!“).

З формою мусів прийти і відповідний зміст. Тому студіюючи словінські балади, отже і балади про Матвія, мусимо поглянути на сей чужий, захожий елемент і придивити ся тим формам, які він прибрав між Словінцями.

Словінські балади з того боку дуже важні, як се вже можна сказати а priori з огляду на територіальне положення словінського народу. Вони становлять в неоднім випадку цікаву мішанину всіляких впливів німецьких, італійських і славянських і тим різнять ся значно від иньших славянських народів. Се видно і в баладах, які ми хочемо переглянути і переаналізувати (принайменше в головнійших прикметах), не запускаючи ся в занадто великі деталі.

Вже в нашій першій баладі побачимо перехрещуване романських і полуднево-славянських впливів.

в Нортумберлянд). Francis J. Child, The English and Scottish Popular Ballads. Volume I. Boston and New York, стр. 113. Підчеркнені місця повторяють ся потім в цілій пісні по першій і другій стрічці. Іще один примір з французької пісні, наведеної Ж. Зандом, де рефрен становлять слова „J'entends le rossignolett“, уміщені між 3 а 4 стрічкою. А. Веселовскій, Новыя книги по народной словесности. Ж. м. п. ч. 244 отд 2, стр. 177. Німецький примір беру з пісні „Grossmutter und Schlangenkönig“ (Karl Simrock, Die deutschen Volkslieder. Frankfurt a. M. 1851, стр. 81): тут повторяють ся на переміну два рефрени: „Kind, sage du's mir, Maria, mein einziger Kind“ і „Wie weh, Frau Mutter, wie weh“. Про значінє і форми рефрена пор. іще отєї студії: K. Bücher, Arbeit und Rhythmus. Abhandlungen der phil.-hist. klasse der kais. sächs. Gesellsch. d. Wissensch. XVII, 5, Leipzig 1896. R. M. Meyer, Die Formen des Refrains. Euphorion V, 1898 стр. 1—24 і його ж статя в Zeit. f. vgl. Literaturgeschichte 1, 34, H. Freerik, Der Kehrreim in der mittelhochdeutschen Dichtung. Paderborn 1890. W. C. Grimm, Altdänische Heldenlieder, Balladen und Märchen. Heidelberg 1811, стр. XXXII—III. J. Minor, Neuhocho Deutsche Metrik стр. 392 і д.

Зачнім від полуднево-славянського матеріалу, беручи на увагу близькість племені і мови.

З баладою про схоплене жінки неприсутного Матвія і про її висвободжене вяже ся цілий ряд сербсько-хорватських пісень про Марка Кралєвича і Міну Костуранїна, знаних також загально і між Болгарами.

Найстарший вид тої сербсько-хорватської піснї маємо в збірці Ботішїча, де передруковано рукопись з XVIII в.¹⁾; за тим промовляє не лише час, коли її записано але і сам зміст.

До Марка Кралєвича доходять три вістки на раз. Король угорський просить на свата, Янко воєвода на хрестини, а цар турецький на поміч против Арабів. За радою матери зробив Марко наперед двом першим прислугу, а донерва потім пішов на війну. По трьох роках доніс ся до нього слух (глас ми су допанули), що Міна Костуранїн попалив його двори і забрав його матір і любку до неволі. Се його так зворушило, що поблід на лиці і звернув на себе увагу султана. Султан не міг зрозуміти нещастя і хотів Марка задержати при собі, одначе сей не відступив від свого і пустив ся відбивати жінку. Поперед усього вибрав ся на сьвяту гору, аби перебрати ся в монастири:

„On ti mi se obuči precrnijem kaludjerom — kraljeviću Marko,
Pod mantiju pripasa tu Markovu britku sablju“

а „Pak mi tamo odjezdi u tu madjarsku zemljicu,
U tu madžarsku zemljicu na dvorove vojvodine“

і заходить до Міни на ніч. Жінка приймає його за дозволом свого нового мужа і гостить його червоним вином; серед розмови пізнає на нїм Марковий білий кожух і скороходного коня і здивована питаєть ся, звідки він прийшов до того. Марко хоче тепер спробувати вірність своєї жінки, і оповідає тому видуману історію, що Марко помер в монастири і полишив йому кожух і коня. Сумна відомість витискає сльози на очах жінки: се розлючує Міну, — він бє її в лице. Тоді уже не міг довше Марко укривати ся. Виймив з під мантиї шаблю і відтяв Міні голову. Потім вернув з жінкою до дому.

Сей основний зміст перейшов всілякі зміни в численних варіантах і приймив багато нового, одначе в самій основі не

¹⁾ В. Богшић, *op. cit.* стр. 20—24, N. 7. З того самого рукопису надруковано її в другім томі збірки „Hrvatske nar. pjesme“ *op. cit.* стр. 206—210, N. 47.

змінив ся¹⁾. Головну зміну бачимо в самім початку, де вставлено широкий епізод про війни Марка в турецькій війську і при самім кінці, де говорить ся про його побут у Міні. Се безперечно пізнійші додатки, що пристали до первісної схеми, записаної в дальматинській рукописи. На се звернув увагу в кількох студіях проф. Халанський, хоч з невеликою рішучістю і ясністю²⁾, бо був в першій мірі зайнятий пошукованем жерел до поодиноких мотивів і не звернув пильнішої уваги на означене вартости і віку варіантів. Зв'язаний своєю темою не можу ближше входити в розсліdжене генези пісні про Міну, хоч, як би се могло бути цікаве, і констатую лише, що усі її варіанти становлять в порівнянню з варіантом у Ботішіча (ч. 7) новішу і розширену формацію, від якої відбігають знов значно записи хор-

¹⁾ Варіанти вичислені і зіставлені в студії Халанського: Южно-слав. сказ. о Кралевицѣ М. Р. Фил. Вѣст. 1895 т. XXXIII, стр. 91—100 (Похищеніе жены Кр. М. В. 2), у Махалѣ, О slov. boh. epose, стр. 115—116 і у Созоновича, Къ вопросу о запад. вліянніи на южно-слав. епосѣ. Варшав. унів. изв. 1897, II, стр. 5—7. Одначе вони вимагають тепер доповнення (Халанський знає 17 вар., Созонович 18 лишень через те, що почислив передрук у І. Філіповича, Kraljević Marko u narodnih pjesmah. U Zagrebu 1880 N. XL, стр. 291 і д., взятий з Вука, II, N. 62, а Махаль 21): місто 21 варіантів, можемо тепер говорити про 38. 22) „Марко прѣправенъ на калугеръ и Гино Латиницъ въ костуръ“ в Сборникъ за нар. ум. XII, N. 5, стр. 68 і д. і В. Йордановъ, „Крали Марко въ българската народна епика“ в Сборникъ на Българското книжевно дружество въ София. I. София 1901, с. 129—133; 23) „Марко убива Беле отъ костуръ и изгаря Марковица“ (ibid. XIII, стр. 101, N. 10); 24) „Марко прѣдърешенъ като калугеръ. отива у Смиляна на гости“ (ibid. XVI—XVII, стр. 166 N. 10); 25—37) тих 12 варіантів надруковано в найважнійших виїмках в збірці Босанца, Hrv. nar. pj. II. Junačke pjesme 1897. Тут належить також пісня румунська про „Marcu Viteazul“, надрукована у Теодореску „Poesii populare“ в „Revista critica literaria“ за р. 1893, якої переклад находимо в праці А. И. Яцимирського, Незвѣстныхъ пѣсни о Маркѣ Кралевицѣ (Изв. отд. рус. яз. и слов. И. А. Н. 1904, IX, кн. 4, стор. 209—211. В дечім годить ся з нашою піснею і пісня „Кралевици Марко отнима отъ Арапи-тѣ взета та земя на Султанъ Муратъ“, уміщена в збірці С. И. Б(оянова?). София 1884, N. 2, стр. 16 і д.

²⁾ М. Халанський, К вопросу о заимствованиях в южно-славянском народном эпосѣ, I. Сказанія об увозѣ Соломоновой жены и пѣсни о похищеніи жены Мар. Кралевица. Рус. Фил. Вѣст. 1884, XI, с. 100 і д.; його-ж, К вопросу об отраженіяхъ сказанія о Бовѣ в сербском эпосѣ. Р. Ф. В. 1889, XXI, стр. 278 і д.; також, О нѣкоторыхъ географическихъ названіяхъ въ русскомъ и южно-слав. героическомъ эпосѣ. Р. Ф. В. 1902, XLVII, стр. 108 і д.

ватські і далматинські. Нові елементи, а передовсім розширений значно мотив про невірну жінку і про поміч 300 Арабів в критичній хвили втворилися пізніше, найправдоподібніше під впливом книжної літератури.

Беручи під увагу лише найстаршу редакцію пісні бачимо між нею і словінською баладою дуже велику схожість основного мотиву.

а) В обох піснях вибирається герої на війну, полишаючи дома жінку і матір (ч. 2 в нашій розкладі змісту і мотивів словінської балади);

б) за той час пориває йому ворог жінку (ч. 4);

в) герой йде її відшукувати (в слов. 6) евентуально відбити (в серб. пісні 6, 7) і перебирається (в словін. баладі за Турка, лиш в одній за монаха, в пол.-сл. в монаха);

г) перебраний прибуває до дому ворога, пробує вірність жінки і дається їй пізнати (ч. 8—10);

д) в обох верзіях пізнають героя, хоч в одній пол.-слав. жінка, а в словінській баша, тому він мусить ужити викрутку, що річи дістав від названої особи добрим способом (пол.-слав.) або силою (слов.);

е) щасливий поворот до дому.

Ще більшу подібність вказують деякі з варіантів, особливо варіанти хорватські і далматинські. Зіставляю їх разом, бо більша їх половина мало що різниться між собою і зближується до версії, яку маємо у Вука (II, N. 62, стр. 362 і д.), та групу їх по мотивах словінської балади, для ліпшого перегляду.

1) В сербських варіантах кладеся головна вага на матір і на двори, а в другій лінії доперва на жінку (Вук II, N. 62, Богишић N. 86), але не всюди: більшість варіантів не знає нічого про матір. Подібно в болгарських. Мотив, що муж йде на війну зараз по весіллі, зустрічаємо лише в далматинських піснях: тут йде муж на війну на другий день по шлюбі (Алячевич II, Hrv. nar. pj. II, с. 421; Баніч *ibid.* 421 з околиці Сіня і стр. 422 з долини Дольца; у Томмаса *ibid.* с. 426).

2) Діставши відомість листом йде Марко на війну на поміч турецькому султанови против Арабів (Вук II, N. 62, Богишић N. 86, Алячевич Hrv. nar. pj. стр. 419); в других варіантах, особливо в далматинських, говориться загалом про службу цареви, а в деяких пропускається цілий вступ про зазив до

служби і про війну (Богішић 87, Качановскій¹⁾ N. 158; в N. 131 йде на Косове поле).

3) У Вука наказує Марко матір:

„Чу ли мене, моја стара мајко!
Граду врата рано затворајте,
А у јутру доцкан отворајте;
Јера сам ти, мајко, у завади
С проклитијем Мином од Костура,
Та се бојим, моја стара мајко
Да ми б'јеле не похара дворе“ с. 364.

Подібно і у Богішича N. 87. В дальматинських варіантах говорить ся не так про „двори“ і про матір, як про жінку.

„Oj starice, stara majko moja!
Eto tebi virna ljuba moja,
Ne šalji je za gore na vode,
Skobit će je neznana delija,
Ter će njojzi obljubiti lice.
Nit je šalji, majko, u šumicu,
Nju hajduci hoće uhvatiti;
Nit je šalji k ovcam u planinu,
Jer je Turci otet će na silu“²⁾.

В иньшій варіанті³⁾ упоминає Марко жінку, аби заперла ворота і доти їх не отворила, доки не верне.

4) Жінку уводить звичайно якийсь дальший або близший ворог. Називаєть ся всіляко: Міня Костуранин (Вук N. 62, Богішић 86, 87, Алячевіч с. 420⁴⁾, Кляріч 423 і т. д.); Филип Маджарин (Качановскій N. 147), Янко от Косова (ib. N. 158), Алватар воєвода (ib. N. 131), Домнянін Алія (Баніч)⁵⁾, поп Калуджер (Алячевіч II)⁶⁾, Гино Латинин⁷⁾ а в румунській пісні Йов з Царгороду. Лише з болгар. варіантів і з одного дальматинського виходить, що він Турок; в иньших не говорить ся нічого про його народність.

¹⁾ В. Качановскій, Памятники народного творчества. Сборникъ отдѣл. русс. яз. и слов. И. А. Н. Т. XXX, Спб. 1882.

²⁾ Hrv. nar. pj. II, с. 422 варіант Баніча.

³⁾ ibid. с. 423 вар. Кляріча. ⁴⁾ ibid. ⁵⁾ ibid. с. 422. ⁶⁾ ib. с. 420.

⁷⁾ Сборн. за н. ум. XII, N. 5, Йордановъ op. cit. с. 129—133. Гино очевидно зіпсуга форма слова Мина, так як в деяких дальматинських варіантах Ніко, Міко, Ніпа і т. п. Иньші здогади у Йорданова op. cit. стр. LXXV і LXXVI.

5) В сербських і болгарських верзіях довідується Марко про нещасте через сон (Вук N. 62), лист (Кач. N. 131 Сборн. з. н. у. XIII, Алячевіч і ин.) або від слуг (Качан. N. 158). Однак в деяких дальматинських стрічаємося знову з птицею, яку тут стало представляє ластівка, подібно зрештою як і в варіанті словінської балади ч. 6 (стр. 21 tica lastovica). Ластівка не говорить нічого, лише спускає лист на коліна героя:

„Pa nalazi pticu lastavicu,
Pa joj daje knjigu šarovitu.
Uputi se ptica lastavica,
Uputi se priko bila svita,
Pade Marku na kolina jaka“ (Баніч).

Подібно і в відміні іншої пісні²⁾:

Tad poleti ptica lastavica,
Ispod krila najzi pala knjiga
Nu na ruke kralevičja Marka“.

6) В усіх відмінах йде Марко просто освободжувати жінку, знаючи, хто йому її забрав. Одинокий виїмок становить болгарський варіант в „Сборн. з. н. у.“ XIII, де Марко вертає домів, повідомлений листом матери, що сталося з його жінкою. Піднести треба, що в дальмат. варіантах (переважно) доносить йому про се мати.

7) Перебирання відбувається в монастири (Вук 62, Богшић 86, 87, Качановскій 131, 158 (запускає бороду) і т. д.), або таки на місці (Hrv. nar. pj. II, с. 424 і н.). Усюди служить до того одіж монаха. Варіант Остоїча³⁾ оповідає при тім цікаву подробицю, що нагадує нам західно-європейські (франц. і нім.) оповідання: Марко подибує в дорозі серед зеленого ліса чорного монаха і міняється з ним за одіж⁴⁾.

8) Про танці під липою і про цілу дальшу річ нема ніякої згадки ані навіть натяку.

9) Викрут Марка годиться у всіх варіантах. Сам кінець не всюди однакий, але він не має жадних спільних точок з нашою баладою.

¹⁾ Hrv. nar. pj. II, с. 422. ²⁾ ibid. с. 426. ³⁾ ibid. с. 424.

⁴⁾ Так само робить в німецькій оповіданню Рейнгольд. К. Simrock, d. deut. Volksbücher II, стр. 63 і д. „Die Heimonskinder“. Подібно в англійській баладі „як Robin Hood випратував трьох синів одної вдови“. Knortz, Lieder u. Balladen Altenglands, стр. 71, N. 19.

З порівняння бачимо про те, що деякі варіанти виказують нові мотиви, яких не стрічаємо в старшій редакції, і що їх можна менше-більше погрупувати по територіям. Для нас важна особливо ся обставина, що найбільше змінені пісні записані в Далмації і на хорватському пограниччю, себто в територіях найдалше висулених на захід і північний захід, в котрих стикаєть ся хорватська людність з італійською і словінською. Вони різнять ся в багатьох подробицях від основного типу і зближують ся більше до балад словінських. Так приміром характеристичний для них мотив, що муж іде зараз по шлюбі на війну, якого не подибуємо ніде в чисто сербських і болгарських верзіях. Характеристична також і ся обставина, що роля жінки виступає тут, подібно як і в словінських баладах, далеко яснійше: зараз пізнати, що вона становить предмет, коло якого групуєть ся пригода. З словінськими баладами лучать ся також далматинські пісні мотивом про птицю посла-віщуна, що так характеристичний саме для словінських версій.

Ою схожість в основнім мотиві і в деяких подробицях підкріплює іще одна пісня, що вказує в дечім на обосторонний вплив наших пісень.

Се пісня про схопленє жінки Марка і про її увільненє, записана на хорватсько-словінським пограниччю і надрукована в збірці Пльоля-Гердвігова¹⁾ п. з. „Kraljević Marko i tri Njemčica“.

З вечера оженив ся Марко а вже рано прийшов лист, аби йти на війну. Покидає про те жінку і просить, аби девять літ чекала на нього а доперва тоді йшла за кого иньшого. Жінка додержує чоловікови віри. Одначе під час його неприсутности прийшли три Німці і забрали її з собою. По девяти літах вернув Марко з війни: мати отворила йому ворота і оповіла йому що стало ся. Він випитав ся її, де та німецька земля і вибрав ся шукати жінки.

¹⁾ Plohl-Herdvigo v, Hrv. nar. pjesme i pripoviedke. U Wa-
raždinu 1868, I, стр. 89—91. Передрукована у Кугача op. cit. IV,
стр. 294, N. 1501 і у Штрекеля op. cit. I, стр. 89—90, N. 48
„Kraljević Marko reši svojo ženo“.

Dojahal je vu nemačko zemlo,
 Njegva luba na vulici v kolu.
 „Pomoz Bože, kolu kolovodja!“
 „Bog te primi, neznani delija!“
 „Je l' slobodno vu to kolo iti?“
 „Slobodno ti, neznani delija!“
 „Je l' slobodno, kraj koga mi drago?“
 „Slobodno ti, kraj koga ti drago“.

Марко вибрав жінку, зачав з нею танцювати і стягнув їй „паруце“ і „bisera“, аби пізнала що се її муж, бо він тільки має до того право.

„Treći krat se kolo zanihnolo :
 Bacil ju je pred se na konjiča“

і пустив ся утікати до дому. Німці хотіли його здоганяти, одначе жінка задержала їх, кажучи, що се її муж, Марко Краєвич.

Пісня годить ся, як не можна ліпше, з словінською баладою, повтаряючи навіть характеристичний епізод з танцями, одначе вяже ся з сербсько-хорватськими піснями особою Марка і епічним ритмом. Виїзд на девять літ згадуєть ся і в иньших, дальматинських варіантах¹⁾.

Та схожість стане нам більше ясна і зрозуміла, коли возьмемо до помочи аналогічні балади західно-європейські, розширені у Франції, Іспанії і Італії²⁾, які зібрав Нітра під спільним іменем: „Il mogo Saracino“.

¹⁾ Hrv. nar. pj. II. Алячевіч II, стр. 421, Остоїч стр. 424.

²⁾ На схожість пісні про Міну з західними версіями звернув увагу проф. Созонович в короткій але цікавій розвідці „Къ вопросу о западном влиянии на южно-славянскій эпосъ“ (Варш. ун. изв. 1898 II, с. 1—17), не знаючи іще словінських паралель. Користуємо ся нею і працею Нітри, о скільки се потрібне до нашої теми. В близше розсліджене поодиноких романських версій не було потреба входити, бо се зроблене дуже докладно у Нітри, *Canti popolari...* с. 219—256, де також наведена ціла література. Пор. іще рец. G. Paris в *Journal des Savants* 1889 (sept.-nov.), нав. у Созоновича *op. cit.* стр. 16.

Нігра доказав, що усі ті балади провадять до одного жерела, котрого належить, як можна думати по порівнанню варіантів, шукати в Франції. „Можна прийняти — каже він — з певною підставою, що вітчиною наших пісень була полуднева Франція, а спеціально Лянтедок, звідки вийшли пісні північно-французькі, катальонські і північно-італійські“ (ор. cit. 255). Се приймає також і пояснює Созонович (стр. 14). Пригляньмося змістови поодиноких важніших версій. Зачнемо від пісень італійських, що найскорше могли вплинути на славянські версії.

Гарний молодець женить ся з молодою і гарною дівчиною. Вона була ще так недосвідчена, що не уміла убиратись. В понеділок був шлюб, а вже другого дня виїхав молодий муж на війну, полишаючи жінку саму. Сім літ не було його з поворотом, а за той час трафило ся, що прийшов чорний Сарацин і забрав її зі собою до своєї вітчизни. По 7 літах вертає муж з війни і стукає в браму: „Фіоренцо, виходи відчиняти“. На се показуєть ся в вікні мати і розказує, що Фіоренци давно вже нема дома, „бо забрав її чорний Сарацин“. Муж рішає ся шукати жінки, хоч би навіть прийшло ся умерти. В дорозі стрічає три прачки і довідуєть ся від них, де замок Сарацина, та перебираєть ся за їх радою в одіж пілігрима. Відтак йде просити милостині. Вже з далека бачить його властитель замку і кличе до Фіоренци: гляди, маєш пілігрима з твоїх сторін. Вона не дуже хоче вірити, бо її сторони так далеко, що хіба одна ластівка могла би прилетіти, але виходить до нього, бо чує його просьбу милостині. Тут дає себе муж пізнати по перстени; Фіоренца бере сірого коня, сідає на нього з віднайденим мужем і утікає. А з вікна дивить ся Сарацин і починає плакати та йойкати: йому жаль, що живив її і тримав у себе цілих сім літ і утратив її, не діткнувшись ся її ані одним пальцем (*senza neanche toccarle un dito*)¹⁾.

Порівнявши сю баладу з словінськими і полуднево-славянськими бачимо відразу, де належить нам шукати їх жерела. Се стане ще певніше, коли порівнаємо ще французьку баладу і кастильську романцу²⁾, в яких виступають ті самі мотиви да-

¹⁾ С. Nigra op. cit. стр. 213—4 вар. А. Інші варіанти не богато ризнять ся між собою.

²⁾ Французькі паралелі зіставлені у Нігри і Созоновича: до них пристають змістом іспанські пісні, записані в 16 варіантах (Milá y Fon-

леко виразнійше. Тут стрічаємося також в деяких варіантах з подробицею, яка виступає і в піснях про Міну, що жінка пізнає мужа при подаванню вина і що пізнає його по одежі. Ця подробиця стрічаєся також і в кетальонських піснях, де подибуємо і мотив про перстень. В романси про Гайфера і в каталанських піснях розвинений крім того мотив про утечу і про погоню, якого не знають італійські верзії. Про Гайфера говорить ся, подібно як і в баладі про Матвія, як то він мусів обганяти ся від Маврів під час погоні і бити ся з ними.

На підставі сих порівнянь приходимо до того результату, що пісня про Міну з Костура і балада про Матвія повстали під впливом повисшої теми. Се бачимо ліпше зі зставлення спільних мотивів:

а) В усіх трьох верзіях йде муж на війну, лишаючи дома жінку і матір. В західних, словінських і дальматинських верзіях діє ся се зараз по весілю.

б) За час його довшої неприсутности пориває йому жінку ворог, майже завжди Турок з походження (ч. 4).

в) Муж довідуєть ся про се (ч. 5) і йде її шукати (словін. і зах. ч. 6, 7) або відбити (пол.-слав.), а щоби виконати своє діло перебираєть ся за Турка (слов.) або за монаха — пилигрима (зах. і пол.-слав.).

г) Перебраний прибуває до дому ворога і даєть себе жінці пізнати (ч. 8—10).

е) Щасливий поворот до дому.

Усі три верзії передають отже одну і ту саму тему, лише з незначними змінами. Тяжко припустити, аби вони повстали самостійно, річ аж надто ясна, що вони залежні від себе і то так, що західні верзії становлять жерело славянських.

Труднійше одначе означити ближшу ієнезу обох славянських верзій. Наперед видно, що полуднево-славянські верзії підпали

tanals: Romancerillo catalan. Barcelona 1882 II. 158 і д.) під заг. „La esposa rescatada“, і романси, в дечім відмінні, наведені в збірнику Вольфа і Гофмана (Primavera y Flor de Romances. Berlin 1856, II, с. 25—31) п. з. „Mariana“ і „Julianesa“. Романси про Гайфера, що походять з рукописий XVI в. надруковані у Вольфа, Primavera II, 222—250, а крім того в збірнику Milá op. cit. с. 228 (катальон.), в португальській збірці у Almeida Garrett, Romanceiro Lisboa стр. 94, 97 і у Th. Braga Manual da historia da literatura portugueza 78 і Canzoneiro o romanceiro III, 21. Порівняне в цитованих працях, Nigra стр. 242 і д., Созонович стр. 9 і д.

значним змінам і улягли націоналізації. Се свідчить про їх старше походження, за чим промавляє і ся обставина, що вони зближують ся далеко більше до старшого типу і первіснійшого, дохованого у Французів і Іспанців, як до новійшого італійського¹⁾. Головні ріжниці такі: а) вставлений епізод про війни Марка, б) поміч 300 яничарів (чого нема одначе в первіснім типі у Богішіча 7), в) убите ворога і г) декуди убийство невірної жінки. Ріжниці ці витворили ся під всілякими впливами, яких ми нині не в силі означити. Один лише епізод — перший самостійного походження: усі иньші се тільки відблиски вандрівних тем, які повторяють ся епізодично в численних піснях і оповіданнях иньших народів і могли дійти до полудневих Славян за посередництвом книжної літератури. Оповідання про упроваджене жінки неприсутного героя і про його поворот, оповідання про перебиранє героїв і про пробуване вірності жінки не обмежують ся лише висше наведеними верзіями: противно, вони знані далеко і широко у всіляких відмінах. Поодинокі мотиви пол.-слав. теми стрічаємо тому нераз несподівано в иньших верзіях подібного основного оповідання, хоч їх нема в тій нашій західній групі, яку приймаємо за прототип полуднево-славянської. Передовсім одначе зв'язані вони з численними редакціями оповідань і пісень про поворот мужа на весіле жінки²⁾. Тут подибуємо і такі мотиви, що лише приходять в полуднево-славянських верзіях про Міну, яких ми

¹⁾ Для порівняння подаю зміст другої романси про Гайфера: Дон Гальван убиває мужа графині і бере її за жінку. Потім каже убити сина і принести його серце і палець. Одначе Гайфер утікає до вуйка Ролянда і вибираєть ся з ним по трьох літах до Парижа на Гальвана; оба перебрані за пилигримів і мають під одіжку мечі. Жінка Гальвана не хоче їх впустити, бо муж наказав. Але пилигрими повтаряють ненастанно: „дай милостиню як би для Гайфера“ і викликають сумні спомини у графині. На те надходить Гальфан, обурюєть ся, коли видить, за ким його жінка проливає слюзи і ударає її так сильно в зуби, що аж кров потекла. Пилигрими докоряють королеви, а далі приходить до того, що Гайфер виймає меч і убиває Гальвана, по чім дає себе пізнати графині. Переклад сеї романси у E. Geibel, *Gesammelte Werke*. 1883 т. VIII, стр. 141—144. Також Созонович, *op. cit.* стр. 10.

²⁾ Цілий матеріал зібраний передовсім у праці Созоновича, яку ми вже раз цитували і в збірнику Childa, *op. cit.* I „Hind Horn“ с 187—208; „Young Beichan“ I, 454—483; „The kitchie boy“ IV, 390—408 і ин. Про сю тему маємо і висше цитовану працю Сумцова.

одначе не можемо наводити, щоб не відбічи за далеко від нашої теми. Усі ті мотиви хоч в иньшій угрупованню і в иньших рамках бачимо також і в полуднево-славянських піснях про поворот мужа на весіле жінки.

В варіанті у Николича¹⁾ йде муж на війну зараз на другий день по весілю, доставши наказ від царя і каже жінці чекати девять літ та не виходити замож. На Косовім поли снить ся йому, що Анджелія виходить за иньшого, тому просить у царя відпустки і вертає до дому, де застає плач і смуток. Марко просить милостині і приймає запросини, аби ввійти до хати і напийти ся вина. При тім дає себе жінці пізнати.

Іще більше зближуєть ся иньший варіант, наведений в збірці Красича²⁾. Муж їде на девять літ служити Муратови і каже жінці чекати. По девятьох роках перебираєть ся в болгарську одіж і запускає бороду та приходить до дому. Мати пізнає його коня і питаєть ся, звідки його має, на що дістає відповідь, що він дістав се в спадщині по Марку, як той умирав. Се настроює добре нового жінчиного жениха Пилипа Серданя: приходить до спільного пированя, а рано навіть до дарунків. Марко дістає свою шаблю, убиває нею Пилипа і вертає в свої права. Тут бачимо, як найліпше, як близько стоять оба типи побіч себе і який вплив мали на себе. Останній варіант назвати б можна навіть переходною редакцією; ще більше спільних черт виказує варіант про „Тодора Салафанина“, де маємо також мотив про невірну жінку³⁾, а й иньші варіанти м. н. і болгарські, звязані мотивом про убійство ворога і жінки⁴⁾.

¹⁾ Л. Николич, Марко крал. у 8 нар. п. N. 1 (Халанскій, ор. cit. стр. 636).

²⁾ Влад. Красић, Српске нар. пјесме старијег и новијег времена. К. I. Панчево 1880, N. 5.

³⁾ Vienas стр. 126—7, у Халанского, ор. cit. стр. 639. Розбір иньших варіантів ibid. стр. 636—642. Сумцов, ор. cit. с. 10—13. Созонович, ор. cit. Варш. ун. изв. 1898, I, стр. 25—37. Сюди належить і пісня зі збірника Вука „Ропство Јанковића Стојана“.

⁴⁾ Лишаю на боці питанє, о скілько відбили ся иньші мотиви зах. європейської і книжної творчости на піснях про Мину. Аналогій дуже багато і вони свідчать про те, що взаємини народів були в часі середньовіччя і в початках нового дуже оживлені і що багато мотивів стало скоро спільною власністю народів. Тут згадаю про дуже близьку паралелю з Вольфдітріха, на яку звернув увагу проф. Халанскій (K. Simrock, Heldenbuch III, с. 513—5 і д. і A. Henrici, Das deutsche Heldenbuch (в Kürschner-a Nationalliteratur с. 53—55). Жінку Вольф-

Пісні про поворот мужа на весіле жінки по довшій неприємності відбили ся особливо виразно в дальматинських верзїях, як се можна бачити з висше зробленого зіставлення. Вони піддержали ся ще змістом дуже популярної словінської балади.

Заходить питанє, в яких відносинах стоять пісні полуднево-славянські до словінської балади. Питанє дуже важне.

Можливі такі евентуальности: 1) або пісні пол.-слов. повстали під безпосереднім впливом західних і дали початок словінським, 2) або противно словінські вплинули на утворенє пол.-славянських, 3) або вкінці обі верзії повстали самостійно під впливом західних первовзорів.

Одначе з тих трьох евентуальностей лише остання певна. Обі верзії себто полуднево-славянські пісні про Міну з Костура і словінські балади про Матвія повстали самостійно під безпосереднім впливом західних верзій. Переходові відміни, коли їх можна назвати переходовими, витворили ся через взаємини обох верзій і через вплив пісень про поворот мужа на весіле жінки.

Постараю ся се доказати, бо доказ потрібний тут доконче, бо на перший вигляд кожда з трьох евентуальностей виглядає правдоподібною.

Полуднево-славянські пісні про нашу тему мають, як ми висше виказали дуже великі точки схожости з словінськими баладами, але виказують побіч того і значні ріжниці. Деякі з тих

літріха пориває великан Дразіян. Муж „eine raube kutte nahm er, die legt'er an den Leib, Verborg sein Schwert in Palmen und suchte nach dem Weib“. У Дразіяна застає він несподівано свою жінку і пробує її вірність, оповідаючи їй, що В. тепер саме оженив ся. Переконавши ся, що його не забула, убиває Дразіяна і забирає жінку. Паралеля дуже близька: узнає її також Т. Маретіч, який не годить ся на иньші наведені у Халанського (Дігеніс Акрит, Гуго Калет і Бова королевич. Književna obznana. Rad 132 (98) 1897, стр. 39 і Kosovsci junaci c. 108. Але все таки не має вона, на мою гадку, нічого спільного з славянською, хіба о стілько, що перероблено в ній той сам західний мотив чи тему, який був в романцах про Гайфера, що разом з иньшими відміними послужили за жерело полуднево-славянських верзій. Ново-грецька пісня про Дігеніса Акрита дивним дивом пригадає більше словінські верзії; нема в ній мотиву про підступне відобрає жінки: згадуєть ся птиця-вісник і утєча з жінкою, а також геройська борба з ворогами. Звідки ся подібність, не беру ся рішати; зрештою має в собі пісня деякі відмінні мотиви.

ріжниць треба приписати пізнійшим перерібкам, які мали вже місце на полудн. слав. території; однаке деякі з них належать до складу первісного типу і повтарають ся стало в усіх варіантах.

Так прим. цілий епізод про стрічу перебраного мужа з своєю жінкою, який виступає стало в кождім варіанті, почавши від найстаршого у Ботішча N. 7 аж до найновіших, в певнім характеристичнім виді, цілком незнаний в відмінах словінської верзії і служить спеціальною признакою полуднево-славянських варіантів. В тім однаке годить ся вповні з французькими і каталонськими прототипами (хочби з Гайфером).

В одних і других піснях відбуваєть ся ціла сцена стрічі мужа з схопленою жінкою в хаті насильника. Пилигрим чи монах (отже і стрій перебраного годить ся) дістає запрошене до середини і дає себе гостити їдою і вином. Тут пробує муж вірність своєї жінки і мусить видіти, як збиткуєть ся за те над нею його страшний ворог. Тому рішає ся зараз його убити і задає йому смертельну рану мечем, схованим під одіжю. Потім уже наступає поворот. Навіть і в італійських відмінах, де нема убийства ворога повтарають ся подібні подробиці.

Се свідчить ясно, що пол.-слав. пісні переняли сей епізод просто з Заходу а що він грає велику роль в їх складі то певно, то ї ціла тема перейшла звідтам. В тім упевняє нас ще і мотив про прачки, спільний усім романським і деяким полуднево-славянським верзіям, а знов незнаний у словінських.

Марко Кралевиц йде відбивати жінку і стрічає по дорозі дві дівчини, що заняті біленем полотна: від них довідуєть ся, де замок Міни¹⁾. Так само притрапляє ся і „galant'ови“ з „Il Sagaseno“.

Пісні про Міну не могли про те витворити ся зі словінських ані не могли вилинути на їх витворенє. Се набирає тим більшої певности, коли порівнаємо иньші мотиви обох наших верзій, а власне тоті, що появляють ся лиш в одній з них.

З мотивів, які подибуємо лише в полуднево-славянських верзіях найважнійші отсі: а) мотив про війну, б) муж не вертає домів і перебираєть ся в монастири, в) йде відбивати

¹⁾ Filipović, op.cit. N. XLI, стр. 306. Сей аргумент не траить вартости, навіть колиб прийняти здогад Халанского про вплив оповідання про Соломона, бо тоді треба б се виводити з романських прототипів, з яких ціла наша версія повстала (Халанскій, К вопросу о заимствованиях стр. 106 і д.).

жінку, бо знає хто її міг забрати, д) жінка пізнає мужа по ко-жусі і по кони і дає йому пізнати, що не забула свого давній-шого подруга, е) за те мусить дізнати наруги від нового, з) за се мстить ся перебраний монах і убиває свого ворога, ужива-ючи до того всіляких способів, ж) по тім наступає спокійний поворот.

Усіх тих важніших мотивів — про менші не згадую — не бачимо в словінських варіантах: маємо про те цілковиту певність, що словінські верзії не могли витворити ся з полу-днево-славянських, бо коли б так мало бути, тоді б мусіли ті мо-тиви полишити ся, бо ж вони становлять головний скелет теми.

З другої сторони маємо багато моментів, що промавляють за незалежністю словінських верзій від полуднево-славянських.

Словінські балади не знають найважніших полуднево-сла-вянських мотивів або знають їх в иншій формі. Се обставина не дуже маловажна, коли вже знаємо, що пісні про Міну по-встали з оглядом на західні взори.

Одначе ще важніша обставина, що пісні про Матвія Кор-віна стоять дуже, дуже близько до романських верзій, далеко ближше, ніж полуднево-славянські подібного змісту, які прибрали багато нових подробиць і змінили деякі первісні. Словінські балади, а властиво варіанти балади про увільнене жінки з рук насильника не виказують стільки нового і повтаряють лише мотиви західно-європейських взорів, а спеціально старших, фран-цузьких. Тут можемо вже на перший вид сказати рішучо, що мотив перенятий.

Знаючи уже загальний зміст обох верзій, зіставимо тепер лише найважніші мотиви, а особливо ті, які подібують ся тільки в словінських і романських піснях. (Про те, що деякі з них появляють ся і в дальматинських відмінах пісні про Міну з Ко-стура, буде ще далі мова).

1) В обох верзіях дістає герой зазив зараз по весілю, щоб йти на війну. Тому покидає свою жінку. Її імя звучить всіляко, одначе усюди говорить ся про її красу, молодість і високе по-ходженє (prelepo mlado deklico-kralico — tanto giuvo e tant gentil, — у Гайфера донька Карла), [= 1 словін. зіставленя]. В пол.-слав. цілком инакше.

2) Муж вертає домів і не застає жінки; в словінських вер-зіях довідуєть ся вже про се перед тим від птиці. Дома опо-відає йому мати, хто зрабував його жінку (слов. N. 4, італійські верзії, французькі і іспанські): муж обіцяє віднайти її доконче

і вибираєть ся в дорогу на пошукованє (= 4, 6, 7). В пол.-слав. нема цілої сеї частини.

3) Муж дає себе пізнати по перстени. В пол.-слав. нема (= 10).

4) Жінка зараз пізнає мужа і зараз рішає ся утікати з ним. В пол.-слав. инакше (= 10).

5) Обое утікають звичайно на однім кони (= 11). В романських верзіях випроваджує його жінка з своєї стаїні. В пол.-слав. нема.

6) Насильник або сам пускаєть ся за ними в погоню (французькі, іспанські) або висилає військо, яке герой перебиває (Тайфер, слов.). В деяких варіантах не згадуєть ся про погоню (італ. верзії і словін. N. 4, 5, 6): насильник так перестрашений, що боїть ся її висилати (слов. = 12). В пол.-славянських піснях не подибуємо ніяких натяків на се.

7) Насильник жалує, що стратив любку, яку так дуже любив (італ., бретонські, франц., словінські). В пол.-слав. нема.

Як бачимо, мають словінські балади аж 7 мотивів і то немолодажних, що подибують ся тільки в романських піснях, а не приходять в полуднево-славянських.

Се, думаю, досить, щоб признати їх безпосередню залежність від романських взірців, а з другого боку незалежність від полуднево-славянських що до походження. Остає лише одно питанє. Звідки взяли ся деякі словінські і романські мотиви, яких нема в сербських і болгарських верзіях і в найстаршій пісні у Ботіміча, в кількох далматинських і хорватських варіантах? Ми назвали їх давнійше переходовими, але більше з огляду на їх територіальне положенє і трохи відмінний характер, ніж з огляду на їх ієнезу. Нові мотиви повстали тут не так під безпосереднім впливом словінських балад, як би можна думати, як радше під впливом місцевих пісень про поворот мужа по 9 літах до дому¹⁾. Балади

¹⁾ Число девять відповідає тут загальнішому означеню сїм, яке уживане у Німців, Данців, Шведів, Норвежців, Англіїців, Шкотів і ин. та у західних Славян. Погляд висловлений в піснях, що муж позваляє жінці женити ся, коли не верне до девяти літ, знаний з сербського народнього права. Др. Ф. С. Кравс пише про се в „*Sitte und Brauch der Südslawen*“, Wien 1885, стр. 229. Коли чоловіка девять літ нема з поворотом і нема жадної звістки чи він ще жив, тоді може жінка віддавати ся. Сей звичай заховуєть ся ще в Чорногорі, а перед австрійською окупацією панував і в Боснії. Про число девять і сїм пор. E. Wölfflin, *Zur Zahlensymbolik*. Archiv f. latein. Lexikographie und

про Матвія, самі посвоячені з тою темою, причинили ся лише до їх спопуляризованя. Так мотив: муж їде на другий день по весілю на війну перенятий не з словінських балад, тільки з сербсько-хорватських про „мужа на весілю жінки“. Слова, які приміром починають істрийську пісню¹⁾ „Kraljević Marko služi cara“ — „Sinoć se je oženja Marko A jutros mu bila knjiga dodje“ або варіанти в збірці Босанца²⁾ годять ся дослівно з початком пісні про поворот мужа на весіле жінки. В словінських баладах виступає тут усеюди число — три пої.

З того самого жерела походить також і пісня „Marko Kraljević i tri Njemčici“, яка одначе змінила ся під впливом сло-

Gram. IX, Heft 3. Leipzig 1895 с. 343—351, статі Kaegi, Schweizer-Sidler і ин., про се гл. Krauss, Allgemeine Methodik der Volkskunde. Далі статя Андріяна в Mitth. d. Antrop. Geselsch. in Wien за 1901, обговорена мною в „Записках“, де особливо важні славянські доповнення, і розвідка Weinhold'a, Über die symbolische u. mystische Bedeutung von 9; Bouchal, Indones. Zahlenglaube. Globus 1903, т. 84, стр. 228—234 і замітка ibid. с. 360. Про число 9 з боку фольклорного статя A. L. Lewis'a в антропологічній часописи „Man“ за 1903 р. Про число 7 гл. також в „Euphorion“ стр. 388 і д., „Die Siebenzahl in der Dichtung“. Про числа в сербській і хорватській епіці і в великоруських білінах є статі дра Маретича. Також статя Weinhold'a в „Am Urquell“ 1894, стр. 1—2: „Zur Bedeutung der Zahl Neun“ і третій розділ праці Daniel'a C. Brinton'a, The Myths of the New World. A treatise on the symbolism and Mythology of the Red Race of America, 1896.

¹⁾ Hrvatske narodne pjesme... iz „Naše Sloge“. U Trstu 1879, I, N. 1, стр. 7.

²⁾ Hrvatske nar. pj. II, стр. 422, варіант Баніча стр. 426, рукописний далматинський варіант ч. 160. Також ibid. стр. 423 вар. Кляріча і стр. 421 вар. Баніча I. Так само і в аналогічних піснях інших народів: в італійській: „L'a spuzà-la a la dumëgna al lünesdi a l'e spari“ (Nigra 215), в болгарських: „Зажени се млад Стоіан, ф сж-бота срету неделъ, ф собота булка доведе, ф неделъ свадба заправи. Кога је било понделник, Кралица писмо допрати“ і т. д. (Сборник за нар. ум. 1889, I, 39); „А во четворткоъ го оженила, А во петокъ — отъ аберь му дошолъ, На войска д' одитъ ендекъ да копать“ (Милановци: Бълг. нар. пѣсни стр. 91 (і стр. 165); словінські: „Zvečera se Marko oženio, Do sveta mu bela knjiga došla, Da bu moral vu rojnicu iti“ (Strekelj op. cit. I, стр. 89); польські: „Jesce z Kasiąnocki nie społ, Juz na wojenke odjechał“ (K. Kozłowski, Lud. Warszawa 1887, стр. 35) або „Raz z niąnocki nie przespał, Na wojenke iść musiał“ (Kolberg, Pieśni ludu polskiego. Warsz. 1857, I, вар. S.). Так само в французьких, каталанських, провансальських і ин. (C. Nigra, op. cit. стр. 233).

вінської балади, переймаючи від неї мотив про вхоплене жінки підчас танцю і вигладжуючи інші подробиці.

Таким чином старалися ми начеркнути генезу нашої балади і її відносини до інших подібних пісень. Порівняне, над яким ми довше спинилися, допоможе нам тепер оцінити вартість словінської відміни і розглянути критично деякі її мотиви.

Ми вже пізнали жерело нашої балади і перевели досить докладно порівнянє. Результат показав, що вона цілком від нього залежна, коли беремо на увагу головну основу і найважливіші мотиви. Однак та залежність має тут свої границі: словінська пісня бере вправді ту саму тему, але не перекладає її дослівно, лише перетворює і доповнює. Не все зачерпнено з первісного типу: багато дечого утворено самостійно або перемінено відповідно до артистичного смаку Словінців, багато дечого перенято від їх сусідів. Нинішній вид пісні се уже скомплікований продукт довгих часів, в яких не раз змінювалися люди і погляди. Се й бачимо по тих варіантах, що доховалися до нині. Кілько в них ріжниць, кілько фрагментів всіляких недокінчених гадок, кілько субективних додатків!

Розібрати критично матеріал нашої балади, оцінити його вартість і порівняти його з іншими продуктами народньої словесности — се задача не легка: вимагає вона спеціальної монографічної праці, до якої може хтось з часом возьметься, студіюючи критично-естетично словінські пісні. Я хочу обмежити ся лише до кількох найпотрібніших заміток, які самі насувають ся при порівнуваню словінської балади з полуднево-славянським матеріалом.

Вже давнїйше зазначили ми деякі спільні прикмети і не хочемо їх повтаряти. Вони вказують на се, що полуднево-славянські пісні впливали значно на творене словінських верзій. Коли се діяло ся, чи тільки в самих початках, коли наші пісні повставали, чи пізнїйше, коли вже були готові, сього не можемо сказати, бо до того не маємо жадних даних: можемо лише констатувати, що вплив сей істнував і то певне від часів найдавніших. Взаємини між Словінцями були від давна значні, улекшувані близькістю мови і племені. Особливо оживили ся вони за часів турецьких нападів, коли усіх єдинила спільна недоля. Оживили ся саме тоді, коли творили ся героїчні пісні про оборонців від турецької навали і відживали старі традиції. Тоді то наступала також і виміна народньої літератури, чого сліди бачимо не на однім місци. В тих часах розійшли ся і пісні

про Гунїяді, Матвія і иньших героїв далеко по чужих краях і між чужі народи.

В тих часах, а найпізнійше до XVII в. мусіла на мою гадку наступити остання редакція нашої пісні в такій формі, як її маємо в збірці під ч. 1. Що по за тим змінило ся, се були лише очевидні додатки або пропуски або незначні проби поправок. Нині неможливо сказати, котрі моменти основної редакції перейшли від Сербо-Хорватів або перемінили ся під впливом їх репертуару.

Можливо, що до тих часів може належати мотив, як Матвій дурить султана. Він міг повстати як анальоїя до подібного викруту Марка Кралевича, лише прибрав иньші форми відповідно до змісту пісні.

Иньші словінсько-сербські анальоїї мусіли появили ся, коли вже редакція прибрала закінчені форми. До ряду тих впливів зачисляю відміну в 4 варіанті. Матвій не бере на себе, як деінде турецької одіжи, лише:

„Poslo je po miniški žnidarji
De są mo strili miniški gvant“¹⁾

і убираєть ся в стрій монаший, подібно, як і в усіх полуднево-славянських варіантах. Згадка про кравця приходить вправді рідко, але за те маємо її в старій пісні, опублікованій Ботішичем²⁾. І тут кличе герой до себе монаха-кравця, щоб йому скроїв „чудну доламу“.

Перебиране в монаха (калуђера), як се каже Халанський, *locus communis* пол.-слав. епоса³⁾. Повтараєть ся воно усюди там, де є лише мова про перебиране. Навіть жінка Стояна накладає на себе монашу одіж, коли хоче дістати ся до мужа⁴⁾. Що се був загальний звичай, на те вказує і пісня „Краљевић Марко и Махмут Везир“, де оповідаєть ся про те, як висвободив Сибіяннин Янко і Секула замкненого Марка. Досвідчений Янко дає тут науку молодому Секулі і радить йому:

¹⁾ Strekelj, op. cit. с. 18; gvant = одіж.

²⁾ Ботішич, op. cit. N. 86, с. 236; Hrv. nar. pjesme II, с. 213, N. 48.

³⁾ Халанський, К вопросу об отраженіях сказанія о Бовѣ в сербском эпосѣ, стр. 279.

⁴⁾ Мил. Осветник, Разне срп. нар. п. N. 19 „Љуба Јанковића Стојана“; пор. Халанський, Юж. сл. сказанія о крал. М. XXXIII, стр. 89 (612).

„Ти обуци рухо калуђерско,
 А на главу капу камиљавку,
 Направи се прии калуђере,
 Да идеме у поље косово“¹⁾.

Монах відповідає в пол. слав. темах середньовічному пилигримови західних і північних народів, з яким стрічаємося в всіляких ситуаціях²⁾.

Найбільше відбився вплив полуднево-славянський, а властиво сербський на 4 варіанти балади. Вона не зближується цілком до переходових типів, лише приймає поодинокі елементи. Наперед говориться в ній про турецькі війни і згадується про лист від султана. Дальше приходить мотив про перебирання в монаха, про яких ми згадали вище. Вкінці подибуємо тут ще одну цікаву черту, що повторяється дуже часто в полуднево-славянській епіці.

Під час повороту, який відбувається спокійно, вступає Матвій до придорожної корими:

„So je mimo mlade birtine.
 Mlada birtina na pragi stoji,
 Taku je mil kral Matjaž govori:
 „Pernesi je (?) mi polič vina,
 Polič vina ali dva,
 Bama pila z vrancam obedva“ (стр. 19).

Се подробиця на позір незначна і маловажна, але вона має для нас велику вартість, бо вказує, що не лише цілі теми

¹⁾ Милан Ђ. Станић, Срп. нар. песме (јуначке) ч. I. У Београду 1870, N. 8. В аналогічній пісні у Поповича, Нар. јуначке песме, У Земуну 1859, стр. 70 нема вже перебирання.

²⁾ Про перебирання можна зіставити великий матеріал. Се зроблене в наведених студіях Созоновича і Сумцова, а передовсім у Childa на кількох місцях прим. в I томі при баладі „King Horn“, в V т. при баладі „John Thomson and the Turk“ а крім того ще V, 2, 4, 5, 279, V, 6 і т. д. Також у F. Liebrecht'a „Zur Volkskunde“, 1859, стр. 188–190, у R. Koehler'a, Kleinere Schriften, Berlin 1900, I, 117 і 584–5 і у А. Веселовського, Славянскія сказанія о Соломонѣ и Китоврасѣ и западныя легенды о Морольфѣ и Мерлинѣ. Спб. 1872, стор. 283–4. Усе те дотикає в першій мірі перебирання в пилигрима або монаха (діда). Інші форми перебирання зачеплені у Liebrecht'a а також в праці А. М. Лободи „Русскія былины о сватовствѣ“, Универс. Изв. 1903, N. 4, стр. 78 і д. і в розвідці А. Веселовського, Сказаніе о красавицѣ въ теремѣ и русская былина о подсолнечномъ царствѣ. Жур. мин. н. пр. 1878, N. 3.

(Marko Kraljević, Junak Sekol i ин.) і епізоди переходили від Сербів до Словінців, але навіть і поодинокі епічні образи.

Повисший образ належить саме до найбільше характеристичних в сербсько-хорватській епіці. Наведу кілька типічних місць для приміру: Марко Кралевиц і брат його Андрій пробували на пустім місці, де не було що їсти і пити. Андрій йде до коршми і находитъ „pred mehanom kramaricu Maru“ та просить її, щоби йому дала вина за два дукати „jedan meni a drugi vrančicu“ (стр. 21). Так само робить відтак і Марко: він не і дає „svom' konju šarinu“¹⁾.

Коні сербських героїв поють ся завсѣди вином і то червоним. Марко Кр. научив свого коня пити вино²⁾ і допровадив його таким способом до надзвичайної сили³⁾. Пізнійше ніколи не забував він поїти вином свого найвірнійшого товариша. Коли його не було, то усі знали, що

„Beћ он пије по механам винце,
Винце пије и поји Шараца“ (свого коня)⁴⁾.

Усі також знали звичаї Марка. В піснї „Sestra Leke kapetana“⁵⁾ виносять слуги Маркови вино:

„Do dva čabra crvenoga vina:
Jedan daše konju od megdana,
Krvav konjic do ušiju dodje,
Drugi popi na pohodu Marko“.

В иньшій піснї „Kraljević Marko i Svilajin ban“, де описують ся приготування до виїзду, не забуває Марко на коня „I četvrti (put) vinom napojio“⁶⁾. Подібно робили і иньші герої. Згадаю прим. пісню „Краљ Вукашин ухвати вилу и жени се њоме“, де кінь дістає відінського вина⁷⁾ на власну просьбу:

„Господине Вукашине краљу!
Поткуј мени ноге све четири,

¹⁾ Filipović, op. cit. стр. 24.

²⁾ Вук Караджич, Живот и обичаји нар. српскога. У Бечу 1867, стр. 241.

³⁾ Вук К. Рјечник, стр. 346. Халанскій, Юж. сл. ск. Р. Ф. В. XXVIII, стр. 14.

⁴⁾ Петрановић, op. cit. III, N. 15.

⁵⁾ Filipović, op. cit. N. 11, стр. 49.

⁶⁾ F. Š. Kuhać, op. cit. IV, стр. 293.

⁷⁾ Богишић, op. cit. N. 85, стр. 232.

Немој оштрих завраћати ѓавал',
 Напој то ме вином од Видина,
 И ракије са Демир Капије,
 Назобљи ме мисирском пшеницом“.

Се пригадуе нам дальший зворот 4 варіанту:

„Pio je sladko ipavčina
 Zoblo je rumena šenica“ (стр. 18).

Таких примірів можна би, розумієть ся, навести ще більше, бо у кожного героя був геройський кінь, а усі геройські коні і їдять і пють що инше як звичайні коні¹⁾. Те саме видимо і у инших народів; так прим. годують ся російські коні пшеницею²⁾, грецькі ячменем³⁾, а наші вівсом і сіном⁴⁾.

Се були б найважнійші сліди сербсько-хорватського впливу в нашій баладі. Як бачимо, нема їх надто багато.

Далеко більше можна сказати, коли йде мова про означене самостійних словінських елементів. Їх є уже далеко більше. Очевидно мусіла бути пісня більше популярна і тому увійшло до неї багато роботи місцевих співаків: звідси набрала вона так самостійного вигляду в обробленю теми і поодиноких епізодів. Перший такий важнійший мотив — про меньше важні не згадуючи — се мотив про птицю, який повторюєть ся в кождім варіанті, а навіть прибирає розширену форму в відміні

¹⁾ Про поєне і їду коний зібрано літературу у Ореста Миллера, Илья Муромец, стр. 182—3 і 260—1; Веселовского в критикі на збірку новогорських пісень *Опговоридиъ* а Ж. м. н. пр. 230, отд. 2, стр. 451 (розмова); Йогож, Южно-русскія былины. Сборникъ отд. русс. яз. и слов. И. А. Н. Т. 36, 1884, с. 17—21, у Афанасьева Поэтическія воззрѣнія Славянъ на природу. I, 620 і ин.

²⁾ В билині о Чурилѣ Пленковичу (Онежскія былины записанныя Ал. Ѳ. Гильфердингомъ. Спб. 1873, N. 8, стр. 75):

„Брала Чурилина добра коня
 Вела на конюшни стоялыи,
 И сыпала пшену бѣлоярову“.

Пор. також *ibid.* N. 189.

³⁾ В новогр. пісні у Sakellarios'a, N. 2 переносить кінь хлопця до дівчини за те, що вона його годувала ячменем. Liebrecht, Zur Volkskunde, стр. 156.

⁴⁾ „Насип коню вівса Та налий водиці Та поклади сіна
 По саміи перса, По карі очиці, По самі коліна“.

Антонович-Драгоманов, Историческія пѣсни малор. народа. Т. I. Кієвъ 1874, стр. 273. „Дай коникови вівса сіна, А Катеринонці меду-вина“ (*ibid.* с. 324). Також *ibid.* с. 260, 261.

ч. 3. Він ріжнить ся в основі від подібного мотиву в дальма-тинських варіантах.

В тамтих відмінах виступає птиця тільки на те, щоб передати лист від матери або любки. Се чистий тип мотиву: птиця післанець, в яким вона лише сповнює прошене иньших і переносить відомість призначеній особі, звичайно залюбленому хлопцеві або дівчині. Сей тип загально розширений. Ролю післанців сповнює тут соловій, ластівка, зазуля, сокіл, ворон, крук або голубка. Німецька поезія має навіть цілі пісні на ту тему¹⁾.

¹⁾ Птиця переносить звичайно листи залюблених: „Die Nachtigall als Botin“ — „Nachtigall, klein Vögelein, Willst du diese Nacht mein Bote sein“ питаєть ся хлопець, потім дає лист „in den Mund“ а прах переносить. Mittler (цитую в скорочених заголовках), Deutsche Volksl. 1865, N. 601, с. 465; Erk, Die deut. Volksl. I, зошит 3, с. 57; Hoffmann v. Fallersleben, Gesellschaftslieder I, с. 33 (Frau Nachtigall, mach dich bereit); L. Uhland, Alte hoch- u. niederd. Volksl. 1844, N. 15; K. Simrock, Die deut. Volksl. (Volksbücher т. VIII) с. 174, N. 86; J. Görres, Altdeut. Volks- u. Meisterlieder, 1817 і т. д. Також L. Erk, Deutscher Liederhort 1856, стр. 290; хлопець дає соловієви лист *ibid.* N. 91a, стр. 239. Соловій значить також в тій ролі і у Славян прим. „Ach prilet' slavjěku k okenku, Prinies od milěho povinku“ Kollár, Nar. zpiew. 2 вид. II, стр. 211. Одначе частіше виступає сокіл: „К ъему доѣ сив зелен соколе, Испод крыла ситну кыгу нушти“. Вук, С. и. п. II, 383. „Ой, орлоньку, соколоньку! Летиж в мою стороньку, Дай же знати родинонці, І рідной матінонці“. Головацькій, Народ. пѣсни галиц. и угорс. Руси. Москва 1878, I, с. 100—1; пор. також Гринченко, III, с. 179, 187, 231. В українській нар. поезії побіч нього іще орел, до якого звертають ся в питаннями і просьбами (пор. Голов. ор. cit. III, од. 2, с. 22) і ворон, що приносить відомости з побовища на просьбу умираючого. Подібно переносить крук в угорській пісні поздоровленє від увязненого (G. Heinrich, Ungarische Volksballaden. Ungarische Revue 18*3, II, стр. 158). Сокіл появляєть ся в славянській поезії, а ще більше уживають його помочи в північних піснях, в шкотських, англійських і шведських.

„O wohl ist mir, mein lustiger Falk,

Hast beides, Zung und Schwingen,

Sollst führen ein Brieflein zu meinem Treulieb

Und nur ihre Antwort bringen“ (Warrens, Schottische Volkslieder, с. 165 і Knortz, Lieder und Romanzen Altenglands,

с. 4) або в шведській баладі (Warrens, Schwed. VI. с. 61, N. 10, Die Linde):

„Und kam geflogen ein Graufalk schnell

Den Brief an Herrn Magnus den bring ich zur Stell'...

Der Falke den Brief in die Klauen nahm

Zu Herr Magnus Hofe geflogen kam“.

Разом з ним виступає одначе „німецький соловій“:

„O Nachtigall, klein Vogel

Willst du mein Bote sein,

В словінській баладі ніхто не просить птиці перенести вістку: про се не згадується в жаднім варіанті з виїмкою третього, де птиця сповнює роль опікуна. Усюди повідомляє вона Матвія з власної волі, очевидно з прихильности до нього. Сей мотив знаний також і у иньших народів, хоч не так дуже як попередній. Птахи грають часто роль добродійних істот і помагають героям своєю радою (сей погляд стоїть в певній звязи з вірою в переміну людей в птахів і стрічається в тій формі у багатьох народів)¹⁾. Птахи виказують також велике розумінє

Und zu dem Reiter fliegen,
Dem Herzgeliebten mein,

Und sagen, dass er komme zu mir“ (R. Warrens, с. 252, N. VIII Abendgang; пор. іше Mittler, IV, 5). З иньших птиць згадується іше зазуля, ластівка і голубка. Так пр. в німецьких піснях „Der Kukuck als Liebesbote“ (K. Simrock, D. d. Volksl. N. 122, с. 221 де нав. паралелі тої пісні) і в українських:

„Ой пошлю я зазуленьку

У чужую крайноньку

На всю свою родинючку“ (Б. Гринченко, Етнограф. Матеріали, Т. III, 1889, с. 410, N. 785, а також ibid. стр. 395, N. 714. Ластівка виступає в полудневих піснях (в італійських, полуднево-славянських і словінських і т. д.) а також і спорадично деінде, прим. в словацькій пісні „Čože si mi prissla čierna lastovička!“ „Donesla sem ljstok od twogho srdečka“. Pjsně světske, стр. 73, N. 72. Голуб-голубка сповнюють часто ту саму послугу, пр. в нім. пісні Die Taube als Liebesbote Uhland, op. cit. I, 2, 711 і Erk, op. cit. с. 465. Дуже часто виступає птах без близького означення, як се в словінській баладі: прим. в новгор. пісні в „Трагювдіа“ (N. 340) наведений у Liebrecht'a, Zur Volkskunde, с. 181, де милий переказує милий через пташка, щоби на нього чекала. Більше примірів з північних балад можна найти у Child'a прим. (птах переносить лист) II, 113, 356—360 і д., 365 і д., III, 4, 8, IV, 412, 482, 484 і д., V, 234 (The Gay Goshawk). Про се пор. зібраний матеріал у Потебні, Замітки о 2 п'єсах, Рус. ф. Вѣст. 1879, 2, с. 203 і д., Веселовскій, Юж.-русс. быльи. Сборн. т. 36, с. 403—405, Dieterich in Z. d. Ver. f. Volksk. 1902 „Die Volkspoesie der Balkanländer“; idem, Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Litteratur. Leipzig 1902, с. 131—2; 150.

¹⁾ Птахи остерігають прим. в данських піснях і взагалі у германських пр. „Ravengar und der Adler“. R. Warrens, D. VI. с. 26—29, також Die Edda... übersetzt von K. Simrock, 1851, с. 120—121; Гильфердингъ, op. cit. с. 258 (гавран); с. 515 (два б'їлыхъ лебедя); с. 891 (два сызнихъ голуба) і т. д. (в биллі Іван Годинович); Веселовскій, Юж.-русс. был., Сбор., с. 72—3, 138. Дещо находимо в студіях: G. Weickert'a, Der Seelenvogel in der alten Litteratur u. Kunst. Eine mythologisch archäologische Untersuchung. Leipzig 1902 (особливо розділ II, Die Sirenen, als menschenköpfige Vögel) і L. Hopf,

справедливості. В шкотській пісні не може пташок дивити ся на те, що дівчина шукає свого любка, не знаючи про те, що його убила Lady Maisry і розкриває їй цілу правду¹⁾. В иньшій знов пісні чує велике обурення на фальшиву любовку, що убила свого милого і робить їй справедливі докори²⁾. Велику роль грає рівнож пташок (найчастіше голуб) в баладах типу „Lady Isabel and the Elf-Knight“³⁾, де остерігає дівчину або промавляє до її фальшивого товариша. З власної також волі дає птах раду в новогрецькій пісні і помагає братови віднайти сестру⁴⁾. І в німецькій пісні стає птах (соловій) в пригоді молодцеві: він будить його і наказує йому скоро їхати до милої, щоби його не покинула⁵⁾. Птахи звіщають також господаря про його „щастє“ в наших (укр.) і взагалі в славянських колядках і щедрівках⁶⁾ пробудивши його зі сну.

Птах остерігає часом не тільки свого улюбленця, але і людий взагалі. Коли в Бадені вибухла холера в 1832 р., надлетіла нагло птиця з ліса, сіла на голову перехожого муштини і кричала „essts granabiar und bibernäl, so sterbts nid so schnäl“. По тім влетіла до села і так само голосила⁷⁾.

Tierorakel und Orakeltiere, с. 137 і д. Поп. R. Wünsch, Hessische Blätter f. Volkskunde 1903, с. 151—2. Далі Erk-Böhme, Deutscher Liederhort, 1893, I, с. 29—31, N. 10a і 10b. W. C. Grimm, Altdänische Heldenlieder, Balladen und Märchen. Heidelberg 1811, стр. 90 і 195—198.

¹⁾ Warrens, Sch. VI. с. 50; Jung Huntin.

²⁾ ibid. 45 „Graf Richard“.

³⁾ Child op. cit. I, стр. 22—62. Навіть в польськiм відломку находимо ще характеристичні слова:

„Waleciało ptásie z nowe kamienice,

Oddej sie, Kasinko, Bogu Ojcu w ręce“. (Kolberg, Krakowskie, II, 168; поп. Wisła: Karłowicz, Systematyka pieśni polskich IV, с. 412.

⁴⁾ *Τραγούδια* N. 4^{ος}. F. Liebrecht, Zur Volkskunde с. 190.

⁵⁾ L. Uhland, Alte h. u. n. d. VI., 1844, с. 59, N. 20.

⁶⁾ А. А. Потебня, Объясненія малорус. и сродных нар. пѣсень. II, Варшава 1887, стр. 78—82. Ластівка, зозуля, соловій.

⁷⁾ Johann Wurth, Beiträge aus Niederösterreich. Zeitschrift f. deut. Alterthum 1859, IV, стр. 26. Вкінці найбільше аналогічний примір власновільного повідомлюваня стрічаємо в новогр. пісні про Девгенія Акритя (Г. Дестунієв, Разысканія о греческих богатырских былинахъ средневѣковаго періода. Сборникъ И. А. Н., 1883, стр. 15 і д.). Коли Акрит орав, прилетіла пташка, сіла на його плуг і повідомила його, що його дім знищено а жінку уведено.

Найважнішим одначе продуктом словінським зістає ся цілий опис схоплення Алєнчіци. Нічого подібного не маємо деінде, ані в славянських ані в германських піснях. Правдоподібно мусів він повстати під впливом побутових обставин, бо танці на вільнім просторі були в загальнім звичаю у полудневих народів прим. у Сербів, Словінців і Румунів. Про се існує цілий ряд словінських пісень. Усюди вертає той сам образ: під липою стоїть стіл, а побіч відбувають ся танці. Особливо близький до нашого образ в пісні про схоплене дівчини дідьком (Strekelj с. 139, N. 83). Товариство танцює. В тім появляється „stari mož“, випитуєть ся хто найліпше танцює і каже:

„Po čim raje prodajate?“

„Ene po zlatu belimu,

Ene po zlatu r'menimu“,

далі дає румен злат і танцює.

В иньшій пісні (Strek. N. 82, с. 183) говорить ся знов про липу, стіл і танці:

„Tam stoji lipa zelena,

Spoda pa miza mirneta;

Tam se ljepi pûbi zbirajo“.

Липа і стіл приходять також в иньших піснях прим. Strek. N. 795—840. Липа, як місце сходин залюблених повтараєть ся в ріжних баладах так славянських як і чужих¹⁾.

Намовлюване під час танцю витворило ся також самостійно, одначе з оглядом на констукцію прототипу. До сього мотиву можна би зрештою дібрати досить паралель, але вони не мають близької звязи з словінською формою²⁾.

Сама утеча описана в пісні дуже подібно, як в французьких і каталянських верзіях. Мотив про коваля вплетений цілком самостійно на словінським ґрунті, але не новий. Його стрічаємо дуже часто в оповіданнях, переказах і новелях всіяких народів, між иньшим також у лужицьких Сербів. Численні паралелі зібрані у Келера: там зібраний також і ма-

¹⁾ Пор. приміром замітки Böhm e, op. cit., I, с. 590, II, 215—218 і Колляра в його збірці словацьких пісень.

²⁾ Прим. Zlatý zubok в 5 зошиті збірника Skultety - Dobsinsky — Slovenske pověsti 1860, с. 437—8. C. Nigra, op. cit. стр. 114 і д.

теріал дуже близького мотиву взування черевиків другим боком, себто зап'ятками на перед¹⁾.

Цілий епізод мусів звернути на себе увагу: подибуємо його також і в другій пісні про Матвія. Таких зрештою переносень цілих зворотів і уступів можна би навести далеко більше. Сам початок приміром першої пісні повтараєть ся з малими змінами і в пісні про женитьбу і смерть Лямбергара²⁾:

„Mladi Lamberg se oženil,
Sprelepo ženo je vzel
Sprelepo Alenčico,
Mlado polsko deklico“ —

а зворот „na sred Turcie globoke“ приходить в численних піснях³⁾. Таксамо і з гарним порівнянням Матвія з косарем: його знаходимо в пісні про дівчину-воячку⁴⁾:

„Gor in dol po kamre dirja
In Turke doli deva,
De jih za njo leži,
Kakor snopovja za ženci,
Ali trave za kosci“.

Вкінці належить іще згадати, що і імя Матвієвої жінки повторяєть ся в иньших піснях. Те саме імя має жінка Марка Кралєвича і Лямбергара: дівчина-воячка називаєть ся теж Аленчіцою; крім того знаємо „Ribnisku Alenčicu“ і „Desetnicu A.“⁵⁾.

¹⁾ R. Koehler, Kleinere Schriften II, стр. 561 (Über Zambelin, Libro di Novelle antiche, при числі 24) і I, стр. 381 - 2. Особливо часто в німецьких переказах. J. v. Negelein, Die Stellung des Pferdes in der Kulturgeschichte, Globus т. 83, 1903, с. 349 і там же наведен Henne am Rhyn, Die deutsche Volkssage im Verhältniss zu den Mythen aller Zeiten und Völker, 2 Auflage, Wien 1879, O. Schell, Bergische Sagen, Cebersfeld 1897, с. 565. Fr. Krönig і O. Schell, Sagen aus Nildergebra und der Burg Lohre, Urquell, 1898, с. 127.

²⁾ Strekelj, op. cit., с. 50, N. 18.

³⁾ Приміром Strekelj op. cit. с. 88, 95, 98, 100, 101, 103 і т. д.

⁴⁾ Strekelj, с. 99, 96, 98, 101, 102. Подібне порівнянє стрічаємо і в поезії иньших народів. Пор. Сумцов, Етюды обь А. С. Пушкинѣ, Рус. фил. Вѣст. 1894, XXXII, стр. 58 і пав. там Ждановъ, Къ лит. ист. рус. был. 44, 221 і Потебня, Объясненія малор. пѣс. II, 129—134. Подібні образи є прим. і у Каллубка; пор. Er. Sulimczyk Świeżawski, Odblaski ziemi świętej w literaturze polsko-łacińskiej XII (XIII) wieku. Wisła 1905, II, с. 199.

⁵⁾ Rutar догадував ся тому, що під іменем Аленчіци криєть ся якась мітологічна особа, але так далеко не треба мабуть сягати. Замічу, що побіч Аленчіци загально розвиросторене імя Marjetica.

Отсим прийшли ми вже до кінця студій над першою баладою. Лишаєть ся тільки питанє про її історичну сторону, але на нього не можна дати доброї відповіді. В житю Матвія нема ніякої стичної точки з нашою баладою; так само в історії Гунїяді і Ульріха Ціллі. Обяснене Рутара, що балада повстала під впливом оповідання про небезпечну їзду жінки Матвія, Беатріче з Італії на Угорщину і про її побоювання, щоби не впасти в руку турецьких загонів, не виглядає дуже правдоподібно. Одначе щось більше певне не можна поставити. Можливо лише, що імя Матвія опинило ся в нашій баладі анальоґічно до пісень про Марка Кравевича, до чого могли би помочи оповідання про перебиранє Матвія, які кружили загально між народом і мали початок в правдивих подіях з життя короля¹⁾.

VIII.

Словінські балади і пісні про Матвія, а спеціально балада: „Матвій освободжений з неволі при помочи доньки турецького царя“.

Друга пісня про Матвія займаєть ся неволею і освободженем²⁾ і знана в двох відмінах.

Три рази воював Матвій з Турками щасливо, аж за четвертим разом дістав ся до темної темниці, до вежі.

„Še pride Turka kralja hči
Naj mlajši hči Margetica.
Ga v okenci zagledala,
Se v njega je zagledala.
Tak reče mu Margetica:
„O kaj ti pravim, kralj Matjaž,
Prelepi kralič ogrski!
Še danes živ boš ti ostoū,
Ti jutre Turk bo glavu vzoū“.

¹⁾ Тих оповідань знаємо ще й тепер багато: доховали ся вони у Угрів, Словаків і Русинів. Про перебиранє Матвія в цілях воєнних гл. зрештою Bonfinius, op. cit. Dec. IV, Lib. VIII, c. 523. Csuday op. cit. I, c. 461. Franz Pulszky, Die Renaissance und König Matthias, Ungarische Revue, 1890, VIII, c. 665. Szalay, op. cit. III, стр. 316.

²⁾ Strekelj, op. cit., стр. 24—31, N. 9, 10a—č. N. 9 взятий з „Torbice jugoslavjanske mladosti“ III, 66—67; N. 10 був надрукований два рази; в ред. с. у St. Vraza, op. cit., c. 22—25, а в редак. č. у Scheinigga, op. cit. c. 9—13, том IV. Редакції а і b видано по раз перший з рукописів Враза і Прешерна.

Дай мені нагороду, а випущу тебе! Матвій питаєть ся, чи має їй дати срібла-золота, чи чого иньшого і довідуєть ся, що Марґетіца хотіла б його мати за мужа. Відповідає, що се не-можливо, бо — як каже:

„Doma imam svojo ženko,
Tri mlade sinke imam ž njo,
Mi turen boš odpirala,
Med njimi se boš zbérala“.

Марґетіца не чекає довго. Зараз упиває Турків вином, бере ключі і отвирає темницю. Потім лагодить п'ять коний, забирає всякого добра і утікає з Матвієм до його вітчизни. Щоби відвернути увагу погоні, уживають і тут способу перебивання підков, подібно як і в першій піснї, а крім того ще помочи перстень, який мав власть розсувати воду і лишати суху дорогу, але так, що ніхто сього не міг видіти. Турки дають себе над рікою здурити, що утікачі перейшли по греблі з накиданого каменя і роблять так само. За той час перебувають Матвій і Марґетіца до дому. Його жінка невдоволена з того, що муж привіз собі коханку і дає се відчутти Марґетіці, ставлячи її в дуже неприємне положенє. Одначе тут показує себе Матвій рішучим і каже шанувати свою любку, яка його випустила з темниці.

Варіант сеї піснї виказує кілька важнійших перемін. Зачинаєть ся заспівом, запозиченим з першої балади: *Lepa je krona ogerska*“, почім описуєть ся темниця вхопленого Матвія:

„Notri je bil let indan,
De ne vidil beliga dné
Ino sonca rumeniga“

Бачив лише Марґетіцу:

„Ona je k nemu tekala,
Kratke čase delala“

і заговорила раз до нього так:

„Ak me češ, Matjaž, uzét',
Jest te čem rešit z' ječe“.

Матвій не годить ся на те, бо має любу жінку і діти, але обіцяє їй віддати за молодшого брата:

„Matjaž kakor jest,
Krono ima lepo, kakor jest“.

Марієтіца пристає радо і повідомляє його зараз, що утече з ним в день св. Марії. Потім іде уже оповідане цілком так само як в першій пісні (N. 9). Лиш на кінці віддає Матвій товаришку утечі своєму брату на жінку:

„Ta čas po farja pošlejo
De jih presej undukaj poročijo“.

Отся балада і її варіант записані в полудневих частинах словінської території, в Країні і Гориції. Звідси нема нічого дивного, що стрічаємо її і у пограничних Хорватів з Істрії.

Хорватська балада¹⁾ перенята без сумніву від Словінців, на що вказує скорочена форма і брак закінчення, себто повороту до дому, і мусіла прийняти ся в новітших часах. На сю гадку наводить нас ся обставина, що в представленню намовлювання до утечі скомбіновано аргументацію обох варіантів словінських. Згадуєть ся про срібло і золото, так як і в першій варіанті, але побіч того повторяєть ся з другого місце про сватане за брата. Новітше походження не стратило б навіть тоді на певности, коли б припустити, що мотив про обіцяне срібла-злата приходив також і в другім варіанті, лише з часом затратив ся, бо і тоді зближаєть ся до нього хорватська відміна мотивом про сватане за брата, якого нема в першій, очевидно старшій варіанті. Так отже чи приймемо її за комбінацію обох словінських варіантів, чи за відміну другого — все буде один результат.

Поперед усього висуваєть ся знова питане про ітенеzu нашої балади і про її вартість що до змісту. Знова мусимо поглянути і розважити, чи її зміст оригінальний і незалежний від жадних взірців, а тим самим до певної міри опертий на дійсних, історичних подіях, чи може перенятий з готового вже матеріялу иньших народів, а коли б так було, то як його перейнято і оброблено.

На перший погляд може дійсно видавати ся, що пісня цілком незалежна, бо має деякі стичні точки з історичними фактами.

Коли приймемо, що під іменем Матвія доховали ся тут спомини про Гунїяді, то дуже легко впадає в очи його неволя у Джураца Бранковича і увільнене з неї за приобіццям засватання Матвія з сербською княжною. Се дуже підходить до другого варіанту, де дуже виразно підчеркуєть ся мотив сватання

¹⁾ Hrvatske nar. pjesme... iz „Naše Sloge“ II, стр. 59 — 61, N. LXII. Lipa Dore i knez Matijaš (в відділі женських).

за брата, отже за особу неприсутну. Можна б про те припустити, що в пісні злучено і скомбіновано історичні спомини про Ів. Гунїяді і його сина; спершу могло усе говорити ся лише про Гунїяді, який вийшов би отже з неволі, приобіцявши оженити свого сина Матвія з донькою деспота, а потім доперва, перенесено цілу подію на Матвія, через що впроваджено в пісню ту неясність і двозначність, яку бачимо в другім варіанті. Сей здогад міг би бути дуже правдоподібним, коли-б не те, що дальший перебіг пісні цілковито не годить ся з дальшою історією увільнення Гунїяді і коли-б не інші мотиви, про які дальше скажемо. Гунїяді увільнив сам деспот за обіцяне подружжя; тут не може бути мови про намовлюванє до сватаня в замін за випущенє з темниці, а що найважнійше про утечу, як діло „королівської“ доньки. Коли б навіть припустити, що нарід міг щось подібного оповідати і з нагоди увільнення Гунїяді, то все таки можна би се віднести лише до другого варіанту, який в порівнянню з першим виглядає на новішу формацію.

Можливий і другий здогад, що пісня повстала під впливом факту про поворот Матвія з пражської „неволі“ і про його заручини з Катериною. Матвій дістав ся на волю за ціну (хоч не виключно) свого подружжя і тому могли бути поголоски, що любка вивела його на волю. Але приймаючи се, знов не можемо собі вияснити, по що тут утечі, коли сам батько на усе годить ся, по що оповідання про лишену дома жінку Матвія, або про обіцянку сватаня за брата.

Бачимо про те, що при значних натяках на історичні факти, не можна припустити чисто історичного походження балади, хіба признати їх вплив на її формованє і злученє з іменем Матвія. Відкладаючи се на пізнійше, коли пізнаємо ближше складові мотиви балади, мусимо тепер звернути ся по раду до продуктів народної творчости сусідніх і дальших народів, аби переконати ся, чи нема там може подібних мотивів, які би більше підходили під зміст нашої балади і яснійше означили її жерело, ніж історичні дані, що в неоднім відмовляють нам своєї помочи.

І знов звернім ся наперед до найблизших сусідів, до полуднево-славянських народів, а спеціально до Сербів, маючи тепер більше управненя, коли показало ся при розсліді першої балади, що існував їх вплив на Словінців і що були тісніші взаємини між обома народами.

Дійсно, у Сербів стрічаємо дуже подібну пісню про осво-боджене з неволі Марка Кравевича при помочи доньки султана, себто пісню знану під заголовком: „Марко Краљевић и кћи краља Арапскога“¹⁾, або „M. Kr. prevario Arapku djevojku“²⁾. Варіанти не дуже різнять ся між собою, тому збираю усі подробиці в одну схему, беручи за підставу варіант Богішіча і Вука.

Мати Марка Кравевича питаєть ся його, чому він тепер „гради млоге задужбине“, або як в иньшій варіанті (Newen), чому йому сохне рука. На те син оповідає, як дістав ся на волю з арабської темниці і як допустив ся при тім великого гріха, за який тепер покутує. Араби зловили його і кинули „на дно у тавницю“, де він перебув цілих сім літ:

„Нит ја знадох, кад ми љето дође,
Нит ја знадох, кад ми зима дође“³⁾ (Вук).

Неволя була тяжка. — У Bos. 1:

„Pa me muči mukam svakojakim,
Danom muči, noću ne da spavat“.

Осьмого року одначе полекшало йому трохи, бо йому спри-яла донька арабського короля. Вона залюбила ся в нїм і при-ходила до нього ранком і вечером (Вук, Бог., Качан. 132), а на-

¹⁾ Вук Кар., op. cit., II, стр. 376—379, N. 64 і Filipović, op. cit. стр. 325—328, N. XLV.

²⁾ Богішић, op. cit., стр. 16—17, N. 4; Bosanac, Hrv. nar. rј. II, стр. 44—45, N. 13 = Бог. N. 5; стр. 45—52, N. 14; в додатку до збірника надруковано 6 варіантів (стр. 347—354) в досить значних витягах. Дальше буду їх означувати порядковими числами: 1 = Алячевич (с. 347) 2 = Ліч, 3 = Маркович (с. 349), 4 = вар. Павлюнка (с. 350), 5 = Павлінович, 6 = Триєкий. Сей послїдній варіант дальматинський, зближений до Вукового. Варіанти сеї пісні стрічають ся також в численних болгарських варіантах, які підпали значним скороченням і додаткам з иньших тем і правдоподібно перейшли від Сербів. Гл. 1, 2) Сборникъ за нар. ум. II, стр. 94, III, стр. 95—96; 3) Сборникъ отъ Български нар. пѣсни, Собр. С. В. 1884, N. 2, с. 16; 4) Качановскій op. cit., N. 132, с. 280—288 (М. Кравевича ищетъ его мать); 5) idem, N. 171, с. 403—404, в звязи з пісню N. 170 (Марко Кр. убиваетъ дѣвушку Арватку); 6) Миладиновцы, op. cit. N. 54, с. 63—65 (Марково псовѣдванье) і у Йорданова, с. 80, N. 29. Сю тему з огляду на пісні про М. Кравевича обговорює і Халанскій, op. cit., с. 443—452, який наводить крім того сербський варіант з „Neven“ 1855; її присвячено також місце в його ж розвідці „К вопросу о заимствованиях“. Р. Ф. В. 1884.

³⁾ Се повтаряєть ся в усіх сербських і болгарських варіантах.

віль серед ночі (Bos. 2, 3) та приносила йому їду і убранє (Bos. 14 і 4), жалуючи його тяжку долю (Bos. 14, ona mlada srca milostiva). Одного разу відважила ся вона заговорити до Марка на тему його освободження:

„Не трун', жадап, у тавниці Марко!
 Већ дај мене твоју вјеру тврду,
 Да ћеш мене узет' за љубовцу,
 Да избавим тебе из тавнице“ (Вук);

або у Босанца 14:

„Da ja znamem, kraljeviću Marko!
 Da mi možeš trvdu vjeru dati
 Da ti n'jesi vjeren ni oženjen,
 Da ćeš, m' odvest Prilipu tvojemu
 I da ćeš se oženiti za me,
 Puštila bih tebe iz tamnice“¹⁾.

Марко рішаєть ся скоро, паде перед нею на коліна і присягає, що не має анї жінки анї дітей, що возьме її за жінку і не покине ніколи²⁾. Се розрадувало дівчину: отворила зараз темницю і випустила свого любка; потім вибрала пару коний, вложила на них мішки з дукатами і пустила ся з Марком в дорогу.

Доти годить ся полуднево-славянська версія з словінською. Закінченє виглядає инакше, більше трагічно. Марко приїздить на попас і приглядаєть ся ліпше своїй товаришці. Чорне лице і білі зуби викликають в нїм обридженє: витягає зараз шаблю і ранить її смертельно. Дівчина просить його, щоби не лишав її на поли, але він не хоче навіть слухати її і вертає домів. В варіанті у Босанца закінченє трохи відмінне. Марко покидає дівчину серед пущі а сам утікає до дому, не слухаючи її жалів і просьб:

„Kraljeviću, milo moje drago!
 Vodi mene Prilipu b'jelome.
 Ako ne ćeš mene za gospodje,
 Vodi mene za robinje,
 Da ti metem dvora bijeloga
 I po dvoru da činim izmete“.

¹⁾ Сей мотив находимо у всіх варіантах в дуже малих відмінах (Bog. 5, Вук 64, Bos. 14, 2, 3, 6, Качан. 132, 171; трохи відмінно, бо з заміною роль у Милад. N. 54; без зміни у Сбор. от. п. п'фе. N. 2.

²⁾ В усіх варіантах майже дословно.

Той сам мотив, що дівчина хоче стати хоч би і слугою, коби лише у милого, повторяєть ся і в болгарських відмінах у Качановського (N. 132, 171), а також, як се зараз побачимо, і в иньших, чужих верзіях.

Халанський займаючи ся розбором сербських і болгарських пісень про висвободжене М. Кралеви́ча з неволі, зближував їх спершу з оповіданнями про Бову королевича, власне з тим місцем, де оповідаєть ся про його неволю у Маркобруна і про утечу¹⁾. Одначе ся паралеля не може остати нічим більше, як лише паралелею до мотиву: герой в неволі, донька цїсаря залюблюєть ся в нїм і стараєть ся його з'єднати для себе; він не стоїть в жадній близшій звязи з темою розбираних пісень. Се признав потім сам автор в своїй праці про Марка Кралеви́ча і навів виїмки з хроніки Дуклянського попа з XII в. на доказ, що вже тоді була наша тема знана. Тим одначе не хотів він звязувати їх степенем зависимости, лише мав на гадці звернути увагу на розширеність і популярність теми.

Безпосередне жерело сербсько-болгарських пісень видить автор в византийській поемі про Дігеніса і Акріта, яка була звїсна у Славян в виїмках знаних під назвою „Дїянїе и житїе Девгенїево-Акрита“²⁾.

Пригляньмо ся сьому жерелови, себто шестій книзі поеми, що містить опис неволі і увільнення сина Антіоха, представлений в оповіданю Дігеніса³⁾.

Син Антіоха дістає ся до неволі великого еміра з Мерфеке, Анльоравда. По трьох літах полюбила його донька еміра і коли не було батька в краю, тоді

*„Καὶ σὺντοια τὸν ἔλυσεν, ἄνδρα καὶ τὸν ἐπάρη
Καὶ δὴ μετὰ βουλῆς μητρὸς ἄρχοντ' αὐτὸν ἐποίηε“.*

¹⁾ Халанскій. К вопросу об отраж. сказанія о Бовѣ королевичѣ в сербскомъ эпосѣ, Р. Ф. В., XXI, с. 270 і д. Пор. також рец. Маретича в „Krit. obznana“, стр. 29 і замітку в його ж праці „Kosovsci junaci“ стр. 19.

²⁾ Гл. А. Веселовскій. Отрывки византийскаго эпоса въ русскомъ Вѣстникѣ Европы, 1875, V, с. 750—775 і Халанскій, op. cit. с. 451, де нав. Пыпинъ, Очеркъ лит. ист. с. 85 і д. і Галаховъ, Ист. р. слов. I, с. 405 і д.

³⁾ C. Sathas et E. Legrand, Les exploits de Digénis Akritas, épopée byzantine du X siècle, Paris 1875, с. 132 і д. Література про Дігеніса зіставляє у К. Krumbacher'a, Geschichte der byzantinischen Litteratur, II Auflage, München 1897, с. 827—832. Пор. також К. Dieterich, Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Litteratur Leipzig 1902, с. 93—101.

Син Антіоха вибрав раз пору, що могла надавати ся до утечі і почав її намавляти до утечі:

*„Εἶπε τῇδε καὶ τὴν βουλὴν, ἐξείλε καὶ τὸν φόβον
τοῦ πατρὸς ἀντὶς ἀμφοῶ, μήπως τὸν ἐξανοίξῃ
εὐθὺς αὐτὴν ἡνάγκαζεν ἔρχεσθαι σὺν ἐκείνῳ“.*

Дівчина бояла ся йти в так далекі сторони, але коли він на її питанє „καλέ μου, μὴ μ'ἄφρησῃς“ відповів, що її ніколи не покине і оженить ся з нею та присяг, що того додержить, рішила ся з ним утікати. На се годить ся також мати дівчини; приготвлюють ся коні, гроші і усе найліпше з батьківського майна і утеча зачинаєть ся щасливо. Одначе в дорозі син Антіоха лишає дівчину коло одного жерела і вертає домів, не зважаючи на її просьби.

Халанський признає, що обі верзії так близько підходять до себе і так годять ся в деяких подробицях зі собою, що не стоїть ніщо на перешкодї, щоби признати з дуже великою правдоподібністю їх звязь генетичну і то в тім видї, що епізод Дігеніса дав привід до зложеня полуднево-славянських пісень. Подібність дійсно велика і не можна її заперечити. В обох верзіях дістаєть ся герой до арабської неволі, позискує любов доньки короля або еміра і ктене ся, що не має жінки та додержить слова і утікає з нею до дому. Годять ся також деякі подробиці, як приготвлення до утечі: забиранє богатств і випроваджуванє коний, останній попас над жерелом (на що автор звертає спеціальну увагу так як і на подробицю про неприсутність батька, про яку згадує варіант болгарський у Міладіновці) і жалі дівчини в хвилі, коли герой відїздить.

Одначе між обома порівнюваними темами заходять також не менше важні ріжницї і то не лише в подробицях, але і в головній темі. Передовсім не має грецька верзія того „невільницького настрою“ що сербська. Про темницю і про тяжке бідованє увязненого цілком не говорить ся, а сама донька не робить нічого на власну руку, не ризикує багато, тільки йде за радою матери. Тут більше якогось вирахованя і практичности. Донька еміра любить вправді сина Антіоха, але не робить йому пропозиції до утечі. Противно, вона довго вагаєть ся, чи її можна на се зважити ся і рішаєть ся доперва за радою матери. Утеча залежить тут від сина Антіоха. Він прийшов на сю гадку і він намовляє дівчину, не щадячи присяг і обіцянок. Сам характер утечі не має нічого таємничого: при помочи матери,

а що найважнійше в неприсутности батька, можна було все дуже добре перевести. Вкінці і кінець не такий трагічний, бо син Антіоха не убиває дівчини, тільки полишає її на власні сили. Не кажу вже про се, що саме випущене увязненого відбувається не безпосередно перед утечею і що тому нема згадки про ключі, або про підпокуване, як се бачимо в полуднево-славянських і словінських верзіях.

Сі ріжницї не виключають можливости здогадки Халанского лише її обмежують. Се обмежене потрібне ще більше з тої причини, що цілком подібний мотив стрічаємо також і деінде і то в такій формі, яку безперечно можна б уважати за посередну з огляду на деякі подробиці, що з одного боку вяжуться з грецькою версією, але з другого зближують ся до полуднево славянських, а в часті і до словінських.

Маю на думці цикл балад зібраних у Чайльда під назвою „The fair flower of Northumberland“¹⁾. Вони знані в Англії, Шкоції, Данії, Норвегії, Швеції і Німеччині і передають таку тему²⁾: Молодий лицар сидить в темниці. Одного разу стоїть він коло вікна і бачить доньку властителя темниці, як та переходить. Кличе до неї: „Гарна дівчино, змилуй ся та зжаль ся наді мною; вкради ключі і випусти мене звідси“. Дівчина очевидно знає, хто сей вязень, бо відповідає: „О я знаю добре, що ви мене не потребуєте. Таж у вас є жінка і діти!“ Тоді лицар присягає їй на Христовий вінець, що він ще не жонатий. Дівчина дає ся тим переконати, йде до комнати свого батька і викрадає ключі з під подушки. Потім відмикає стайню, вибирає найліпшого коня і випустивши лицаря пускаєть ся з ним утікати. По якимсь часі приїхали вони до ліса і тут казав їй лицар злізти з коня і остати, розкриваючи цілу правду:

„Бо я тебе не потрібую вже,
Я маю в дома діти і жону“.

Се прибило дівчину, але вона таки не хоче розставати ся з лицарем і просить його, щоби взяв її принайменше на службу. Лицар не хоче і на се пристати, бо має ліпші слуги — і від-

¹⁾ J. Child, op. cit. I, N. 9, c. 111—118 „Гарна півітка з Northumberland“.

²⁾ Після варіянту С, передк. з Buchan. Ballads of the North of Scotland, II, 208 і переложеного в збірці P. Barrens, Schott. Volkslieder der Vorzeit, N. 31, стр. 137.

їздить, а дівчина вертає до дому, хилиючи зі стиду і страху голову перед вітцем і матір'ю.

Се теперішня форма теми, значно скорочена. Ширшу редакцію знаємо з XVI в., надруковану у Чайльда під числом 9А. Вона іще більше пригадує славянські пісні на ту саму тему.

Був колись король, уроджений в Шкоції, що дістав ся до неволі і мусів там мучити ся. Його взяли в тяжку і таку не-вигідну темницю, що не міг навіть простягнути ся. І раз, коли він так томив ся, прийшла до нього донька графа, прийшла гарна як ангел. Вязень побачивши її перед собою, почав говорити з слезами в очах: „Гарна пані, змилуй ся надімною і не дай мені вмирати в темниці!“ Дівчина відповіла: „Як я маю змидувати ся над вами, коли ви ворог нашої вітчизни“. „Ні, пані — каже вязень — я не ворог. Я прийшов тут з великої любови до вас“. Дівчина не довірює: „Як же ти міг прийти з любови до мене, коли ти маєш жінку і діти“, а тоді вязень: „Я присягаю на сьв. Трійцю, що не маю ні дітей, ні жінки, ніде, навіть в своїм веселім краю, в Шкоції! Як мене пустите на волю, я обіцяю оженити ся з вами; ви призначені панувати над замками і містами і королювати в будуарах“. Сі слова підбили цілком серце дівчини: вона йде скоро в комнати батька, краде його перстень, аби допомогти вязневи, збирає тайком багато золота, вибирає пару гарних коний, а усе на те, щоби втекти з королем. Відтак посилає „слугу“ з перстеном, щоби увільнити вязня. Увільнений сідає на коня і утікає з дівчиною. По дорозі приходять над зимну ріку. Дівчина боїть ся, але йде далі, бо на усе зважаєть ся — як сама каже — з любови до короля. Як вже були коло Едінбурга признав ся король, що має жінку і діти і питав ся, чи схоче бути його любкою. Дівчина обурилася дуже: „Ти фальшивий і невірний королю! Як можеш такий бути; не безчести мого імени, але витягни меч і скінчи мій стид“. Одначе король лишив дівчину і від'їхав. На се надіспіли два англійські королі і забрали її до її батька.

Інші варіанти стоять недалеко обох наведених: в трьох з них повтараєть ся згадка, що дівчина хоче бути служницею у фальшивого любка. Дунські й інші північні пісні зближують ся в першій половині до англійських і шкотських; друга половина виказує деякі різниці. І тут в норвежськім варіанті В. стрічаємо ся з мотивом про охоту служити у зрадника.

Північні версії нашої теми вказують виразно, що вона не обмежена на Грецію і полуднево-славянські краї, лише загально

звісна й розпросторена. Англійська версія А. стоїть навіть ближше до сербської ніж грецька. В ній маємо опис тяжкої неволі і мотив про охоту служити. Дівчина виступає самостійно без ніякої помочи і робить усе з любови до в'язня. Про матір, неприсутність батька і увільнене з неволі богато скорше перед утечею нема тут найменшої згадки. Утеча наступає безпосередно по умові і увільненню і має характер дійсної утечі.

З другого боку годить ся вона з грецькою версією в деяких основних мотивах. Ще більше впадає се в очи в відмінї С. І в північних і грецьких версіях виходить початок намовлювання не від дівчини, лише від хлопця, в обох не має вона з початку довіря і треба її довше переконувати, в обох кінчать ся усе менше трагічно, бо в'язень не убиває її, тільки лишає.

З висше сказаного бачимо отже, що тяжко рішити, що послужило жерелом полуднево славянських і словінських пісень. Та сама тема розроблена і у північних германських народів і у Славян і у Греків і розвинена так, що її поодинокі мотиви і епізоди повтаряють ся то в піснях одних народів, то в піснях иньших. Групуючи усе по близькості деяких характеристичних мотивів дістаємо такий образ:

1) Верзії пол.-славянські, півн.-германські і версія грецька творять одну групу в порівнянню з словінськими версіями. В них згадуєть ся — в противенстві до словінських — обман в'язня і його зрадливе поступоване. Усюди, без огляду на се, хто зачинає намовлюване, стараєть ся в'язень піддурити дівчину і переконати її, що не має ані жінки ані дітей і що додержить їй слова, а пізнійше розкриває їй сумну правду і або убиває її або лишає серед поля, не зважаючи на її просьби, навіть на се, що хоче стати його слугою. Утеча представлена в них завсідн без погоні і більше спокійно, зі згадкою про відпочинок над жерелом або в лісі, де в'язень скидає з себе маску любови і вірности. Ціла друга половина верзії, себто утеча і полишене дівчини навізає тут до численних балад про зведене дівчини і її смерть або опущене зі сторони зрадливого любка. Численні паралелі наведені у Чайльда¹⁾ в 4 числі першого тому, у Карловича²⁾ і у Сумцова³⁾, а найбільше схожости виказують ні-

¹⁾ Child, op. cit., I, c. 22—55. ²⁾ J. Karłowicz, op. cit., Wisła.

³⁾ Сумцов в рецензії на твори Романова в „Огчоті о присужденіи премій Макарія“. Записки Имп. А. Наукъ, т. 75, с. 164—5. Рецензент приходить до результату, що між піснями всіляких народів про уведенє дівчини „прямой зависимости не замѣтно“.

мецькі балади і деякі польські. Для прикладу наведу пісню знану під заголовком „Stolz Sieburg“. Співом принаджує до себе Сибурі доньку короля: вона сама хоче з ним їхати. Приходять на зелене, цвітисте місце і сідають до відпочинку. Тут стинає їй С. голову.

Серед тої групи зближують ся до себе пол.-славянські і північно-германські відміни мотивом „служби“ і иньшими прикметами, які не приходять в грецькій відміні, що має багато самостійного і нового і зближуєть ся до полуднево-славянських мотивом „жерела“. Крім того звязують ся по часті північні відміни з грецькою відміною мотивом „хлопець намовляє до утечі“.

2) Словінські варіанти творять окрему групу при усій згідності в основнім мотиві. Найважніші дві ріжницї. а) До утечі намовляє донька султана, бажаючи за се не срібла і злота лише самого вязня, але не дізнає заводу. Вязень відразу каже їй правду, що має жінку і діти і тому не може з нею женитись. В другім варіанті обіцяє їй місто себе свого брата (N. 10). В обох випадках рішаєть ся дівчина утікати з в'язнем, щоб стати його любкою або віддати ся за брата. б) Розвязка щаслива, бо король дотримує слова, про яке навіть в першім варіанті нема мови і не зраджує дівчини. Вкінці є ще й третя важна ріжниця. За утікачами пускаєть ся погона, так що вони мусять уживати всіляких способів, аби дійти щасливо до дому.

Обі сї групи звязані спільним головним мотивом:

- 1) герой дістаєть ся до неволі;
- 2) в неволі залюблюєть ся в нїм донька властителя темниці;
- 3) висвободжує його з неї по уложеню угоди;
- 4) утікає з ним до його дому.

Сей мотив міг повстати під впливом дійсних подій, які могли повтарятися без огляду на край і національність. Порівняймо приміром нашу думу про Івана Богуславця²⁾, де опи-

¹⁾ K. Simrok, op. cit., N. 8, стр. 23 і д. Паралелі сеї балади відбігаючи значно від себе находимо у нього ж в ч. 9 „Stolz Heinrich“ стр. 23 і у Kretschmera, Deutsche Volkslieder I, 187, N. 106, близші в „Wunderhorn“ I, 39, у Meinert-a, „Sammlung der Volkslieder...“ Berlin 1807, 69, у Kretschnera, op. cit. II, 199, у Erk'a (Irmer) „Die deutschen Volkslieder...“ 1843 (Neue Sammlung) II, 3, 10 (вз. з Simrock'a с. 596).

²⁾ Антоновичъ - Драгомановъ, op. cit., стр. 241—243. Приклад не тратить нічого, коли-б навіть дума була підроблена. Характеристична подібність сеї української думи з варіантом Іліча (Bosapas,

суєть ся анальоїчна подія. Козацький отаман сидить в „темній темниці“: його „пізнає“ пані Кізлевская і намагає його, аби покинув віру християнську і гуляв з нею; отаман не годить ся на се, одначе уступає пізнійше і йде в тереми Кізлевської. Дума має бути переповідженєм епізоду, оповідженої в „Исторіи Руссовъ“ під р. 1583¹: козаки вибрали ся проти Турків. Підчас виправи „писарь Богуславецъ захваченъ былъ Турками въ плѣнъ при городѣ Козловѣ; но послѣ Запорожцами былъ вырученъ помощію Семиры, жены паши турецкаго, которая выѣхала вмѣстѣ съ Богуславцемъ въ Малороссію и была его женою“ (стр. 31—32). Паралель до поодиноких епізодів і мотивів можна би навести дуже багато. Досить звисний мотив, що підпоюють ворогів і крадуть їм тоді ключі, аби увільнити в'язня. От стрічаємо ся з ним у Сушіля¹) в пісні „Нерозпані“. Брат сидить в темниці. Кася хоче його увільнити, а раду дає жінка Турка:

„Neplač ty Kačenko
Přepěčna švadlenko.
Pána opojíme,
Klíče mu ukradem,
Temnicu odemknem“.

Так і зробили.

Одначе з тим усім не можна заперечити, що між усіми наведеними мною верзіями існує так велика схожість в подробицях, а навіть в деяких образах, що годі думати про їх самостійне, незалежне від себе походженє. На мою гадку вони повстали на основі французьких оповідань і пісень, в яких описувало ся війни з Сарацинами і цілком анальоїчні події неволі і утечі і звідси розійшли ся до иньших народів, де підпали всіляким змінам і прийняли деякі готові теми, а передовсім тему

Hrv. nar. pj. II, с. 347—9) на точці мук за віру. В обох піснях приходить ся героєви терпіти всілякі переслідування за те, що не хотів покинути християнської віри. З цікавих анальоїй згадаю іще про опис темниці, що приходить в думі про Марусю Богуславку (Ант.-Драг., ор. сіт., стр. 230) і дуже підходить до опису в баладі про Матвієву неволю: „То вже трицять літ у неволі пробувають, Божого сьвіту, сонця праведного в вічі собі не видають“. Розумієть ся, що обі анальоїї застають ся лише анальоїями, які повстали незалежно від себе під впливом обставин.

¹) Fr. Sušil, Moravské národní písně, Druhé vydání, V Brně 1860, стр. 793, N. 16; наведено і у Ант.-Драг., стр. 239—40.

про уведенє дівчини і зраду. Сей мотив міг зрештою бутн і в французьких жерелах, лише не доховав ся або відділив ся і пристав до иньшої теми.

Мотив про увільненє увязненого героя з темниці при помочи залюбленої доньки володаря або властителя тішив ся загальною популярністю і був на всілякі способи оброблюваний. Річ діяла ся звичайно в неволі поганській або сарацинській, а увільнювала донька або невірна жінка короля. Так пр. в франц. *Chanson de geste „Floovant“*, що опираєть ся на дуже старій традиції і походить з 12 столітя, герой веде війну з поганями і дістаєть ся до сарацинської неволі. В нїм залюблюєть ся донька поганського короля і увільнює його з темниці, стараючи ся з'єднати його для себе¹). В циклю про *Guillaume d'Orange* увільнює героя поганка *Orable* і переховує у себе²). Подібну в дечім тему, як в другій баладі про Матвія, стрічаємо в великій епічній пісні з часів хрестоносних походів в „*Baudouin de Sebourg*“. Герой *Ernout v. Beauvais* дістає ся до сарацинської неволі, яку йому улекшує княжна Елеонора за се, що обіцяв її віддати за свого сина³). В *chanson Chevalerie Ogier*⁴) сидить герой цілих сім літ в темниці, а за той час відвідують його дами і приносять йому їсти. В „*Gaufrey*“, в творі незнаного автора з початку XIV в. сповнює ролю помічниці поганка *Flordespine*⁵).

В німецькій літературі подибуємо також часто оброблена нашої теми. В дуже популярнім романі *Pleier'a „Tandarois“*, який доховав ся і в чеській редакції, кидає героя Кандаліон до темниці. Одначе залюблена в нїм сестра властителя Антонія, витягає його в ночі при помочи своїх дівчат простиралами з темниці і ховає його в своїх комнатах⁶).

¹) G. Gröber, *Die französische Litteratur* в „*Grundriss der romanischen Philologie*“ II, 1 Abt., Strassburg 1902, стр. 537.

²) *ibid.* стр. 469 і О. Миллеръ, *Илья Муромецъ*, стр. 876.

³) G. Gröber, *op. cit.*, стр. 815.

⁴) L. Gautier, *Les épopées françaises, étude sur les origines et l'histoire de la littérature nationale*, III, с. 241, нав. у О. Миллера, *op. cit.* стр. 876.

⁵) G. Gröber, *op. cit.* с. 800. Нашу тему стрічаємо також в версіях про Мерліна. Нпр. прим. О. Klob, *Beiträge der spanischen und portugiesischen Grallitteratur*, *Zeitschrift f. roman. Philol.*, 1902, с. 181.

⁶) K. Goedeke, *Geschichte der deutschen Dichtung im Mittelalter*, 2 Auflage 1871, II, стр. 138.

Не лише мотив про увільнення героя з в'язниці був загальнозвісний в західній середньовічній літературі. Се треба сказати також і про утечу героя з дівчиною або жінкою, що його увільнила.

В творі Ульріха з XIII в. оповідає ся така подія¹⁾, що дуже підходить під тему наших пісень:

Віллегальм дістаєть ся в неволю поганського короля. Тут бачить його Арабеле через вікно темниці. Вона часто появляєть ся перед вікном, а відтак плакає його в тайні, почувши до нього любов. На той час відходить муж, лишаючи їй сторожити темниці. Арабеля не може оперти ся покусі і випускає в'язня. З ним грає тепер в шахи і обідає; заким муж вернув, було усе зладжене до утечі; корабель наладовано багатствами і на нім утікли Віллегальм і Арабеле.

Подібність з грецькою версією впадає тут зараз в очи.

В оповіданню про Вальтера Аквітанського, так як воно передане в хроніці Богуфала, сидить Вислав в темниці. В неприсутности мужа почула до нього любов Гельгунда і утікла з ним до його вітчизни²⁾. Тут же подибуємо й иньший епізод, в яким знов вертає подібний мотив, як в наших піснях, лише трохи змінений.

Вальтер мучить ся зв'язаний невірною жінкою. Увільнює його сестра Вислава, якій повірив брат сторожу над ув'язненим. Її спокусила надія, що в'язень може з нею оженити ся і тому сама запитала його, чи не возьме її за жінку, коли б його освободила. „*Spondet ille et juramento confirmat, quod eam maritali affectione, quoad vixerit, pertractet*“ — одначе не додержує слова. Іще більше зближені до нашої теми англійські балади, в яких виступає „*Young Beichan*“³⁾:

Беікан дістаєть ся до сарацинської (або турецької) неволі, де мусить зносити тяжкі муки і не бачить божого світла. Його полюбила донька короля Susan Pye і тому зайшла раз тайком до темниці. Довідавши ся, що він не бідний, підкупила сторожу золотом і сріблом (вар. А.), дістала ключ від темниці і випустила свого любка. Потім дала йому корабель і харчів і виправила домів, обіцяючи, що за сім літ сама прибуде до нього. Дальше йде вже иньший мотив про поворот героя на весіле мужа. В варіантах згадуєть ся ще, що донька короля зажадала

¹⁾ *idem*, стр. 130—131.

²⁾ Дюбода, *op. cit.*, Унив. Изв., 1903, N. 4. стр. 112.

³⁾ Child, *op. cit.* I, стр. 454—483.

від Бейкана присяги, що слова додержить і з ніким не оженить ся (Е); в варіанті С. чує Isabel пісню вязня, що як би його освободила чи то вдова, чи дівчина, то зараз оженив би ся з нею; вона викрадає батькови ключ від темниці і випускає вязня¹⁾.

Як бачимо, була наша тема дуже звісна і підлягала всіляким перерібкам і комбінаціям²⁾. Славянські, грецькі і північно-германські пісні представляють теж лише оброблене тої самої теми, яка кружила чи то в піснях, чи то в оповіданнях. Невияснена лишається тільки ближша зв'язь між усіма версіями, особливо зв'язь північно-германських версій з славянськими і грецькою. Народи, що могли посередничити, себто Німці й Італійці, не мають тої теми в такій формі, як в наших піснях. Ближша зв'язь існує тільки між полуднево-слав. піснями про доньку арабського короля і грецьким епізодом про Дігеніса Акриті та між ними і словінськими баладами.

З сербськими піснями вказують словінські значну подібність в початкових частинах: місце, де дівчина намагає Матвія, годить ся навіть дослівно і повтарається в усіх варіантах обох пісень. Зрештою однак маємо в словінських баладах цілком окреме оброблене.

Друге питання, чи воно первісне, чи доперва пізніше. Можна догадувати ся, що первісна форма зближувала ся лише до теми сербських пісень, а змінила ся пізніше навіязуючи до історичних споминів про любовницю Ульріха Ціллі або навіть самого Матвія. Ще можливійше, що взагалі ціла версія витворила ся доперва під впливом полуднево-славянських пісень про Марка Кралевича і прийняла ся у Словінців в зміненому виді при-

1) Гл. Knortz, *Lieder und Romanzen Alt-Englands*, стр. 18, Созоновичъ, *op. cit.*, Варш. Ун. Изв. 1897, V, стр. 41—45.

2) Навіть в польських піснях передається сей мотив: хлопець сидить в темниці, дівчина освободжує його на його просьбу і гине з його руки. Пор. Kolberg, Mazowsze, III, N. 116; Wójcicki, *Pieśni Białochrobaków*, I, 96—97. Про се гл. Karłowicz, *op. cit.*, Wisła IV, c. 418—9. Ремінісценції тих мотивів зустрічаємо також в одній бельгійській пісні. Хлопець сидить в темниці; в нього залюблюється донька надзорці і просить судю, щоби його випустити, а коли се не помагає, бере батькові ключі і хоче випустити милого. Однак милий хоче умерти на її руках. O. Wolff, *Hausschatz der Volkspoesie*, 1853, c. 278, *Der Gefangene*. В иньшій шведській пісні, яку подибуємо і у Німців (Kretschmer, *op. cit.*, I, N. 11), освободжує мила милого з неволі таким способом, що посилає йому в хлібі пильники. Пор. Erk-Böhme, *Deutscher Liederhort*, I, IV, 63, стр. 222—4.

ладжена до місцевих традицій. Спомини про Гунїяді і Матвія підходили до мотивів сербських пісень і вплинули на се, що їх перенесено на готові вже взірці: змінив ся лише характер пісні. Словінці знали і Гунїяді і Матвія як чесних і справедливих панів, тому не могли не змінити місця про зрадливе поступоване Марка Кралеви́ча. Матвій поступає навіть в тяжкій неволі чесно і справедливо і додержує свого слова. Щасливий кінець явив ся також з огляду на історичні події. Інша річ, що тепер трудно означити, які саме факти причинили ся до того — чи історія увільнення Гунїяді з неволі за ціну подружжя його сина Матвія з Елізабетою Цілли¹⁾, чи поворот Матвія з Праги з першою його жінкою Катериною, чи може любовні пригоди Ульріха Цілли. Першу евентуальність можна б приложити до другого варіанту, де Матвій обіцяє Маретіцу оженити з своїм братом. Мотив про спроваджене любки до дому витворив ся самостійно і то найправдоподібніше під впливом численних оповідань про любки Матвія і Ульріха, в яких навіть далеко більше говорило ся, ніж в дійсности було. Матвій, як подають жерела, спровадив собі любку з походу під Броцлав і жив з нею дуже щасливо²⁾: Варвара походила з дуже знаменитого роду, але була тиха і невибаглива і не робила нікому прикрости і кривди, хоч могла надуживати своєї власти, бо Матвій був дуже до неї прив'язаний і любив її щиро. Цінив в ній і шанував також матір одинокі своєї дитини.

Характер Варвари пригадує нам Маретіцу з балади. І про Ульріха могли розказувати багато на ту саму тему. Літописець графів Цілли згадує прим. про його любові з надворною дамою Веронікою³⁾.

На підставі усього вище сказаного приходимо до такого результату: Словінська балада про освободжене Матвія з неволі представляє перерібку дуже популярної теми, з якою стрічаємо ся у иньших народів, а головню у Франції, Англії і Німеччині і повстала під впливом сербської пісні про Марка

1) Матвій був дійсно заручений з Елізабетою а навіть ожениний, тільки не жив іще з нею задля свого молодого віку. Вона померла незабаром по шлюбі. Fraknoi, op. cit., стр. 19—25.

2) *ibid.* стр. 234. Slovanstvo. Spisali J. Majciger, Max Pleteršnik in Bož. Raič, стр. 46.

3) Chronika der Edlen Grafen von Cilli... Hahnii Collectio... II, стр. 683.

Кралеви́ча і місцевих історичних традицій, що причинили ся до її запозиченя і вплинули на її теперішній вигляд.

Вкінці згадаю ще, що до балади дістали ся і казкові мотиви, як прим. мотив про перстень, вкинений в воду, щоби можна перейти по сухім дні. Епізод про дурене Турків належить до ірупи оповідань про дурні народи¹⁾ і повтаряєть ся в звязи з иньшою темою в одній сербській пісні.

В звязи з піснями про неволю Матвія стоїть також одна північно-хорватська пісня²⁾, про яку тут хочу згадати, бо вона оспівує також неволю короля. Початок пісні зближуєть ся заспіву словінської балади:

„Vojeval, vojeval dobri kralj Matiaš,
Troje boje spravil, troje kopje slomil,
Troje kopje slomil, v Turske ruke dopal“

але дальший перебіг цілком иньший. Матвій йде стежкою, а три турецькі баші говорять до себе тихо пливучи Дунаєм:

„Da nam je ulovit kralja Matiaša,
Mi bi njemu dali troju smrt' zbirati:
Prvu bi mu dali: na krasu sgoriti;
Drugu bi mu dali: va tamnici sgnjiti;
Tretu bi mu dali: od sablje umriti“.

Се зачув Матвій, розлютив ся дуже і почав Турків ганьбити. Усі їх кари не для нього: йому лише від шаблі умирати.

Пісня не має в собі ані нічого історичного ані се навіть самостійна пісня — се тільки змінений трохи уривок з пісні про Секулу і царя Сулеймана³⁾. Секулу схопили Турки до неволі. Сулейман питаєть ся його, якої хоче карі:

„Али ћу те бацит' у Ситницу воду
Ал' на живом изгорјети огњу,
Али ћу те обесит' јунака?“

1) Сумцовъ, *op. cit.* Записки т. 75, стр. 196—7; Клингертъ, *Сказочные мотивы въ исторіи Геродота*, К. Унив. Изв., 1902—3. Численні причинки в „*Am Urquell*“ II, III, IV.

2) Fr. Kurelac, *Jačke ili narodne pësme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župach šoprunkoj, mošonjskoj i želežnoj na Ugrih*, Zagreb 1871, с. 203—4, N. 498.

3) Богишић, *op. cit.*, стр. 283—4, N. 101; Станић, *Срп. и. п. и нар. пр.*, стр. 84—5 (Роцтво Бановић Секуле).

Секула не задоволений ані одною карою: хоче згинутися від шаблі.

Мотив мусів бути дуже популярний, коли пристав до Матвія. Що більше, його подибуємо ще в кількох піснях про інших особи. У Вука перенесений він на Юрішіча¹⁾, у Куреляца на якогось Джурджа, якого хоче зловити 300 яничарів²⁾. Там же перейшов він в іншій пісні³⁾ на звичайного авантюриста, якого запросила до себе жінка Шермана, гадаючи, що муж не прийде.

Дотеперішні три балади про Матвія повстали принайменше в частині під впливом історичних споминів, переймаючи захожі, підходячі теми. Четверта пісня⁴⁾ носить цілком інший характер — це найзвичайніша легенда, до якої причеплено імя угорського короля.

Матвій хоче вибавити свою матір, в другім варіанті свою любку з пекла, а Пан Біг радить йому купити жовті гуслі і заграти перед пеклом. Матвій слухає божої ради, вистрашує грою дідька з пекла і дістає дозвіл витягнути собі звідти бажану особу. На нещасте ні матір, ні любка не вміє удержати язика в роті і починають проклинати пекло. За те відривають ся і знов спадають до нього.

Матвія причеплено до пісні тільки через слово *краль*, яке було в первіснім тексті. Словінець чуючи його само собою нагадував собі свій ідеал, Матвія, і втягнув його в пісню. На це вказує другий текст (N. 65), далеко повніший і обширніший. В нім згадується лише „*deveti kralj*“, що пливе засумований в човні попри човна Господа Бога і Ісуса Христа. Бог питається про причину його смутку, на що він відповідає, що не може бути веселий, коли не може ніде знати своєї „*žlahtne starše*“. Бог радить йому заграти на скрипці. Деветі *краль* став перед дверми пекла і грав день і ніч, аж доки не вийшов дідько і не дозволив йому забрати собі тільки душ, кілька схоче. *Краль* забирає матір, одначе і тут кінчить ся тим, що вона вертає до пекла.

¹⁾ Вук К., II, N. 52, стр. 321—2, стрічка 60—86.

²⁾ Kurelac op. cit., I, N. 471, стр. 170.

³⁾ idem I. N. 456, стр. 155.

⁴⁾ Strekelj, op. cit. надруковав три відміни в 4 редакціях. I, с. 112—116, N. 64 a, b, 65 і 66. З того по раз перший появляють ся N. 64a; інші були друковані: N. 64 b у Враза, op. cit., 6—7, N. 65, у Равнікара, op. cit., 2—5, N. 66, записаний Валявцем в „Slovanski Glasnik“ V, 1860, 24.

Пісня повстала під впливом церковної літератури, який був і вістав ся у Словінців дуже великий і перейшов глибоко в верстві народа, в його жите-бутє і в його творчість далеко більше, чим у иньших славянських народів. Половину більших пісень, а хто знає чи і не більшу творять або легенди про сьвятих і їх чини, або про всілякі демонольоїчні появи. Особливо велику ролю грає при тім другий сьвіт, а властиво його страшнійша і більше знана частина, пекло, з яким стрічаємо ся також в нашій пісні (пор. прим. у Strekelja N. 390 „Duši rešeni s sveto mašo in pomočjo Marijino“, N. 374—385 „Duša v pekel zavrjnena“, N. 386—389 „Duša vagana“, N. 392—396 „Študenta in kelnarica“, N. 397—400 „Tri pogubljene duše“ і т. д.).

Що пісня завдячує свій початок церковному впливови і не має в собі нічого мітичного, як се хоче видіти проф. Рутар, про се сьвідчать дві знані мені паралелі, чеська і лужицька.

Чеська¹⁾ пісня цілком нагадує словінську, лише місто Матвія згадуєть ся „David kral“. Йому доносить Матір Божа, що його мати в пеклі. Давид бере зараз гуслі і йде перед пекло грати. Грою викликує свою матір і иньші душі, а також і дідька. З ним закладаєть ся, хто ліпше заграє і виграє свою матір. Одначе

„Dušičky se jí chytaly,
Z pekla ven vyjít nedaly“.

Іще близша до словінської лужицька пісня: там говорить ся і про божу раду заграти, так як і в словінській пісні ч. 65 і 66:

„Što sy tak zrudny, Dawicé,
Zo sebi ne 'raješ!“
„Och, kak da necham zrudny być,
Dyž nimam nikoho.
Nen a mać staj mi wumrelaj,
Wobaj se heli palitaj““.
„Och Dawicé, och Dawicé,
'Zmi sedi jeno huslički!
'Zmi sebi jeno huslički,
A 'raj ty rončka tsi“.

Лише кінець трохи відмінний²⁾.

¹⁾ Sušil, op. cit., стр. 2, N. 2 „Sv. David“.

²⁾ Haupt-Smoller, Pjesnički hornych a delnych Łužiskich Serbow, Grimma 1841, I, с. 273—4. Моравська і лужицька передрукована у Кугача, op. cit., IV, стр. 266, N. 1490.

Близькість усіх трьох пісень дуже велика, одначе вона свідчить тільки про се, що мотив перенятий з спільного жерела. Яка церковна пісня або взагалі яка книжка (апокрифічна) була тим жерелом, не можу на разі сказати. Певно тільки, що латинська, римсько-католицька, бо стрічаємо її лише у католицьких Славян.

У Словінців з Давида зроблено через звукову подібність „deveti“, а другу частину звороту „краль“ полишено.

IX.

Перекази про сон і поворот Матвія і подібні славянські оповідання про заточених і сплячих лицарів.

Крім пісень мають Словінці ряд дуже популярних оповідань і переказів про Матвія. Осередком стає в них король Матвій, незвичайний герой національний, якому лежить завсіди на серци добро народа і будучність нації. Народ оповідає про його війни з ворогами і про його справедливість, яка вже більше не вернеться, хіба що він ще раз встане і вийде на білий світ. Тепер захований він в горі разом з своєю дружиною.

Раз був вже такий час, коли „настала велика біда і нещастє, якого не виділи навіть ті кроваві літа, коли мало що не кожного року виходили Турки палити і забирати в полон“. Тоді просили люди у Бога помочи, а Бог вислухав їх просьби і вислав їм „mogočnega odrešenika in maščevalca“, короля Матвія, що збуджений з тисячлітнього сну, поспішив на поміч з своїми юнаками. Гроші на удержанє війська дістав з таємничого народнього скарбу, який йому сам отворив ся. „Ворогів було як листя і трави“, але Матвій нападав на них відважно і відганяв їх сім літ. Осьмого року прийшло до битви на люблянським поли, що тревала від великої служби божої до малої. Матвій побив під Шмарною горою ворожого цісаря, убив його і потопив його військо в Саві. По війні настав золотий час для краю. Вороги бояли ся піднести голову, нарід жив спокійно і вдоволено і не було „niti siromaštva, niti prevelikoga bogastva“¹⁾. Зрештою спить Матвій в скели як інші герої.

¹⁾ I. Trdina, Bajki in povesti o Gorjancih. Ljublanski Zvon, 1886, с. 658. І Штирийці знають подібний переказ. Kres. 1884, с. 141.

Народ всіляко розтолковує собі, чому він не скінчив звичайною смертю. Долішні Каринтийці оповідають, що західні королі завидували йому слави і могутости, зібрали проти нього велике військо і побили його. Матвій ледви утік з своїми недобитками в скелю під Печицями (Petzen), що отворила ся перед ним і сховала його перед ворогами¹⁾. На т. зв. Dolenjskem в Країні мали тоді дві гори засипати короля враз з військом. Подібний переказ записав Freuensfeld в штирийськiм Церовци²⁾. Матвій провадить війну з перемагаючим ворогом, але тратить що раз більше свого війська, так, що вкінці лишається йому місце довкола великої липи. Коли вже війни не можна було провадити, забрав ся Матвій до сьв. Гори, що перед ним отворила ся. По иньшим оповіданням „заточено“ Матвія в гори за зухвалість або за порушене сьвятої власти.

В Штирії оповідають³⁾, що Матвій казав рубати ліс на сьвятій горі, на якій мешкали віли. Вояки бояли ся виконати королівський наказ, знаючи, що віли карають дуже тяжко тих, які поважать ся рубати їх дерева. На те розсьміяв ся Матвій, вирвав сокиру з рук одного жовніра і почав рубати ялицю. Зараз зірвали ся страшні громи, отворила ся гора і загорнула його разом з військом.

Горицькі „Vipavci“ приписують смерть Матвія його зухвалости проти Бога. Його сила вбила його в таку зарозумілість, що видав війну Богу. Зібрав військо на великій рівнині і наказав стріляти до неба. Тоді наказав Бог сьв. Іллі кидати огняні громи на військо, яке так перестрашило ся того, що розбігло ся на всі сторони. Матвій застидав ся і запав ся зі стиду під землю⁴⁾. Вкінці кажуть що Матвія отруїла вином його любка віла з мести за се, що не додержав їй віри⁵⁾.

¹⁾ S. Rutar, op. cit. стр. 217.

²⁾ Freuensfeld, Národno blago s Štajerskega, II. Pravljlce o kralji Matjaži, Kres 1884, стр. 143.

³⁾ S. Rutar, op. cit. стр. 217; idem, Poknežena grof. Goriška, стр. 111. Мотив про зухвалість і зарозумілість повторяється часто в переказах різних народів. Анальоґічне оповідане про Марка Кралевіча находимо у Миладиновців (op. cit.) стр. 528. В житію Андрея юродивого (Весел. Ж. М. Н. П. т. 179, стр. 71) є рівнож епізод про спір з Богом, хто сильніший (и нача плевати на небо и каменіємъ метати горѣ).

⁴⁾ Freuensfeld, op. cit. стр. 141.

⁵⁾ idem, стр. 141, 143; Hubad в Ö.-Ung. Mon. in W. u. B. op. cit. стр. 224—5.

Одні думають, що Матвій спить в святій горі, яку одноштирийське оповідане уміщує під Будином¹⁾. Інші кажуть, що він перебуває під Триглявом²⁾ або взагалі не означають ближше місцевості³⁾. Каринтийці локалізують се коло Печиць⁵⁾, Віпавці під Чавном⁴⁾. Тут спить Матвій зі своїми юнаками і спатиме доти, доки не прийде його час. Тепер — як оповідають згідно усі перекази — сидить він в великій комнаті, коло великого стола на камінній лавці, а побіч нього товариші. Його сива борода росте йому довкола стола, на якій він опирає свою голову. Від часу до часу пробуджується король і питається, чи вже не літають птиці з білим і чорним пір'ям, а коли хто відповість йому, що ще ні, то засипляє на ново⁶⁾.

В Штирії перелітає що 100 літ ластівка коло сьв. Гори і тоді пробуджується король, але зараз на ново засипляє, бо не чує її жалібного співу⁷⁾.

Люди дістають ся деколи до Матвія і оповідають свої пригоди. Звичайно дізнають того щастя люди бідні і невинні. — Бідна дівчина, що не мала вітця і матери, зайшла несподівано на місце побуту Матвія, що сидів в першій хаті. В другій хаті спали жовніри коло своїх коней на землі або стоячки під стіною. Дівчина набрала трохи сїна, що було розкинене по землі але утікла до дому, настрашивши ся зітхання Матвія. Дома побачила місто сїна золото⁸⁾. Таке саме щастє стрінуло і одного бідного піяка зі Штирії⁹⁾; одначе коли він почав надуживати ласки, покарав його Матвій за лакометво.

Особливо часто дістають ся до нього ковалі. Матвій просить їх тоді, аби попідковували коні і дає їм за се заплату¹⁰⁾. В Печицях навіть оповідають, що він забрав до себе одного коваля на завсїди, коли не хотіло його прийняти ні пекло ні небо¹¹⁾.

Матвій спить лише до свого часу. Веїляко розказують про те, коли то прийде.

1) Freuensfeld, стр. 143. 2) Rutar, op. cit. стр. 217.

3) Pajek, Čtrice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev, 1884, стр. 95 „V neki jami globoko pod zemlju“.

4) Rutar, op. cit. стр. 217. 5) idem, op. cit. стр. 217 i Poknež. grof. Goriška, стр. 111. 6) idem, op. cit., стр. 217.

7) Freuensfeld, op. cit. стр. 141 8) idem, стр. 141.

9) idem, стр. 142. 10) Pajek, op. cit. стр. 95–6.

11) Novice. Uredil Blejweis 1868, 24.

Звичайно залежить прихід короля від росту його бороди. Коли борода обросте три рази¹⁾ або і більше разів²⁾, тоді король пробудить ся. Але на се треба ще довго чекати, бо — як бачили люди — обійшла вона доперва 2 рази³⁾ (або 7 разів⁴⁾). Деінде оповідають, що Матвій появить ся аж за Антихриста, або тоді, коли треба буде боронити католицької віри⁵⁾.

Богато оповідань признає силу мечеві. По оповіданням Віпавців висить зі стелі меч, з якого капає кров в величезне начинє: як воно наповнить ся кровю, тоді прийшов час для Матвія⁶⁾. Доляняни вірять, що той його збудить, хто витягне його меч з похви⁷⁾, а Паск наводить слова вложені в уста Матвієви: *Če se kdo meča dotakne, in ga le malo iz nožnic potegne, se res svet strese, in vojaki se probudio*⁸⁾.

В Церовськім оповіданю, про яке висше згадувало ся, вийде король на сьвіт, коли борода обросте три рази золотий таріль, що стоїть перед ним. Тоді піде він з військом на те місце, де росла стара липа і де перше бив ся з ворогами. Вороги будуть тут знов його чекати, лише тепер верне Матвій сильний, а липа зазеленіє. *„Tista lipa še je zaj süha, te pa 'de se drgoč ozelenela. Tak močen düh 'de 'mela, kaj 'de zmantranin Matjažovin soldakom novo moč dávala, ranjene pa 'de včasih ozdrávila*⁹⁾. Тоді то будуть люди усі одної віри. Сім літ по тій борбі *„ne 'de nibena žena porodila no nihče ne 'de več vmrja“*; а по тих сімох літах буде кінець сьвіта.

В Каринтії згадуєть ся також липу. Вона виросте за одну ніч, зацвите, але відтак усохне. Доперва, коли Матвій завісить на ній свій щит, тоді зазеленіє вона на ново. І то буде знаменем ліпших часів, що треватимуть довго¹⁰⁾.

Я навмисне навів докладнійше легендарні оповідання про Матвія, аби показати їх близькість з оповіданнями про німецького цісаря Фридриха і з християнськими легендами.

¹⁾ Freuensfeld, с. 143, Pajek, с. 96.

²⁾ Freuensfeld, с. 142, Rutar, с. 218.

³⁾ Pajek, с. 96. ⁴⁾ Freuensfeld, с. 142.

⁵⁾ J Scheinigg, O národnih pesnih koroških Slovencev, Kres 1885, стр. 94 і Rutar, op. cit., стр. 218.

⁶⁾ Rutar, op. cit., с. 218. ⁷⁾ Novice, 1863, с. 43.

⁸⁾ Pajek, op. cit., с. 96. ⁹⁾ Freuensfeld, op. cit., с. 143.

¹⁰⁾ Novice, Trstnjak 1—2, гл. Rutar, с. 218.

Рутар згадав лише коротко про вплив німецького циклу переказів про Фридриха¹⁾, а Губад вказав тільки на те, що до імени короля „sich sagenhaftes aus den Erzählungen von Krok wie von Kaiser Rothbart geschlossen haben“²⁾, але ніхто не старався ближше означити відносин словінських, а в зв'язи з ними і полуднево-славянських переказів про заточених лицарів до німецької легенди і ніхто не подав характеристичних черт і не означив їх генези. Словінські перекази остали незвісні і не використані в жадній студії про нашу тему. Афанасєв³⁾ знав взагалі про заточених і сплячих лицарів дуже мало. „Историческая же обработка“ — каже він — „столь богатая у Германцевъ, въ славянскомъ мірѣ весьма слаба; причина этого факта, безъ сомнѣнія, кроется въ отсутствіи героическихъ элементовъ въ исторіи славянскаго племени за тѣ давно минувшіе вѣка, когда эпическое настроеніе народа было еще свѣжо и легко овладѣвало бытовымъ матеріаломъ для воплощенія въ немъ мифическихъ преданій“. Афанасєв знав з оповідань західно-славянських лише чеські і толкував їх німецьким впливом, з полуднево-славянських тільки оповідань про Івана Чорноєвича, а з східно-славянських про Стеньку Разіна. Усе те старався він пояснити мітологічно.

Ак. Веселовський, що присвятив в своїй студії („Опыты по исторіи развитія христіанской легенди. I. Откровенія Меѳодія и византійско-германская императорская сага. II. Легенда о возвращающемся императорѣ“)⁴⁾ пильну увагу легендам про короля, що має повернути, і дійшов до результату, на який вже зрештою вказували його попередники, між иньшим Voigt⁵⁾, що „пе-

¹⁾ Rutar, op. cit., стр. 217 i pas.

²⁾ Hubad, Sitten und Bräuche der Slovenen в Ö. Ung. Mon. in Wort u. Bild, стр. 94.

³⁾ А. Афанасєв, Поэтическія воззрѣнія Славянъ на природу... Томъ второй. Москва 1868, стр. 440—457. Наведене місце на с. 449.

⁴⁾ Журн. мин. н. просв. 1875. Апрѣль стр. 283—331 і Май стр. 48—130.

⁵⁾ Georg Voigt, Die deutsche Kaisersage, Sybel, Historische Zeitschrift, T. XXVI, стр. 131—187. Після Фойта займалися тим самим предметом: Fr. Kämpers, op. cit.; H. Grauert, Zur deutschen Kaisersage, Histor. Jahrbuch der Görres Gesellschaft Köln 1892; R. Schrödter, Die deutsche Kaisersage, Heidelberg 1893. Обох останніх праць не мав я під рукою. Мотивом про битву коло сухого дерева займався Fr. Zurbonsen, Die Sage von der Völkerschlacht der Zukunft „am Birkenbaume“. Köln 1897 (Schriften der Görres-Gesellschaft).

реказ про повертаючого цїсаря, який став так популярний на заходї, був звїсний і в Візантії і витворив ся в безпосередній звязи з псевдографїчними откровенїями і есхатологіями, котрих приміри бачимо в „Откровенїї Меодїя Патарскаго“ в „Vaticinatio Sibyllae“, в „Видїнні Данїила“ і т. д. — не задержував ся над схарактеризованем славянських переказів і навів лише деякі чеські перекази, зачерпнені з Grohmann'a і Verna-leken'a та згадував, що існує подібна легенда про Марка Кра-левича.

Бр. Грабовський¹⁾ не знав також словїнських паралелї, але зібрав більше польських верзїй, про які до нього знали дуже мало, і старав ся їх об'яснити в порівнанню з чужими варїантами, одначе не запуслав ся в дослїди і обмежив ся на констатованю їх мітологічного походження. Словїнських паралелї не використав також і Вл. Вериго²⁾ в невеликій своїй розвідці, а що не знав праці Веселовського, то не умів взагалї богато сказати про сю легенду і звязував її за Спенсером з віруванем в сон і вандрівку душі. За те зіставив і зібрав більше польського матеріалу.

Тїй самїй темі присвятив М. Драгоманів окремий екскурс в праці про шолудивого Буняка³⁾ з приводу „легенди про царицю Олену, Буняка й королевича, замкненого під землею“ і старав ся розібрати славянські верзїї, порівнюючи їх з німецькими з одного, а з іранськими з другого боку. Одначе і він не мав до розпорядимости більшого матеріалу, а особливо полуднево-славянського, з якого навів тільки три сербсько-болгарські легенди, і не знав рівнож про Матвія. Автор сам зрештою заявив на однім місци, що не хоче вичерпати предмету, тільки думає подати кілька заміток, аби об'яснити становище українських легенд в крузї иньших споріднених.

Мої замітки не вичерпують також цїлого славянського матеріалу, тільки матимуть ціль схарактеризувати словїнські — як видно з повисшого розгляду — цїлком незнані верзїї і озна-

¹⁾ Bronisław Grabowski, Bluszcz 1881, гл. Wisła III, стр. 849 і д.

²⁾ Władysław Weryho, Śpiący rycerze, Wisła III, стр. 845—859.

³⁾ Розвідки Михайла Драгоманова. Т. II, у Львові 1900 (Зб. філол. секц. т. III) стр. 109—128. Гадку про іранське походження теми висказав вже перед ним R. Andree в „Ethnograph. Parallelen“ 1878, стр. VII, а ще скорше Шпірель в Z. d. deut. morgenl. Ges. 1849.

чити їх відносини до німецьких і інших славянських.

Легенди про захованих лицарів і їх поворот на землю виворювали ся не під впливом одного народу або одного світогляду, лише повставали в головній основі цілком самостійно і незалежно від себе у всіляких народів, як вислід психологічного настрою кожного народу, що не може повірити, аби щось велике або добре могло марно раз на все пропасти в світі, не докінчивши свого діла. Про те часто стрічаємо ся з вірою, що сей або той значний чоловік не помер, а живе. І дієть ся се без найменшого впливу інших візирців, без впливу релігійних легенд або подібних народніх переказів. Тим більше виринають такі легенди тоді, коли смерть героя наступила загадочно, таємничо або взагалі при дивнім складі обставин. Так нпр. багато вірило в се, що Володислав Варненчик не згинув в війні з Турками; так само не вірили в смерть Фридриха II, Наполеона і застріленого в Мексику Максиміліана. Про нашого помершого архикнязя Рудольфа говорять між українською і польською людністю Галичини, що він не умер, лише живе перебралий за хлопа¹). В часі еміграції до Бразилії розповідало ся, що Рудольф перебуває в Америці і заложив там край для Русинів.

Подібних легенд подибуємо усюди багато, навіть по за границями Європи. Драгоманів вказав на деякі іранські і припускав, що вони мали вплив на утворене біблійних і християнських. Знана зрештою з старого завіта легенда про заховане Іллії в небі і про його поворот з кінцем світа, легенда, яка до нині переховала ся у східніх Жидів²).

Так повстали головні черти легенди про неумерших героїв під впливом психологічних мотивів і переходили потім всілякі зміни, прибираючи інші мотиви, а головно з релігійного світогляду.

Релігійні, християнські книги, в роді Апокаліпси, есхатологічні „откровенія“ в роді „Откровенія Мееодія Патарскаго“, знаного* на заході в латинським перекладі, „Vaticinatio Sibyllae“, „Видбній Даниїла“, статі про Антихриста і подібні твори, що займали ся кінцем світа і людий, вплинули найбільше на зміну

¹) Пор. нпр. Świątek, Lud nadrabski. W Krakowie 1903, с. 61.

²) Weryho, op. cit. с. 856. Такі самі перекази були вже і про Нерона, Tacitus, Histor. II, 8, 9; пор. Voigt, op. cit. с. 143, в Норвегії про Олафа Трігвасона, в Данії про Гольгер Danske і т. д., гл. Веселовскій, op. cit. с. 121—2, Ж. м. н. пр. 179, Kampers, op. cit. с. 9—86.

легенд і надали їм нову форму, так, що нині належить в них шукати жерела численних оповідань про сплячих лицарів і їх поворот на землю. Вони внесли в нарід новий релігійний елемент а під його впливом повстала більшість нинішніх версій про поворот героїв, в такій формі, яку маємо нині. З другого боку причинили ся до їх сформованя і деякі світські твори, основані на релігійних споминах, як нпр. роман про Олександра Великого¹⁾; далі пристали до них всілякі иньші оповідання про скарби, закляті царівні, про забави заклятих або замкнених з людьми, про чорнокнижників, що як висловив ся Фойт, були лише „Schmuck und Zierath der Hauptsage“²⁾.

Се виказали студії Деллінгера, Ріцлера, Веселовского, Трау-ерта, Шрадера, Камперса і ин. в розборах легенди про Фридриха, що особливо скоро спопуляризувала ся і мала великий вплив навіть поза границями німецької території; передовсім у Веселовского знаходимо дуже багато зіставлений матеріал, угруповані складові частини і їх відносини до жерел.

Легенда про Фридриха II, що він поверне колись ще раз на світ божий і по одній версії, принесе вічний мир і вибавить нарід з неволі, по другій, „клерикальний“ появить ся як Антихрист і спровадить кінець світа, — повстали і розвинули ся під впливом церковних творів³⁾.

Розвій сей представлений докладно в праці Фойгта і Веселовского: по їх розслідам наводжу кілька подробиць, які нам придадуть ся до схарактеризованя словінських версій.

В перших легендах мав Фридрих II появити ся скоро по своїй смерті — сні, принести мир і освободити Палестину. В них стрічаємо мотив про сухе дерево, яке зазеленіє, коли Фридрих повісить на нього свій щит. Так прим. читаємо в „Sibyllen Weissagung“ з XIV ст.⁴⁾:

¹⁾ Гл. про се Веселовскій, Замѣтки по литер. и народной словесности. Прилож. къ XLV т. Запис. И. А. Н. 1883, N. 3, VI. Изъ мѣстныхъ преданій. Анты и Чудь. стр. 84—86 і д.

²⁾ G. Voigt, op. cit. стр. 186.

³⁾ Мітологічне об'ясненє не може нас нині вдоволити. Про се гл. Веселовскій, op. cit. стр. 128, Ж. м. н. пр. 179, Драгоманів, op. cit. стр. 112—3. Стрічаємо його у Grimm'a, Deutsche Mythologie, 3 Aufl. 1854. стр. 890 і д., 903 і д., 912 і д., Kuhn, Norddeutsche Sagen стр. 495, K. Simrock, D. M. стр. 179, 366, Andree, Ethnogr. Parallelen, 1878, стр. 11 і т. д. Мітологічне об'ясненє приймають до певної міри Kamperers, op. cit. стр. 89 і Zurbonsen.

⁴⁾ G. Voigt, стр. 154—5.

„Und sament das cristen volg an sich.
 Er wirt striten durch Kristen ere
 Und gewinnet daz helge grap über mere,
 Do stat ein dor Baum ust ist gross
 Und soll so lange stan blos,
 Bicz der Keiser Fridrich dar an
 Sinen schilt gehenken mag und kan
 (So wirt der baum wider gruen gar)“.

Одначе місце його пробування лежить іще далеко на Сході, куди довший час був звернений інтерес майже цілого європейського світа.

З часом стратила св. Земля свою авреолу і тоді наступає друга фаза в розвою легенди.

Легенда починаєть ся локалізувати в Німеччині. Theodor Engelhusius († 1434) згадує вже по раз перший Kiffhäuser і переносить мотив на Фридриха Барбароссу, який з часом випирає Фридриха II¹⁾ і забирає його місце.

В народній книзі про Фридриха (1519) бачимо ще переходову стадію, але тут виступає вже — по раз перший — ясно традиція про перебування в пустій горі.

Початок XVI ст. і правдоподібно кінець XV становить початок нової відмінної версії, яку маємо прим. в „Gespräch eines römischen Senatoris und eines Teutschen“ 1537²⁾). Цісар Фридрих сидить на золотім кріслі „mit einem grausamen Bart“, а довкола нього лицарі, чекаючи свого часу. В книжці з 1529 р. про Фридриха в Унтересберті в Сальцбургу говорить ся, що король сидить при столі, а борода обросла вже йому два рази довкола стола. Коли третій раз обросте, наступить кінець світа.

Характеристичне для сеї нової версії отсе: 1) не говорить ся ніде про перебування Фридриха на Сході, 2) цісар сидить в Kiffhäuser, Унтересберті, Кайзерляутерн — отже на рідній землі і в пустій горі, 3) Фридрих II уступає місце Фридрихови Барбароссі, а декуди Каролєви Великому, Оттонови або

¹⁾ В історичній піснї з 1474 у Liliencron'a: Die historischen Volkslieder der Deutschen, II, с. 26:

„Sibilla redt nit uss troum,
 Bis kaiser Fridrich henket,
 Sin schild an türren boum“ (Voigt, с. 162).

²⁾ G. Voigt, стр. 168.

Гайнрихови Пташнику¹⁾, 4) сухе дерево і завішене щита може бракувати і 5) появляється новий спосіб означення повороту короля при помочи бороди²⁾.

Борода грає в нових верзіях велику роль: перед тим її не було в німецьких легендах. Правдоподібно увійшла вона в склад легенди тоді, коли вже Фридриха II замінено Фридрихом Барбаросою і стоїть в звязи з його „рудю бородою“.

Для приміру наведу кілька німецьких версій в тій новій формі; до них належать усі нинішні перекази про Фридриха.

Цісар сидить тепер схований в Кіфгайзері, а коли вийде, то завісить свій щит на сухім дереві, що від того зазеленіє. Тоді будуть ліпші часи. А до того часу сидить він коло камінного стола на камінній лавці. Його борода обросла вже 2 рази стил; але доперва, коли обійде третій раз, тоді обудить ся король і вийде з гори. Тепер будить ся він час від часу і питаєть ся, чи вже час. Так питав ся раз одного пастуха, чи ще літають круки коло гори, а коли дістав відповідь, що літають, сказав, що мусить іще 100 літ спати й знов заснув³⁾.

В нинішнім переказі оповідаєть ся: на Вассерфельді була колись така страшна битва, що аж кров текла в черевики. На побоєвищі стоїть суха грушка на пам'ятку тої останньої битви. Богато літ буде ще суха, аж коли король завісить свій щит, настане спокій по страшній битві, а тоді і дерево зазеленіє⁴⁾.

¹⁾ Німецькі паралелі зіставлені у Веселовського стр. 120—1, Ж. м. н. пр. с. 179. Гл. також L. Fränkel, Beiträge zur Kyffhäuser-sage von Kaiser Friedrich, Am Urquell 1894, V, 210—215, де наведена література, Ralf Ofterding, Zur K. s. von K. Friedrich, ibid., V, с. 283—4, G. Meyer, Essays und Studien zur Sprachgeschichte und Volkskunde, B. I, 1885, стр. 279 і N. Huber, Die Sagen von Untersberg. Salzburg 1897. Про сон і збуджене Барбаросси в штучній літературі гл. A. K. T. Tielo, M. v. Strachwitz' episch lyrisches Nordland, Euphorion 1903, стр. 222.

²⁾ В перенесеню стрічаємо ся з тим самим образом в піснях про Тангайзера: „Tannhuser sitzt am steinige Tisch
Der Bart wachst ihm drum umme;
Und wenn er dreimal ummen isch,
So wird ger jüngsti Tag bald chumme“.

Erk-Böhme, op. cit. I, стр. 48, L. Tobler, Schweizerische Volkslieder, Frauenfeld, 1884, II, с. 159.

³⁾ K. Grimm, Deutsche Sagen. Herausgegeben von den Brüdern Grimm. Zweite Auflage, besorgt von Herm. Grimm. Berlin 1891, I. N. 23.

⁴⁾ K. Grimm, op. cit. N. 24, стр. 16; * ще ibid. N. 26, 27, 28, 297, 298, 494 (з XV ст.).

В Штирії розказують знов, що жовніри йдуть по смерті на дуг, де сидить Фридрих. „Його біла борода обростає довкола великого стола, коло якого сидять усі вояки. Коли вона обвинеться три рази, тоді затрубить сторож в ріг, а нечислене військо вийде на верха і заведе на сьвіті спокій і порядок“¹⁾.

Думаю, що вже тих примірів досить, щоби показати, як близько себе стоять німецькі і словінські верзії. В иньших перекладах бачимо те саме.

Усюди перебуває герой на власній землі зі своїм військом. Сидить в пустій горі, де сховав ся перед ворогом, перед камінним столом, а борода росте йому довкола. Коли виросте три рази довкола, вийде на сьвіт. Тепер тільки питаєть ся, чи птиці літають і чи вже час. Люди заходять до нього і видять його: говорять навіть з ним. Беруть солому або сїно, що перемінюєть ся в золото. Ковалі підковують коні. Годять ся також згадки про останню страшну битву, про сухе дерево і про щит, на нїм завішений. Згадуєть ся і тут і там про добрі часи, що наступлять по тім і т. д. Взагалі нема майже подробиці, що не годила би ся в обох верзіях.

Так можна цілком певно сказати, що словінські оповідання про Матвія повстали під впливом німецьких.

Погляньмо тепер, як виглядають полуднево-славянські легенди, що могли мати вплив на словінські і порівнаймо їх з словінськими, німецькими і иньшими славянськими, щоби ліпше означити становище, яке займають словінські верзії в ряду иньших славянських і щоби хоч в часті показати вплив німецький. Рішати будуть для нас точки спільні між німецькими і словінськими верзіями, і то ті точки, що рівночасно в більшій часті, знаходять безпосереднє жерело в християнських легендах і ті, що являють ся характеристичною ознакою німецької редакції.

Між тими виключно німецькими головну вагу кладемо на обрастанє борода і думаємо, що се найліпше допоможе нам найти ті славянські верзії, що витворили під німецьким впливом. Полуднево-славянські легенди про захованого героя належать до Марка Кралевича.

Коли упало сербське царство і Марко не мав як бити Турків, прийшла до нього віла і приновіла йому, що він умре,

¹⁾ T. Vernaleken, Mythen und Bräuche d. Volk. in Österreich 1859, стр. 119 - 120.

але опять повстане. Потім казала йому кинути „топуз“ в море, заховати шаблю в камені, коня „в бунари“ а „мач у пеїнини“. Марко зробив усе як слід і „пеїно за њим се затвори а и да нас је туди“. Дальше оповідаєть ся, як один чоловік хотів конче дістати ся до Марка. По довгих пробах при помочи віли удало ся йому прийти перед нього. Віла сказала тоді: „коли ота „пеїна“ осьвітить ся, тоді вийде Марко, возьме меч і посіче Турків: шабля сама вийде з каменя а „Шарац із бунара“: „али треба, да се роди само један јунак, па да на Турке устане, пак из Србије сам ће му топуз долетити. Марко ће се пробудити и Срби ће добити своју прејашњу славу“¹⁾.

В иньшій верзії оповідаєть ся, що сам Бог переніс Марка в печеру, коли бачив його зневіру і жаль. Тут спить Марко, а побіч нього його кінь. Коли шабля, яку він вложив в камінь, вийде на верха²⁾, вийде знов Марко на землю³⁾. Один Герцеговинець — пише Врчевіч — стрівув на планині чоловіка з бородою низше пояса і почув з його уст, що він є Марком Кралевичем, „але сам се ја сакрио у једну горску вилину пеїнину од како је пушка на свијет изишла, па све чекам згоду да на мојега шарина узјашем, и моју под мохуром ђорду извадим, да саберем све Србље идя пред њима јуришим на Турки кликујући: јуриш браћо, за вјеру и за часни крст! да истриебимо душмана“⁴⁾. В болгарській легенді⁵⁾ оповідаєть ся, подібно як в Даници, що Марко сидить в печері а побіч нього кінь і пес. Його стережуть віли і виконують його волю. Колись одначе прийде час, коли він вийде і освободить Болгарію. Подібна легенда існує про Івана Чрноєвича. Колись прийде час „da sjedini opet sa Crnomgorom ravni kotor i sinje more“ і тоді розбудить його віла, що має над ним сторожу⁶⁾.

Дальше оповідають іще: до Марка в печеру спустили чоловіка, що був дуже цікавий. Зараз запитала його віла, чого він хоче і передала його бажанє Маркови. Сей закликав його перед

¹⁾ Даница. У Новом Саду, 1869, X, стр. 63—64.

²⁾ Паралелі до сього мотиву зіставив др. Ю. Полівка в II томі „Národopisn-oro Sbornik-a“ стр. 49.

³⁾ Вук Караджіч, Српски Р., стр. 346.

⁴⁾ В. Врчевіч, Српске нар. приповијетке. У Београду 1868, с. 106, N. 230 „Херцеговац и Марко Краљевић“.

⁵⁾ Периодическое списание на Българското книжовно дружество 1885, май и юний, с. 445—6 Драгоманов, op cit. с. 121.

⁶⁾ Аванасьевъ, op. cit. с. 451 = Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, I, 98.

себе, бо хотів переконати ся, яку силу мають люди. Дав йому лист до його пана і казав його передати. Чоловік вручив лист панови, але пани затаїли лист Марка. В иньшій легенді оповідаєть ся також, як подорожний говорив з Марком¹⁾.

Болгарська легенда знає таке: одна баба показує газдам Марка: „на една страна стожть ребрата на гущера, на друга човѣкъ крѣстато (турски) и космитѣ му зарасли въ земята. Тога ва спустили единъ човѣкъ въ пропастъ та той обрѣзалъ космитѣ на Марка, обвѣрзалъ го съ вжжѣта и го истеглили горѣ“. А по тім бив вже Марко Турків²⁾.

З зіставлення видимо, що полуднево-славянські легенди мають цілком иньший характер. Не чуємо нічого ані про оббиване бороди ані про дерево що має зеленіти і щит, ані про характеристичне літання птиць: прихід героя залежить часто від самих людей: коли найдуть ся лицарі і зайде потреба, тоді він сам вийде. До того приходить іще мотив про сторожене вілами — са-мостійний витвір полудневих Славян.

До сього знаємо тільки один анальоґічний примір в німецьких легендах. У Гріма оповідаєть ся в легенді, значно зміненій, що зачарований король сидить на кріслі, а стереже його жінка³⁾. Одна старша німецька легенда знає також про розмову з цікавим чоловіком і про лист переданий для його пана: король сидить на кріслі з бородою, до нього спускають на динві чоловіка; в розмові наказує йому Фридрих, щоби з ніким про се не говорив, бо тоді не стане ся йому нічого злого, лише щоб оповів се своєму панови⁴⁾.

Полуднево-славянські стоять отже з далека від німецьких верзій і певно мусіли повстати незалежно від них при співділаню церковної літератури. Німецький вплив, коли б навіть був дійсно, був дуже незначний і дістав ся більше припадково. Словінські верзії не могли тут грати ролі посередників, бо вони повстали далеко пізнійше і саме не знають подробиць, які годять ся в обох німецьких легендах і в кількох полуднево-славянських.

Цілком инакше стоїть річ з подібними легендами чеської групи. Вони живцем переняті від Німців і майже ні-

¹⁾ Јован Војиновић, Српске нар. приповијетке, Биоград 1869, N. 4 „Зар краљевић Марко још живи“.

²⁾ Сборник за нар. ум. VI, с. 134, N. 4.

³⁾ Grimm, op. cit. N. 25, с. 16, з брікинської народної книжки.

⁴⁾ Grimm, op. cit. N. 296.

чого не змінені, тільки перенесені на чеських героїв: св. Вячеслава, Зденка засмуцького, Сьвятополка¹⁾ і інших.

Король перебуває звичайно в горі Блянїк, оточений лицарями; сидить при столі, довкола якого обвинула ся його борода. Коли раз зайшов туди пастух, оповів йому лицар, що його відділ війська зове ся „Gojmaboj-Regiment“ і прийде колись на світ завести лад. Лише мусить його власна борода обвинути ся три рази довкола гори²⁾. Се найбільше відмінний варіант; інші підходять далеко ближше.

У Громана розказуєть ся також про побут короля Вячеслава, що верне на землю, коли спаде велике нещастє на Чехів і усі майже Чехи вигинуть з рук ворога, а лишить ся їх тільки, що будуть могли сховати ся під одним возом. Тоді зазеленіє і розцвіте ся дерево на березі Блянїца: король побє ворогів в так кровавій битві, що аж потік наповнить ся кровю, а потім настане (подібно як і в словінській легенді) щаслива хвиля³⁾. Інший переказ⁴⁾ про звісну пригоду з ковалем, якого обдаровано підковами за підкуте коний. Оповідаєть ся також, що лицар питаєть ся, чи вже пора чи ні, але знов западає в сон, бо переконуєть ся, що ще не час. Подробиці усюди однакові: в деяких переказах має герой ідею злучити Моравію і Чехи⁵⁾.

І Словаки знають подібні легенди. В одній розповідаєть ся, як один селянин дістав ся на місце, де перебували сплячі лицарі. Кожий стояв при своїм коні і тримав ноги в стремені: найближший запитав його, чи вже час, але не дістав відповіді, бо бідний чоловік настрашив ся і утік. А шкода, бо

¹⁾ Про се згадує Паляцкий в чеській історії (I, с. 135), гл. Vernaleken, op. cit. стр. 108.

²⁾ Vernaleken, op. cit. N. 3, с. 112—14. Легенда привязана до гори Радгост недалеко Рожнав.

³⁾ Grohmann, Sagenbuch von Böhmen und Mähren. I, стр. 13—15.

⁴⁾ idem, стр. 13—61 (Драгоманов, op. cit. стр. 122).

⁵⁾ Vernaleken, op. cit. N. 5. Чеські варіанти у Верналькека і Громана: крім того пор. іше „Pověsti o Blaniku“ в Bohemica 1840, III, стр. 212. 3, Český Líd 1894, VII, стр. 158—9 і статю II. Сирку, Ohlas národního rytířského eposu v Čechách (Rytíři sv. Václava v Blaniku), Čes. Líd, 1898, VII, стр. 27—8. Автор звязує чеські легенди з билиною про загибель „богатирів“ і бачить в них останки місцевого епосу. На його гадку, міг би бути Вацлав або який инакше названий лицар осередком епічного циклу. Очевидно погляд д. Сирку цілковито хибний.

колись був сказав: вже! були б вийшли лицарі на землю і ліпше було би Словакам¹⁾.

З німецькими легендами зв'язані також лужицькі. Останній король лужицький чекає під землею свого часу. Тоді встане з військом і вижене Німців аж за Рен, побивши їх в кровавій битві. Лужичан лишить ся вправді лише так мало, що усі змістять ся під одною грушкою, але за те запанує у них справедливість²⁾.

Польські легенди причеплені до всіляких осіб, до св. Ядвіги, Владислава Локетка, Болеслава Смілого, Яна Кантога і Ст. Чарнецкого, зближують ся вправді в головній основі до німецьких і чеських, звідки найімовірніше дістали ся, як можемо вносити з назви гори Блянїк, одначе виказують вже деякі важні відміни. Борода і зелене дерево зникають³⁾, а на їх місце приходить дзвін, що має силу будити спляче військо. Зрештою годять ся навіть деякі подробиці, як пр. коваль, випитуване, чи час і т. д. Довше не спинюю ся над польськими верзіями, які зібрані в перше наведених працях; для нас вистарчає сконстатувати, що і до Поляків перейшла німецька легенда, але в блідій формі і з місцевими додатками і перемінами. Для приміру переповім тільки недавно записаний переказ про Болеслава, що найбільше підходить до німецьких.

Болеслав замкнений за кару в гору враз з своїм військом але вийде, як буде потреба. До його печери дістають ся люди: коваль підковує коні лицарські, а Болеслав запитує чи вже час, чи ворони літають!⁴⁾.

Подібні перекази знані і в Українців. На російській Україні оповідають про Михайлика, що забрав зі собою Золоті ворота

¹⁾ L' Reuss, Miestne báje a skazki, Sbornik mus. slov. spoločnosti, Turč. sv. Martin, 1902, стр. 24.

²⁾ Weryho. op cit. стр. 852; пор. A. Černý, Mythiske bytošce lužiskich Serbov. Budyšn 1893, I, стр. 111 115

³⁾ K. Mátyás, Podania z Szczepanowa rodzinnej wioski św. Stanisława. Kraków 1895 стр. 9 - 13. Подібний переказ оповідають і про Бохенець: спляче військо вийде колись і відбере Польщу. Нові польські легенди про спляче військо находимо іще у О. Кнопп'а, Podania, Wisła VIII. стр. 750, N. 2 (bohaterowie w Montwach спочивають від битви з Татарами і сплять лежачи. Тільки провідник дримає стоячи. Збудять ся, як ворог буде грозити. Згадуєть ся про дзвін) у К. Матияса, Z historycznych podań Górali nadpienińskich, we Lwowie, 1895, стр. 7 і в Вислї, X, с. 315, Bajka Sabaly.

⁴⁾ Одначе і про бороду і її обростанє згадуєть ся в однім переказі з під Кракова. Vernaleken, op. cit. N. 10.

підчас битви з Татарами і скрив ся в Царгороді. Але колись прийде час, коли Михайлик вернеть ся до Київа і поставить ворота на давнім місці¹⁾.

Легенда, як се виказав Веселовский, повстала під впливом „Откровенія Мееодія Патарскаго“, цілком незалежно від німецьких переказів²⁾. Галицькі легенди одначе зближують ся знов більше до західних версій, а то до польських. Одна з них записана у Баронча³⁾ в переказі про Буняку виглядає так: Буняк проклинає царицю і королевича; королевич западаєть ся з військом під землю і може аж тоді вийти на сьвіт, коли хто відповість йому на питанє: чи пора вже? — „уже пора для тебе!“ Раз зайшов до нього один чернець Василянин і застав його в печері, окруженого узброєними лицарями, що сиділи на конях. Передній лицар вхопив за бубон і запитав черця, чи вже час і чи вже може будити. Але Василянин настрашив ся і утік, крикнувши „Не пора!“ Так мусять дальше лицарі ждати своєї пори. Аж коли почують своє слово, тоді вийдуть з царевичем на сьвіт і увільнять Польщу. Василянин зробив зле, що настрашив ся, бо через те відложив сю хвилю на незнати як довго.

Не треба ніяких порівнань, щоби побачити цілковиту схожість легенди з типовими польськими переказами гірських околиць. Іще ближше стоїть вона до висше наведеного словацького оповідання, з яким годить ся в усіх подробицях. На польський вплив вказують рівно слова, Польща, королевич і т. д., що мабуть не могли би бути в щиро-народнім творі Українців.

Друга версія звязана з іменем Довбуша. Про нього розка-

¹⁾ П. Кулишъ, Записки о Южной Руси. Спб., 1856, I, с. 3—5, Антоновичъ-Драгомановъ, *op. cit.* I, N. 15.

²⁾ Не маючи наміру розбирати докладно цілого питання і літератури про Михайлика, наводжу тільки важніші твори: Веселовский, Опыты по исторіи развитія хр. лег. Ж. м. н. пр. т. 179, стр. 78 і д., *idem*, Южно-русскія былины прил. к. XXXIX т. Зап. И. А. Н. IV, 5, I. Михайлъ Даниловичъ и младшіе богатыри, *idem*, *ibidem*, Сборникъ отд. рус. яз. и слов. 1885, т. 36 стр. 264—266; *idem*, в оцінці на твір Антоновича і Драгоманова в Спб. Вѣдомостях з 9/10 1874, N. 287; *idem*, Разысканія въ области русск. духовнаго стиха, V, с. 120 і VIII, с. 305—6; Костомаровъ, Историческое значеніе южно-русскаго народнаго пѣсеннаго творчества, Бесѣда 1872, XII, с. 39—40; Антоновичъ-Драгомановъ, *op. cit.* I, N. 15; Ор. Миллеръ, Илья Муромецъ, стр. 693 і д.

³⁾ Sadok-Barącz, Bajki, fraszki, podania, przysłowia i pieśni na Rusi. 2 wyd., Lwów, стр. 76—80. Наводить її і розбирає Драгоманов, *op. cit.* с. 109—112 і *passim*.

зують, що він не умер, а „живе і сидить залятий в сокілський горі і раз в рік на Івана Купала посилає він своїх летінів, аби ся дивили, чи соколи не прилетіли, бо як соколи прилетять, то він тогди вийде і буде королем¹⁾).

Інші оповідають²⁾, що Довбуш пильнує скарбів. Колиєш промине сила чарів і тоді він вийде пімстити ся за кривду. Оповідане Федьковича виглядає на штучний продукт, як се замітив Драгоманів, і тому не можна на нім будувати. Але воно б ще більше зближувало українсько-галицькі верзії з західними.

Друге оповідане звязуєть ся вже з численним циклем про заляті скарби і заляті особи, який також загально знаний у західних Славян, нпр. у Чехів³⁾, але стрічаєть ся в трохи відмінній формі і в Українців. На мою гадку могло воно витворити ся самостійно під впливом оповідань про скарби Довбуша і його пригоди з любовницею.

Вкінці находимо анальоґічну легенду про заточеного героя і у Росіян, де вона приложена до розбійника Ст. Разіна або до Отрепьева, Пугачева і ин.⁴⁾ Разін стереже, подібно як і Довбуш, залятих скарбів і не може померти, бо земля не хоче прийняти його костий. Перед кінцем світа вийде він мучити людей так, як Антихрист; стане ся се за 100 літ, коли зростуть гріхи на Руси. А поки що мучать його два змії і ссуть йому серце без настанку. Російська легенда витворила ся під впливом оповідань про кінець світа і про Антихриста (з Откровенія Мєє. Пат., з творів про Антихриста і т. д.), до яких при- став мотив про покуту грішника і заляті скарби⁵⁾.

Так перейшли ми коротко усі славянські легенди про замкненого під землею героя і про його колишній поворот на землю і можемо тепер означити ліпше становище словінських і полуднево-славянських. На утворене тих легенд мали найбільший вплив німецькі верзії, але не на усі. Словінці і Чехи пе-

¹⁾ Так оповідав Федькович Тимінському. Гл. Діло, 1905, N. 34, М. Павлик, Переписка М. Драгоманова з д. Т. Окуневським. 16 лист в 1886 р.

²⁾ Grohmann, op. cit. I, с. 11—13, Драгоманов, op. cit. стр. 126.

³⁾ Vernaleken, op. cit. стр. 122—125, N. 11—31.

⁴⁾ Афанасьевъ, op. cit. стр. 452—452 з Костомарова, Бунтъ Ст. Разина, изд. 2-е, с. 231—7; пор. також Драгоманів, op. cit. с. 126—7; Weryho, op. cit. с. 852—3.

⁵⁾ Драгоманів зближує її що до одного мотиву з перським переказом.

реймили їх просто від Німців разом з усіми подробицями, прикладаючи їх лише до інших осіб і обставин. Лужичани, Словаки і Поляки запозичили ся також від них або просто, або за посередництвом Чехів, але пропустили деякі головні мотиви, як прим. обрастане борода, а в часті і завішене щита на сухім дереві, додаючи за те нові подробиці і мотиви. Особливо часто стають у них герої лєтенд покутниками або сторожами заклятих скарбів і затрачують свій есхатологічний характер (з виїмкою лужицького переказу). Українські верзії представляють два типи. Один з них являє ся відблиском західних лєтенд і згадує навіть про літанє соколів (Федькович), другий витворив ся самостійно під впливом книжної церковної літератури (Михайлик) і не має що до своєї тєнези нічого спільного з німецькою лєтендою і її славянськими паростями. Самостійно повстало також оповіданє про закляті скарби Довбуша, але не під впливом церковних творів, тільки на основі народних казок і вірувань, які лучать ся з іншими західними славянськими.

Полуднево-славянські лєтенди про Марка Кралеви́ча виказують, як можна догадувати ся, комбінацію церковних взірців і самостійного витвору і підпали вже новішим змінам і додаткам, викликаними боротьбою за незалежність. Хоч одначе не знаємо первісної форми, можемо все таки думати, що їх як вяже так і вязало дуже мало спільних точок з німецькими, а дальше і з словінськими лєтендами.

Словінські верзії не переняли тут нічого від своїх славянських сусідів з полудня, а запозичили тему просто від Німців. Запозиченє наступило менше більше з кінцем XV столітя, коли в Німеччині появил ся новий тип лєтенди, де велике значінє приписувало ся бороді цісаря¹⁾; наступило воно, коли ще давнійший тип був в обігу і асимілював ся з новішим, бо і старші мотиви відбили ся на словінських лєтендах.

Се дуже добре годить ся з датою смерти короля Матвія; німецькі лєтенди дають нам отже певність, що лєтенди про

¹⁾ Обростанє борода тут виступає очевидно символом повільного посування часу. Подібно обростає волосє зачарованої дівчини три рази довкола дерева в одній шкотській баладі (Warrens, Schott. Volkslieder, с. 20, Held Owain); аж коли обросло три рази знайшов ся хлопець, що вибавив її поцілунком. В грецькій пісні у Sakellariosa N. 5 знаходимо подібний образ на означенє, що багато часу минуло. Явніє Мороянніс каже в відповідь жіпці, яка його не могла пізнати, що „має волосє так довге, що можна ним три рази обвести тіло“. Liebrecht, Zur Volkskunde, стр. 161.

Матвія повстали зараз по його смерті, як сього й можна було сподівати ся.

Ґрунт до їх повстання був дуже придатний. Край терпів страшно від нападів Турків: люди думали вже про кінець світа. Турків ідентифіковано з „Гоґом і Маґом“ і з Антихристом, бож „*fumabant templa sanctorum, stupra in matrimoniis commissa, virginesque incredibili dictu viciatas fuisse nemo diffitet*“¹⁾. Серед такого настрою перенесено на Матвія ролю оборонця християнства і окружено його легендою, яку легко було переняти від Німців. Зрештою можливо, що з початку прив'язувано її до Ульріха, що, як звісно, помер таємничою смертю.

X.

Матвій Корвін у Словаків і балада „Матвій перебраний за жінку, зводить неприступну дівчину“.

У Словаків тішить ся король Матвій великою популярністю. Проява се так зрозуміла, що не потребує пояснення. Матвій був їм добре знаний, як їх король і оборонець. Містам надавав пільги і сприяв словацькому народови. Умів добре по чеськи і виставляв грамоти в тім же язиці³⁾.

В часі спорів і воєн з чеським з походження намісником в північних Уграх, Їскою, умів король позискати прихильність народу і витягнути з неї користь. З перебігу останньої частини війни видно, що селяни помагали королівським військам і віддавали їм важні услуги. Бонфіній⁴⁾ оповідає, як селяни переслідували утікачів-Їсківців: „*Rustici infensam et execrabilem Boemorum multitudinem, octo circiter dies, sine intermissione sequuntur, caldemque continuunt. Per nemora, saltus et pagos, ulicumque deprehendant, sine ulla commiseratione trucidant*“. Селяни творили навіть окремий відділ війська під проводом Блязія.

¹⁾ Parapat, op. cit. с. 83.

²⁾ Kronika bansko-štiavnická. Sbornik slov. mus. spol. 19 2, стр. 136, А. В., Kremnica a jej okolie, Slovenské Pohľady, XXI, Turč. sv. Martin 1901, стр. 129 і ibid. 1885, стр. 260.

³⁾ J. Vlček, Dejiny literatury slovenské. 1890, стр. 6: в році 1483 пише Матвій по чеськи до Трнави. Фракноі, op. cit стр. 18, зазначає, що король знав кілька славянських діалектів (slawisch in mehreren Dialekten).

⁴⁾ Bonfinius, op. cit Dec. III, Lib. X, стр. 411.

Простий нарід не міг бути Їскрі прихильний, і инакше оцінював його господарку, як нинішні історики, що йому приписують заслугу розбудження „народної свідомости Словаків“. Лише дехто з освічених верстов умів зрозуміти ту сторону його діяльності: селян відстрашував він від себе своїм поступованем, що відбивалося прикро на їх шкірі. Цілий час свого „панованя“ провадив Їскра війни. Край цілий був винищений, і то не тільки чужими людьми, але і своїми. Військо Їскри було дуже велике і нераз допускалося розбоїв і рабунків на біднім народі. Бонфіній каже в своїм творі, що Їскра допускався *latrocinia, populationes, incendia*, а і сам Їскра признаєть ся до сього в своїм листі до Матвія³⁾, хоч спихає провину „*na dive hordy, ktore pod mojím menom a pod mojou zaštitou v tvojej krajine súzenie a biedu rozmnožovaly*“. Господарка Їскри давала ся людности в знаки: тому з радістю повитало воно угорські війська і з вдячністю згадувало свого короля, що його освободив з непевного положеня.

Свою популярність ширив Матвій і особисто, перебуваючи часто між Словаками⁴⁾. Своім людяним поступованем потрапив він з'єднувати людей, які тим прихильніші були до свого короля, що чули від нього свою рідну мову. Память про нього доховала ся до нині в багато місцевих переказах. В записках *comitat. gömöriensis* згадуєть ся уже „*kral'ova hole*“, на якій король любив перебувати. Тут стоїть до нині камінь, при котрім він мав обідати. На камени казав Матвій вирізати такі слова на памятку: „*Hic hospitatus est Matthias, rex Hungariae anno 1474. Privatum commodum, latens odium, juvenis consilium — Per haec tria omnia pereunt regna*“⁵⁾.

¹⁾ Julius Botto, Ján Jiskra na slovensku, Slov. Pohľady 1901, стр. 293 і д.

²⁾ Bonfinius, op. cit. стр. 406 - 7. Пор. також виводи Škulětý в статі: Jan Jiskra a český jazyk na Slovensku, Slov. Pohľ. 1901, стр. 336 і д.

³⁾ J. Botto, op. cit., стр. 292.

⁴⁾ Що король міг бути в Словаччині на польованях, се річ цілком ясна; погляд L. Reuss'a (*Miestne báje a skazky, Sborn. mus. slov. spol. VI, c. 30*), що се неможливе, треба уважати хибним. Инакше не могло б витворити ся тільки місцевих переказів про побут Матвія в словацьких землях. Є зрештою і пісня: *Na kráľovej holi stojí stůl kamenny kdože ho vykresau? Šuhaj prenulený. Kolar, I, c. 31*. Пор. також статю Fr. Menčlka, *Král Matyaš Korvín v národných písniach. Koleda, 1879, c. 501 і Kollár, Nar. zpiew. II, c. 439*.

⁵⁾ L. Reuss, op. cit., стр. 30.

Нині нема вже з них сліду¹⁾, але нема жадної важної обставини, яка би промовляла за тим, що се чиста видумка або пізнійший переказ, взятий з усної традиції.

Спомини про Матвія переховали ся в місцевих переказах, які ще по більшій частині не зібрані²⁾. Граховіште — оповідають — має свою назву від того, що один фірман почаствував перембраного короля гороховою кашою. Довшу історію привязує місцеві люди до „Червоної скали“.

За короля Матвія жив там багач Червень, до якого любив заходити Матвій, коли полював між Мураньом і Кравевою годю, щоби наслухати ся оповідань про битву під Могачем „о uteku Belovom a o hrdinských činoch bývalých Červeňovcov, ale ešte radieľ díval sa do pekných očí šumnej jeho dcéry Katinky“. Батько Червень дивив ся дуже нерадо на відносини короля до його доньки; коли се запримітив король, перестав частійше приходити, як батько був дома; за те приїздив підчас його неприсутности і все можна було видіти, як його відпроваджувала Катінка далеко, аж до самого ліса³⁾.

На ту саму тему любови Матвія до Катерини мають Словаки дуже популярну баладу, про яку далі поговоримо.

Історичних пісень про нього не знають ніяких, хоч не бракує в них пісень історичного змісту, особливо з епохи татарських нападів⁴⁾. Словацькі пісні оповідають лише про любовні пригоди короля в тоні на пів гумористичнім, нпр.

Ztratila som, ztratila

Co som rada nosila:

Ztratila som zlatý pás,

Našol mi ho král Matias.

Matias, Matias, wrat' mi ho

Dám ti turák na piwo:

Zide sa ti napiti

Ked' budeš zwer lawiti⁵⁾.

¹⁾ idem, J. Botto, Z Gemerského Hrona. Sborník 1902, с. 34—5.

²⁾ Časop. museal. spol. Ročník II, стр. 28.

³⁾ ibidem, II, стр. 103—4. Kollár каже виразно, що „téměř v každém chotáře nalezá se památka jeho gména“ (II, с. 439). В Буковцях є нпр. липа, яку мав засадити сам Матвій. L. Reuss, op. cit. с. 36.

⁴⁾ Історичні пісні (однаке в більшій частині штучні з рукописні) зібрані у Колляра, Narodn. zpiewanky, II, с. 403 і д., N. 1—14. Гл. також Slovaken в Oest. Ung. Mon. in Wort u. Bild. Ungarn, I Abt. с. 424 і д. Також М. Matunák, Turecko-uhorské boje v severo-západnom Uhorsku, Slovan. Pokl'ady 1897. Soš. 9, стр. 505 і д.

⁵⁾ Kollár, Nar. Zp. I, с. 31, N. 8.

Пісні є найпопулярніші в Нітранській і Тренчанській області¹⁾, розширені зрештою, як мене запевнював д. Павлю, по цілій Словаччині²⁾. Пісні про Матвія сягають дуже давних часів. Находимо їх в збірниках пісень з XVI століття і то досить часто³⁾, що свідчить про їх загальне розпросторенє.

Одначе найпопулярніша мусіла бути балада про підступне зведене дівчини. Про се свідчить її розширене навіть поза границями Словаччини. Балада знана в кількох варіантах, які дуже мало різнять ся між собою. Найскорше записаний текст в збірці Колляра⁴⁾; зачинаєть ся балада поданем місцевости:

„Zvalo se mesto Rakovci
V něm prebývali Kuruci,
Tam mal jeden kováč dcéru,
Krajšu, nežli král Kralovnu“.

Король Матвій залюбив ся в гарній дівчині і хотів знайти до неї дорогу, але дівчина „odpírala tuho“. Тоді просив король у одної баби ради, як би то можна звести дівчину. Баба порадила йому, щоби убрав ся в жіночу одіж і просив вечером коваля о нічліг:

Obleč si šaty panenské
A črievičky karmazínské
A jdi od domu do domu
Až ku kováčovi tomu,
A tam zaklopaj na vráta,
Otvori ti sam pán táta“.

Король зробив як баба порадила і представив ся ковалеві купчихою:

„Ja som kramárka z Opawy
Jd'em na jarmok do Prahy;
Towár som si už poslala,
A sama som tu zostala,

¹⁾ На се звернув увагу Колляр в своїй збірці, стр. 437. Пор. Križko, Zpráva o bodinském medzníku v Trenčianskej stolici, Sborník sl. m. spol. стр. 195 і д.

²⁾ У Колляра уміщено чотири пісні того змісту.

³⁾ Č. Zíbrt, Zbytky českých písní světských z věku XVI, XVII a XVIII, Časopis českého Musea, 1888, стр. 445 і ibidem 1895, стр. 110. O. Hostinský, 36 napěvu světských písní českého lidu z XVI st. V Praze, 1892, стр. 24, N. 22.

⁴⁾ Kollár, op. cit. II, стр. 7.

Prosim milý hospodáři,
Aby sté mi nocleh dali“.

Якби місця не було, то готова спати навіть на лавці, аби тільки відпочати. Коваль приймив подорожню, а коли прийшов час спати,

„Wola kowác swoju dcéru:
Anička, chod' postel postlat',
Ta paní bude s tebou spat'“.

Донька не була з того дуже вдоволена:

„Ach pán otec mouj prenilý,
Ta paní sa mi ne líbí.
Ani som to neslýchala,
Aby paní s pannou spala!“

Одначе мусіла згодити ся і пішла з панею спати.

„Ked' už bolo o půlnoci
Wolala otca k pomoci:
Ticho Aničko, nekřič ty,
A však nás nikda neslyšé!“

Баляда кінчить ся так:

„A ked' bolo rozwidněno,
Bolo po městě wraweno,
Že Anička už ne panna,
Že z uherským králem spala;
A ked' už bolo po roce
Nosila Janka na ruce.
A ked' si ho kolísala
Tak to nad ním zpiéwávala:
„Ey, čučaj, belaj synu mouj,
Král Matyáš je otec twouj!“

Чеські і моравські варіанти далеко повнійші і передають ту саму тему, лише трохи иньшими словами. Мотив розроблений в них ширше: так приміром докладнійше оповіджена розмова Матвія з бабою і господарем, а далі представлена хвиля, як Матвій та Катерина розбирають ся і йдуть спати. Доданий також на кінці цілий епізод про брата дівчини, що випиує її, повернувши з війни, хто їй забрав дівочий вінець. Одначе при цілій ясности теми, проти якої виходить варіант у Колляра дуже скороченим і неповним, забуте вже тут ім'я угорського ко-

роля. Матвій фігурує тут як „král“, „uherský král“. На питане брата відповідає сестра:

„Ach, kohož bych ukázala,
Než pane krále samého“

на що брат відгрожує:

„Kdybych věděl, který to král
Na kusy bych ho rozsekal!“

Усі моравські і чеські варіанти годять ся майже дослівно зі собою. Наводить їх Ербен і Сушіль¹⁾. Від Чехів перейшла балада до лужицьких Сербів, але підпала всіляким змінам²⁾.

Місце Матвія займив Вурьовський пан, що мав цілу околицю в своїй власті і не любив, коли яка дівчина оставала ще невинна. Коли ж довідав ся, що поминув одну дівчину, до того дуже гарну, порішив і її звести. Перебраний за дівчину, приходить до її хати і просить о нічліг в безпечнім місці, щоби сховати ся перед Вурьовським паном „před tym Lučibarjom“. Батько „Khatržínki“ ховає тоді гостя в її комнаті аж за дев'ятьма замками. О півночі зводить пан дівчину, забезпечений тим, що батько не чує її крику. Лужицька балада кінчить ся діяльотом про вартість „вінка“. Від Словаків переймили баладу про Матвія угорські Русини³⁾. Залежність української балади від словацької аж надто ясна: вистарчить її лише навести:

„Орала баба заграду
Пришел пан на пораду:
„Бабо, бабо, дай ради там,
Як я тоту панну зрадзіць мам?“
„Облеч ти шати панянески
А черевики камужелски (sic!)⁴⁾
Прокажай ти ся по ринечку,
Аж до самого вечеречку!“
„Коваль, коваль, ковальочку,
Преночуй мя тоту ночку!“ —
„Як я тя мам преночовац,
Ти подорожня, я тя не знам!“

¹⁾ F. Sušíl, op. cit. стр. 103—4, N. 105 „Podwodník“; Prostonárodní české písně a říkadla, sebral J. Erben. Nove vydání. V Praze 1886, N. 18 „Konvařovic Kačenka. Звідси переложена в „Böhmische Granaten“ v. Waldau, I, стр. 206, N. 399.

²⁾ Haupt u. Smoller, op. cit. I, с. 40 і примітки на с. 334.

³⁾ Головацький, op. cit. III, 1, стр. 252—3, N. 133.

⁴⁾ В словацькім тексті „karmažínské“.

„А я пані з Воршави
Иду на ярмарк до Праги“.
„А ти, дівко, ідь ложе слац,
Бо ти підеш з паньов спац“.
„Анно, Анно, Аннічко,
Не бачит ми ся панічка“. —
„Де би ти ся бачіла,
Кедь ти єй нігда не виділа?“ —
Не вистало півночи.
Кричит дівка одночи (sic!) ¹⁾:
„Тихо, дівко, не кричи,
Бо твій пан отец в сьвітлиці!“ —
Рано, рано, раненько,
Коли сходить слопенко,
Ходит дівка по луце,
Носит дітя на руце:
„Люляй, люляй, сицу мой,
Вельки зводітель отец твой!“

Балада була отже досить популярна, популярна не так задля імени угорського короля, як радше задля самої теми. Імя короля Матвія додало одначе і їй більше вартости і причинило ся безперечно також до її розширення. Сама тема не належить до спеціально славянських. Її стрічаємо в численних німецьких, скандинавських, голландських, французьких, італійських, катальонських і грецьких баладах, дуже часто в такій формі, що їх залежности між собою не треба доказувати. Дальше подибуємо її досить часто в полуднево-славянській поезії в всіляких відмінах, і в польських баладах. Взагалі ся тема оброблена дуже широко в народній поезії європейських народів: її відгомін видно навіть на деяких великоруських, білоруських і українських піснях.

Цілим тим циклем балад займаю ся в особній розвідці ²⁾, тут лише наведу се, що потрібне для зрозуміння генези словацької балади. Мотив, що хлопець перебираєть ся, аби звести дівчину, або дістати ся до неї, аби поговорити з нею, донести їй щось важного або намовити до утечі, не може бути обмежений на певну територію або один якийсь нарід, бо він загально

¹⁾ Мабуть місто помочи: у Колляра „k romosі“.

²⁾ „Славянські балади на тему: хлопець перебираєть ся в жіночу одіж або каже себе занести в мішку до комнати дівчини щоб її звести“ — Науковий збірник присвячений проф. М. Грушевському.

людський і може повстати усюди на основі дійсного факту. Одначе словацька балада не виглядає цілком на продукт самостійний, хоч дещо з життя Матвія могло би промавляти за тим. Її зміст, а навіть переведенє годить ся як найліпше з романським циклем балад, знаних п. з. „La falsa monaca“ і „Margherita“.

В італійській пісні з Піємонту, надрукованій в збірці Нігри¹⁾, хоче князь Карініано звести одну дівчину. Перебираєть ся про те в монахиню і просить ся на ніч до її родичів. Мати приймає її і просить відпочати. За сей час мала донька нагоду пригланути ся гостеві і почала сумнівати ся, чи се дійсно монахиня. За її радою хотіла мати спробувати гостя, чи уміє прясти і шити, але монахиня потрапила викрутити ся. Коли прийшов час йти спати, казала мати засьвітити сьвічку своїй донці і йти спати з монахиною. Тут признав ся князь, що він лиш перебрав ся і наказав їй мовчати. Рано полишив зведену дівчину і радив матери справити колиску і пеленки.

Ся балада знана також і поза границями Італії: у Франції в Іасконії і в Іспанії в Каталонії²⁾.

З тим циклем споріднений цілий ряд німецьких балад „Zeit bringt Rosen“; одначе вони виказують далеко меньше аналогій а далеко більше ріжниць і не мають так багато спільного з словацькою баладою³⁾.

1) C. Nigra, op. cit., стр. 407—409, N. 79. Варіанти сеї балади: A. Wolf, Volkslieder aus Venetien, gesammelt von Georg Widter, hrg. v. A. W. Sitzungsberichte der kais. Akad. d. Wissen. Phil.-hist. kl. 46 Band. Wien 1864, стр. 326—328, N. 90; E. S. Righi, Saggio di Canti popul. Veronesi. Verona 1863, стр. 36, N. 99; Bernoni, Canti popul. veneziani. Venez. 1872, XI, 6; G. Ferraro, Canti pop. monteferrini. Torino 1870, стр. 87.

2) Паралелі наведені у Нігри; до катальонських гляди ще: Wolf, Proben portugiesischer und catalanischer Volksromane. Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss. 1856, XX, стр. 63 і F. Wolf u Hofman, Primavera, N. 191, A.

3) Mittler, op. cit., стр. 170—172, N. 190 і д.; K. Simrock, Die deutschen Volksbücher. VIII Band. Die deutschen Volkslieder, Frankfurt a. M. 1851, N. 15. Гл. ще пвд. A. Kretzschmer, Deutsche Volkslieder mit ihren Original-weisen, Berlin 1842, II, стр. 164—5; Hoffmann v. Fallersleben, Schlesische Volkslieder, Leipzig 1842, стр. 37; Erk-Irmer, Die deutschen Volkslieder mit ihren Singweisen, 1838, I, 5, стр. 29, N. 18. Бельгійський варіант сеї балади у Hoffmann v. Fallersleben, Horal belgicae, стр. 58, N. 14.

Один син маркіграфа старався довго і безуспішно о руку доньки одного короля. Щоби її дістати за жінку і змусити короля до того, перебирається за дівчину, забираючи одіж від сестри, йде перед його замок і просить прийняти в службу. Король бере його до послуги доньки і каже обоім разом спати. О півночі зводить маркіграф дівчину і утікає. Про се довідується король і запрошує його до себе. В інших варіантах не хоче перебранний мовчати, за що його королівна обжаловує перед королем а король виганяє. Але потім усе викриваєся і жених дістає королівську доньку.

Інші подібні балади, як балада про Гадбарда і Сігне¹⁾, і про пана схованого в мішку²⁾, а також новогрецькі пісні³⁾ і епізоди в поемах про Гутдітріха, про Ротера⁴⁾ і т. д. відбігають більше або менше від типу словацької балади, хоч тема в головній мірі та сама. Тема отже зайшла до Словаків на певно з Заходу і то найправдоподібніше від Італійців. Сербсько-хорватські балади „Vojvoda Janko i mlada Andjelija“⁵⁾ і „Prevarena dieva“⁶⁾, записані в приморських околицях, можна би

¹⁾ R. Warrens, Dänische Vl. стр. 243—260, N. XXXVII. Халанський, Южно-слав. сказання о Кравевиць Маркѣ. Р. Ф. В. 1894, XXXI, с. 166—176.

²⁾ Mittler, op. cit., с. 264, N. 325, 326, с. 265, N. 327. K. Simrock, op. cit., с. 434, N. 283 „Des Müllers Tochter“. Паралелі німецькі наведені у Мітлера і Сіпрока. Дальші німецькі паралелі наведені в моїй праці, уміщеній в „Науковим Збірнику“, як вище. Пор. ще Pogatschnigg-Herrmann, Deutsche Volkslieder aus Kärnten, II, с. 199, N. 609 і с. 233, N. 752. Польські варіанти сеї пісні: O. Kolberg, Lud. IV, N. 197—9; XI, с. 194—5, N. 372—4; XVI, с. 283—4, N. 460—1; XVIII, с. 161, N. 279. 280; XIX, с. 152, N. 460, Radomskie, с. 40—41, N. 79—83; XXII, с. 122—3, N. 204; idem, Mazowsze II, N. 208, с. 91; N. 209 a) b) с. 92; III, с. 265, N. 367. J. Lipiński, Pieśni ludu Wielkopolskiego с. 191 (з Кольберга). Świętek, Lud nadrabski, с. 202—4, N. 39. Żegota Pauli, Pieśni ludu polskiego w Galicyi. Lwów 1838, I, с. 71; Wójcicki, Pieśni Białochrobatów I, 60 (з Смоллера) і Materyały antrop. archeol. 1903 VI. Lud łańcucki, с. 280, N. 22. Лужицький варіант у Haupt u. Smoller, op. cit., с. 65—6, N. 37. Zemjan a mlóńkowa dżowka.

³⁾ Liebrecht, Zur Volkskunde, с. 189—190 і 204—5.

⁴⁾ E. Henrici, Das deutsche Heldenbuch с. 41—43 і с. XVII. Халанський, op. cit., с. 121—2 і т. д. Докладніше про се в моїй спеціальній розвідці про сю тему.

⁵⁾ Hrv. nar. pjesme... iz „Nase Sloge“ II Del. Ženske pjesme, с. 65—69, N. LXVIII.

⁶⁾ Stj. Mažuranić, Hrvatske nar. pjesme, sakupljene stranom po Primorju a stranom po Granici. Svezak I. U Senju 1876, с. 107—111.

вчасті уважати переходом. Німецькі версії не мали правдоподібно впливу на витворене словацької балади.

Що балада повстала, як можна думати, між Словаками, на це зложила ся ся обставина, що і про Матвія оповідали ся подібні історії, як про італійського князя з Каріняно або про інших героїв в піснях нашої теми. Се одначе вплинуло також на оброблене балади, бо її приладжено до місцевих оповідань. Балада мусіла повстати іще в XV століттю, або що найпізніше в початком XVI.

XI.

Матвій в штучній літературі.

На кінци для повноти згадаю іще про деякі літературні твори, в яких виступає Матвій; згадую тільки для того, що в них змальований угорський король на основі народних поглядів. В близший розслід не вдаю ся, бо се не належить до моєї теми. В сербсько-хорватській літературі не відіграв Матвій жадної ролі. З словінської літератури належить навести баладу Горазда „Kralj Matijaž“¹⁾, в якій піднесено його до ряду національного героя.

Старий дід оповідає унукам про Матвія і каже, що:

„Rad prišel jaz v goro bi sveto
Kjer biva kralj véliki naš,
Kjer spava stoletja, stoletja,
Kjer spava naš Matijáž.
V Palačo podzemsko njegovo
V predivno rad stopil bi j'áz
Zaklade leskeče se gledal
Vojaštva rad videl bi kras.
In njega tam samega videl
Za mizo kamnito bi rad
Krog ktere mu brada čestita
Ovſja že sedmi se krat.
In lépo soprôgo njegovo
Alénčico vídel bi tam...
Oh, rad bi napótil se v gôro
Da znam le kóđ iti in kam!“

¹⁾ Ljublj. Zvon 1885, N. 6, стр. 321–322.

Се розбуджує національне почуте найстаршого сина і він сподіває ся, що Матвій верне і визволить словінський нарід, що „krivice trpi“.

Симпатично представлений Матвій в поемі словацького поета Андрія Слядковича „Detvan“, а іменно в третім розділі „Slatinský jarmok“, де особливо підчеркнено його справедливість і добре поведжене з селянами¹⁾.

Матвій виступає також героєм кількох творів Янка Калінчака, одного з визнатнійших словацьких поетів і повістарів. Його віршована повість „Kralův stůl“ оспівує короля Матвія і його словацький чорний полк „vkladajúc“ — як каже Вльчек — „chýrnemu populárnemu panovníkovi do ust zdravicu na slovenský rod“²⁾. Часів Матвія доторкають також новелі „Milkov hrob“ і „Bozkovci“³⁾; Гунїядими займаєть ся також Калінчак в повісті „Knieža lipoťské“.

З часів Матвія взяв тему і Добшінські до своєї більшої віршованої повісті „Kamzík“⁴⁾, в якій змалював симпатичний образ Погрона.

Се було б усе, що мені удало ся зібрати про Матвія в штучній літературі. Крім того звертаю ще увагу на повість, що друкувала ся в політичній часописи „Slovenski Narod“, правдоподібно п. з. „Kralj Matjaz“.



¹⁾ Spisy básnické A. Sladkoviča. Svazok I. Turčiansky sv. Martin. 1899, стр. 137—156.

²⁾ Tatranka 1842, III, с. 81—85 і Vlček, op. cit., с. 122—3.

³⁾ Vlček, op. cit., стр. 140—1.

⁴⁾ Orol, 1872—3, гл. Vlček, op. cit., стр. 220.

З М І С Т.

I. Вступ. Історичне тло. Стан Угорщини з початком XV століття і заслуги Івана Гун'ядого в борбах з Турками. Вибір Матвія на короля і його перші кроки. Його відносини до Сербії. Вук Бранкович; спільні війни з Турками: Яйце, Шабац. Дальша історія діяльності Матвія.

II. Причини популярности Матвія Корвіна. Слава його батька; його прикмети особисті, а передовсім людяність і справедливість. Угорські і славянські спомини про його справедливість. Військо розсадником його популярности.

III. Матвій Корвін у Угрів. Угорська народна поезія з часів Матвія й її плекане. Матвій попирає її розвій. Останки народних угорських пісень про Матвія: пісня про коронацію, пісня по перемозі над Мугаммедом і на смерть короля. Пісня про Шабац і затрачені пісні про Матвія. Король стає героєм штучної поезії. Спомини про нього в народних оповіданнях.

IV. Матвій Корвін у Сербів і Хорватів. Більше споминів про Матвія у Сербо-Хорватів і Словінців. Причини цього і генеза історичних пісень. Проба націоналізації чужих героїв. Пісні і оповідання про уроджене і походжене Ів. Гун'ядого. Пісні про Матвія і про його уродини. Пісня про неволю Гун'яді; відносини Матвія до Сербів, а спеціально до Вука Бранковича. Положене в Сербії. Пісня „Кад је Вук Огњани одмијенио од копја краља босанскога и кад је убио његова заточника“. Пісня про свати Вука і пісня про його смерть. Мотив про виховуване Вука на дворі Матвія. Пісня „Барбара, сестра краља босанскога, краљ угарски и деспот Вук“. Пісня про весіле Якшича й її історичний підклад. Пісні про весіле Матвія з Катериною і Беатріче. Пісні про неплодну будимську королеву і їх відносини до особи Беатріче. Жіночі пісні про Матвія і пісня про облогу Шабаца й її варіанти. Її зв'язь з піснями про Петра Дойчина. Розширене тих пісень. Пісня про Петра Гереба.

V. Пісні і оповідання про вибір і коронацію Матвія. Пісні у Хорватів (і Сербів), порівняне варіантів. Мотив про літання корони, його популярність і причини повстання. Оповідання і перекази з мотивом про літання корони. Їх відносини між собою. Українські оповідання про Матвія, про його вибір на короля (в двох варіантах). Оповідання про справедливе поступування Матвія з шевцем, про хитрість короля. Близькість українських оповідань про вибір Матвія з сербськими і хорватськими піснями і спільні точки. Польське оповідання про Локетка. Друга група оповідань про літання корони, зв'язана з угорським королем Стефаном, де виступає мотив про покликання на престол від плуга. Словацькі і польські версії, німецькі і мадярські. Українські оповідання як посереднє ognivo між обома групами. Зв'язь словацьких, польських і українських оповідань з чеськими про Лібушу через мотив про розвивання сухої палиці. Відносини між усіма трьома групами. Відносини між оповіданням про Стефана і про Матвія що до мотиву про літання корони. Можлива залежність версії зв'язаної з Матвієм з версією про Стефана. Евентуальний вплив Александрії або самостійне повстання. Паралелі до мотиву: Бог об'являє свою волю або правду спущенням корони, птиць або засвіченням свічки. Дальші подібні паралелі. Українські оповідання і польський переказ про Локетка повстали під впливом сербських пісень при співділанню словацьких версій про Стефана і подібних мадярських. Сербські співаки заходили до Польщі в XV—XVII ст. з своїми піснями. Результат. Роль Матвія в сербській і хорватській народній словесности.

VI. Матвій Корвін у Словінців. Загальний характер пісень і історичний підклад. Різниці між сербсько-хорватськими піснями і словінськими баладами. Основні прикмети балади, її жерела, походження і розширення. Дещо про методу студіювання славянських балад. Історичний підклад. Чи був Матвій Корвін знаний Словінцям і які особи вплинули на сформоване циклу балад про нього. Іван Гун'яді і гр. Цільські. Історичне об'яснюване балад.

VII. Балади про Матвія, а спеціально балада „Матвій освободжує свою жінку з турецької неволі“. Хибний погляд на велике убожество словінської народної поезії. Збірник пісень проф. Штрекеля. 4 пісні про Матвія. Пісня про його залицання і смерть. Балада: „Матвій освободжує жінку з неволі“. Порівняне словінських варіантів; фор-

мальна сторона словінських балад; рефрен. Полуднево-славянські пісні про osvobodzene žínki Марком Кралевічем і порівняне варіантів. Дальматинські верзії і їх спільні точки з словінськими баладами. Обі пісні повстали під впливом західноєвропейських вірців. Італійські балади „Il moro Saracino“; французькі і каталянські варіанти. Спільні мотиви усіх верзій. Генеза і відносини славянських балад тої теми. Сербсько-хорватські пісні: їх склад і ріжниця від західних вірців. Їх зв'язь з баладами про поворот мужа на весіле жінки. Відносини сербсько-хорватських балад до словінських. Сербсько-хорватські і словінські верзії повстали незалежно від себе під впливом романських балад. Словінські зближають ся до них найбільше. Число дев'ять і сім у славянській народній словесности. Вплив сербсько-хорватських пісень на словінську баладу. Його початки і розбір аналогій: викрут Марка й Матвія, монаший стрій і мотив про перебирання, мотив про поєне коня вином. Оригінальна сторона словінської балади; мотив: птах-післанець і дещо про птахів у народній устній словесности. Сцена вхоплення з танцю під липою і паралелі до неї. Опис утечі і мотив прибивання підкови відвратною стороною. Повторене деяких образів в інших народних піснях. Історичний підклад пісні.

VIII. Словінські балади і пісні про Матвія а спеціально балада „Матвій osvobodzenij z nevolij pri pomoci donjki tureckogo cara“. Оба варіанти словінської балади „Matjaž v turskej ječi“; хорватська балада на ту саму тему. Питання про генезу словінської балади; історична сторона. Полуднево-славянські пісні про Марка Кралевича і доньку арабського короля. Гадка проф. Халанського про їх жерела: Бова королевич, Дітеніс Акріт. Мотив про зведення і упровадження дівчини в германській поезії: англійські, скандинавські і німецькі верзії та їх відносини до подібних полуднево-славянських і словінських балад і до теми про Дітеніса. Становище поодиноких верзій. Признаки словінських відмін. Спільний мотив усіх верзій. Питання про його самостійне походження і думка про Івана Богуславця. Балада про osvobodzene heroja pri pomoci donjki короля була переріркою і відгомонам популярного мотиву, який був особливо улюблений у старофранцузькій літературі. Французькі і німецькі обробки сеї теми. Оповідання про Вальтера Аквітанського і англійські балади „Young Beichan“. Інші споріднені теми. Близька зв'язь сербсько-хорватських пісень з словінськими. Генеза словінських ва-

ріянтів і значіне історичних споминів. Результат. Хорватська пісня про зловлене Матвія і три роди смерти. Перенесенє мотиву на иньші особи. Четверта пісня про Матвія перед пеклом. Церковне походженє пісні. Чеська і лужицька паралеля.

ІХ. Перекази про сон і поворот Матвія і подібні славянські оповідання про заточених і сплячих лицарів. Словінські перекази про зачиненого в горі Матвія: причини і місце зачинення. Література легенди про сплячих лицарів з оглядом на словінські верзії. Жерела віри в сплячих лицарів і їх поворот. Психольотичні мотиви і вплив церковної літератури. Розвій легенд про німецького цісаря Фридриха II. Словінські легенди повстали під їх впливом. Полуднево-славянські оповідання про Марка Кралевича; оповідання чеські, словацькі, лужицькі, польські. Українські оповідання про Михайлика, Шолудивого Буняку, королевича та королівну та про Довбуша. Російські паралелі. Відносини славянських верзій до німецького типу і повстананє їх. Час повстананя словінських легенд. Мотив про обростанє бороди.

Х. Матвій Корвін у Словаків і балада „Матвій перебраний за жінку, зводить неприступну дівчину“. Відносини Матвія до Словаків. Іскра. Перекази про Матвія привязані до поодиноких місцевостей. Пісні про Матвія. Балада про те, як Матвій звів підступом Катерину, перебраний за купчиху. Словацький варіант. Варіанти моравські і чеські і балада лужицько-сербська про Вурьовського пана. Українська балада про угорського короля, перенята від Словаків. Походженє теми, її розпросторенє. Італійські балади „La falsa monaca“ і „La Margherita“ і їх варіанти. Німецький цикл балад „Zeit bringt Rosen“. Иньші обробки тої теми: балади до Гадбарда і Сііне, балада про мельника і його дочку, зведену паном, який дістав ся до неї в мішку та її розширенє. Сербо-хорватські пісні про підступне зведене дівчини. Дещо про ієнезу словацької балади.

ХІ. Матвій у штучній літературі. Балада Горазда. Поема А. Слядковича „Detvan“. Віршовані оповідання і романи Кадінчака. „Kamzik“ Добшинського.

Доповнення.

До згоди стр. 33 не прикладаю великої ваги.

До стр. 48 і д. прошу ще порівняти найновіші праці V. Tille, K pověsti o Přemyslovi (Čes. Čas. Hist., 1904, 322—3) і Přemyslovu střevice a železný stůl (ibid.), 203—5 і його статю в Česk-Lid за рік 1906, якими на жаль не можу ближше покористуватись.

Про коні в германській епіці (стр. 42 і д.): Uhland, Schriften, I, 299 і д.

Птиця-вістник: Uhland, Schriften, III, 89 і д. (про соловія, с. післанець, с. 109—111, соловій пророчить, 128—130); Аеана-сьевъ, op. cit., I, 509—511, Ждановъ, Пѣсни о кн. Данилѣ, Ж. М. Н. Пр., 1890, т. 269, 20—22.

Липа (стр. 47 і д.) є у славянських і германських народів деревом залюблених (Автамоновъ, Символика растений, Ж. М. Н. Пр., 1903, т. 344, 87—8, Сахаровъ, Сказанія, III, 42). Під нею відбувалися танці (Uhland, Schriften, III, 391 і д., 397, 482; Sveto obredno drevo Slavjanam [Slavjan, 1873, 54—5]).

Переправа через ріку (до розд. VII); Потебня, Переправа чрез воду какъ представленіе брака, Древности, 1868, 254—66 (Обьясненіе мар. и ср. п., 132—151), Ждановъ, op. cit., 29—30.

До стр. 48: Франко, Сожженіе упрей въ Нагуевичахъ. Києв. Стар., 1890, XXIX, 118.

До стр. 55: G. Wartenberg, D. mittelgriechische Heldenlied von Basileios Digenis Akritas (Wiss. Beil. z. Jahresb. d. Lessing-Gymn. zu Berlin, Ostern 1897). Статя Дітеріха в Byz. Zeits. з 1905 року.

До стр. 56: убивати жінку (любку) при криниці: Ждановъ, op. cit., 34.

До розділу IX: Александер не вмер (Dieterich, Gesch. d. byz. Lit., 103); Фридрих в Кіфгайзер (Uhland, I, 501—3). Спляче військо: E. Ruciński, Podania i baśni z okolic Liwa (Wisła, 1905, IV, 371—2). Про Довбуша: И. Бѣньковскій, Разбойникъ Добруш. Изъ нар. уст. (Кіевс. Стар., 1895, XLIX, 8—11); E. Łuniński, Na Hucul-szczyźnie (Ateneum, 1900, 487—515); Добощь (Львовянинъ, 1861, 57—73); прошу порівняти Гринченко, Лит. укр. фолк, с. 279. Deme-trykiewicz, Groty w skałach galicyjskich (Mat. arch. antr., VI, 77—8) подає оповідане про Буняка і спляче військо, що жде війни при кінці світа.

До розділу X. Принадувати співом: Uhland, I, 273.

Мотив про перебиранє за жінку, щоби дістати ся на нічліг до дів-чини, був в Індії дуже популярний: J. J. Meyer, Dandins Daçakumâ-gasaritam, Leipzig, 1902, 81 і д. Знає його також Овід.

Прошу ще справити важчіші помилки:

Стр.	місто	Porjest	має бути	Povjest
" 20	"	dogactaji	"	dogadjaji
" 21	"	девойко	"	девојко
" 21	"	найјвише	"	највише
" 22	додати в	нотці 2), стр. 35;	на стр. 23 в	нотці 1) стр. 35—6.
" 29	місто	Стакојевић	має бути	Станојевић
" 35	"	згидуєть ся	"	згадуєть ся
" 36	"	Waradin	"	Varadin
" 38	"	Кравцом	"	Краусом
" 39	"	свјетна... златне	"	свјетла... златна
" 40	"	ведре	"	ведра
" 40	"	краљевстви	"	краљевство
" 41	"	i	"	й
" 41	"	Hro	"	Hrv.
" 42	"	Beћ	"	Beћ
" 40	до нотки	1) прошу додати 5 (XV)		
" 48	місто	železného	має бути	železného
" 55	"	Богишне	"	Богишић
" 50	"	Přencyslově	"	Přemyslově

Поминаю кілька дрібнійших помилок в означуваню діакритичних знаків і сербських ģ і ģ.



